

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра політології та державного управління**

Зміни політики ЄС щодо Росії після 2014 року

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студент 6 курсу, 605 групи

Стефин Іван Вікторович

Керівник:

Доктор політичних наук,

Професор Круглашов А. М.

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2023 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Круглашов А.М.

Чернівці – 2023

Анотація

до кваліфікаційної роботи «Зміни політики ЄС щодо Росії після 2014 року»

У кваліфікаційній роботі проаналізовано принципи та інструменти політики ЄС щодо Росії до 2014 року, взаємовідносини Росії та ЄС та їхні проблемні питання. Досліджено основні зміни, що відбулися в політиці ЄС щодо Росії після початку повномасштабної війни в Україні, здійснено прогнозування можливих напрямів розвитку політики ЄС щодо Росії і з'ясовано можливості політичного діалогу та підтримки реформ у Росії.

Ключові слова: ЄС, Російська Федерація, зовнішня політика, санкції, прогнозування.

Annotation

for the qualification work

The qualification paper analyzes the principles and instruments of the EU's policy towards Russia until 2014, the relations between Russia and the EU until 2014 and their problematic issues. Thesis examines the principal changes that have taken place in the EU's policy towards Russia since the outbreak of the war in Ukraine, forecasts possible directions of development of the EU's policy towards Russia and identifies the possibilities of political dialogue and support for reforms in Russia.

Keywords: EU, Russian Federation, foreign policy, sanctions, forecasting.

Кваліфікаційна робота є результатом власних досліджень. Використання ідей, результатів та текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на джерело.

_____ І. В. Стефин

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС.	9
1.1 Теоретичні підходи зовнішньої та безпекової політики ЄС	9
1.2 Аналіз джерел	15
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ЄС – РФ ДО 2014 РОКУ	23
2.1 Інструментарій політики ЄС щодо Росії до 2014 року	22
2.2. Взаємовідносини Росії та ЄС до 2014 року	29
2.3. Проблемні питання у відносинах між Росією та ЄС	37
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЛІТИКУ ЄС ЩОДО РОСІЇ	45
3.1. Зміни, що відбулися в політиці ЄС щодо Росії після початку війни в Україні.	45
3.2. Інструментарій політики ЄС щодо Росії.	49
3.3. Позиція країн-членів ЄС щодо Росії	59
РОЗДІЛ 4. РЕЗУЛЬТАТИ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО РОСІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ	69
4.1. Аналіз ефективності санкцій, що застосовувалися ЄС щодо Росії	69
4.2. Прогнозування можливих напрямів розвитку політики ЄС щодо Росії	81
4.3. Можливості політичного діалогу та підтримки реформ у Росії.	88
ВИСНОВКИ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ДОДАТКИ	123

ВСТУП

Актуальність теми. Виклики світу на сучасному етапі обумовлюють потребу створювати дієві політичні організації, які єднують держави відповідно до їх спільних цілей. Політичні відносини, економічні процеси, соціальні проблеми, до того ж й питання тероризму, екології, розповсюдження коронавірусної інфекції тощо яскраво свідчать, що задля того аби побороти негативні явища, лишитись на високому міжнародному рівні, забезпечити міцні економічні позиції потрібні консолідація, інтеграція та співпраця. Нині створено низку світових, міжнародних організацій, якщо мають найбільш різноманітні напрямки діяльності. До однієї із таких організацій відноситься Європейський Союз.

Від моменту створення Європейський Союз істотно змінився, на початку свого існування організація фокусувала увагу на економічних процесах, тоді як сьогодні остання є залученою в різних питаннях, що мають відношення до її членів та регіонів. Європа є активним поборником свободи та рівності. Європейські структури активно працюють над посиленням ролі демократичних цінностей. Сьогодні ЄС є інтеграційним об'єднанням 27 демократичних європейських країн, які спільно працюють задля миру і процвітання.

Європейський Союз зацікавлений встановлювати та підтримувати відносини не лише з країнами-союзниками, країнами-партнерами, а і з тими країнами, які є важливими з позиції різносторонньої співпраці. Після розпаду СРСР Європейський Союз почав налагоджувати відносини з новопроголошеними державами. Зрозуміло, що особливо важливою для Європи була Російська Федерація, яка багата на природні ресурси та мала особливо великий політичний вплив на країни Східної Європи. Відомо, що з середини 90-х рр. XX ст. були встановлені політичні відносини між Російською Федерацією та ЄС, які були ґрунтовані на спільних інтересах.

Одночасно з політичними почали налагоджуватися та економічні відносини. Проте, під час Помаранчевої революції в Україні стало відомо, що Російська Федерація грубо порушила принципи міжнародного права, демократії, втрутившись в українські президентські вибори. Наступною подією, яка внесла ще більші розходження у відносинах між ЄС та Російської Федерації стала російська агресія в Грузії, а остаточне похолодання відбулося після анексії Росією Кримського півострова та початку бойових дій на Сході України. 24 лютого 2022 року Росія здійснила повномасштабне воєнне вторгнення в Україну, що в результаті призвело до істотної зміни політики ЄС щодо Росії. Проте, економічні відносини до кінця все ж не розірвані, але країни Європи шукають можливі варіанти відмовитися від російських нафти й газу і знайти альтернативу.

Метою Європейського Союзу є зміцнення та підтримання миру, забезпечення демократичних цінностей та добробуту для громадян країн-членів, убезпечення Європи від війн тощо. Важливо зазначити, що Європейський Союз зацікавлений в тому, щоб війна Російської Федерації проти України завершилася, саме тому ЄС та країни-члени цієї організації постійно надають Україні військову, гуманітарну, матеріальну допомогу, а також обіцяють підтримувати нашу державу до завершення війни. Європейський Союз завдяки санкційним пакетам ставить Російську Федерацію в умови політичної ізоляції.

Сьогодні політичні відносини ЄС щодо Росії можна схарактеризувати як складні, напружені та непродуктивні. Російсько-українська війна змусила країни Європи по іншому подивитися на Росію, сприйняти її не як вигідного політичного та економічного партнера, а як загрозу, яка нависла над усією Європою. Війна в Україні триває уже дев'ятий рік, передумов для врегулювання конфлікту поки немає, а наша держава щодня втрачає свої матеріальні та людські ресурси, тоді як Російська Федерація кожного дня робить крок назад від демократії.

Нині політика ЄС щодо стримування агресії Російської Федерації в європейському регіоні знаходиться в залежності від успішності деокупації нашої країни та стримання можливостей Росії вести війну надалі, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Мета роботи: здійснення комплексного дослідження змін політики ЄС щодо Росії після 2014 року.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

- розкрити теоретичні основи дослідження зовнішньої та безпекової політики ЄС;
- проаналізувати принципи та інструменти політики ЄС щодо Росії до 2014 року;
- прослідкувати взаємовідносини Росії та ЄС до 2014 року;
- виявити проблемні питання у відносинах між Росією та ЄС
- дослідити зміни, що відбулися в політиці ЄС щодо Росії після початку війни в Україні;
- здійснити прогнозування можливих напрямів розвитку політики ЄС щодо Росії;
- з'ясувати можливості політичного діалогу та підтримки реформ у Росії.

Об'єкт дослідження – зовнішня політика ЄС після 2014 року.

Предмет дослідження – зміни та тенденції політики ЄС щодо Росії після 2014 року.

Методологічну основу магістерського дослідження склало поєднання декількох наукових підходів і принципів, які дали змогу комплексно та всебічно дослідити зміни політики ЄС щодо Росії після 2014 року. Так, автором найбільш широко застосовано положення структурно-функціонального й системного підходів, що уможливили проведення системного аналізу поставлених проблем. Порівняльний метод дослідження було використано для порівняння теоретичних підходів та виявлення їх плюсів та мінусів. Хронологічний та історичний методи було використано

при дослідженні етапів взаємовідносин Росії та ЄС до 2014 року. Проблемно-хронологічний підхід надав можливість дослідити зміни, що відбулися в політиці ЄС щодо Росії після початку війни в Україні, зосереджуючись на поглибленому аналізі проблемних питань у відносинах між Росією та ЄС. Методи аналізу і синтезу були використані при аналізі ефективності санкцій що застосовувалися ЄС щодо Росії. У ході дослідження окремих аспектів теми були залучені спеціальні наукові методи, зокрема ретроспективний, прогностичний. Для формулювання висновків у роботі було використано абстрактно-логічний метод та метод логічного узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

- проведено комплексне дослідження змін та тенденцій політики ЄС щодо Росії після 2014 року, зокрема здійснено прогнозування можливих напрямів розвитку політики ЄС щодо Росії та окреслено можливості політичного діалогу та підтримки реформ у Росії.

Удосконалено:

- аналіз ефективності санкцій, що застосовувалися ЄС щодо Росії.
- Прогноз і оцінки розвитку взаємин ЄС та РФ.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що проведене дослідження пропонує наукове розуміння дипломатичних стратегій та переговорних механізмів для вирішення конфлікту; підкреслює важливість дотримання міжнародних норм і принципів, зокрема, територіальної цілісності та суверенітету; надає інформацію для політики енергетичної безпеки ЄС, підкреслюючи необхідність диверсифікації та зменшення залежності від зовнішніх джерел енергії; демонструє важливість міжнародної співпраці та координації у розв'язанні глобальних проблем; підкреслює адаптивність і гнучкість, необхідні для ефективної дипломатії в динамічному геополітичному ландшафті. Ці прикладні результати можуть бути застосовані у сфері міжнародних відносин і врегулювання конфліктів, виходячи за межі європейського контексту, і сприятимуть формуванню

стратегій для розв'язання глобальних проблем. Також положення й висновки, зроблені в кваліфікаційній магістерській роботі, можуть бути застосовані під час вдосконалення робочих програм і планів, при підготовці підручників, навчальних посібників, лекцій, семінарських занять у навчальному процесі.

Апробація дослідження. Основні положення роботи були апробовані автором на XIII міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», що відбулась 14 червня 2023 року.

Структура магістерської роботи зумовлена поставленою метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи складає 123 сторінки, з них 1 сторінка – додатки, 18 сторінок – список використаних джерел (149 найменувань). Обсяг текстової частини роботи складає 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

1.1 Теоретичні підходи зовнішньої та безпекової політики ЄС.

В сучасній площині координат міжнародних відносин Європейський Союз являє собою унікальну форму взаємозалежності ряду держав. Такі аспекти взаємозалежності як інтенсивність, багатовимірність і масштабність викликають найбільший інтерес в дослідників. Ці параметри, що притаманні об'єднанню, і визначають унікальність і специфіку зовнішньої політики. Дуже важко узгодити нинішнє явище спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (СЗБП) із реалістичною парадигмою. Нездоланим бар'єром є факт протиріччя концептуальному принципу моделі, який стверджує, що головним (і єдиним) учасником міжнародних відносин може бути держава. Випадок із СЗБП демонструє нам, що ми маємо справу навіть не з міжнародною організацією, тому що концептуальною базою, яка і визначає роль і характер поведінки міжнародного актора, є національні інтереси. Традиційні гіпотези виявились неефективними в поясненні дійсності цього унікального утворення.

Єдиним принципом реалістичної парадигми, який корелюється з фактом існування СЗБП, є твердження, що визначальним національним інтересом є питання безпеки актора міжнародних відносин і те, що СЗБП, а пізніше й СБОП (Спільна політика безпеки і оборони), були закріплені на нормативно-правовому рівні Євросоюзом, підтверджує цей принцип. Країни-члени здебільшого (але далеко не всі) прийняли ідею СЗБП, натомість не можуть досягти одностайності, ані щодо використання інструментів для найефективнішого функціонування її механізму, ані щодо кінцевого призначення [29, с. 168].

Ліберально-ідеалістична парадигма є найбільш прийнятною для вивчення СЗБП. Особливою рисою для цього підходу є широке коло авторів

міжнародних відносин, що включає в себе не тільки державу, а й міжнародні і неурядові організації. Сама ж спільна зовнішня і безпекова політика не підпадає під визначення жодної відомої форми міжнародної співпраці. Перед усім це обумовлюється унікальною природою самого ЄС. Ліберально-ідеалістична парадигма, на відміну від реалістичної, зосереджує увагу та таких концептуальних рисах міжнародних відносин як універсальні цінності та демократичні ідеали. Як зазначає Є. Рябоштан «Такий підхід характерний для системи *aquiscommunautaire* Євросоюзу і покладений в основу теорії «цивільної держави» Дюшена» [29, с. 168]. Варто зазначити, що інституційна система раннього попередження та кризового врегулювання, яка сформувалась в межах спільної зовнішньої та безпекової політики, повністю відповідає ідеалістським методам залагодження конфліктів як правове регулювання та збільшення ролі міжнародних організацій.

Поява нових підходів до вивчення міжнародних відносин, безумовно, пов'язана з трансформацією світової політичної системи. Так, структурний реалізм, який впродовж тривалого часу був і є домінуючою силою в американських теоріях міжнародних відносин, так і не надав переконуючих пояснень феномена відмови незалежних країн від частини свого суверенітету та реалізації вибору щодо інтеграції внутрішніх відносин між сусідніми — і не тільки — країнами. Для структурних реалістів (також відомих як неореалісти) окремі держави можуть бути залучені до вирішення питань безпеки та оборони індивідуально чи в складі воєнного альянсу. Таке утворення, як Європейський Союз, відповідно до цієї концепції, є не тільки недоречним, але й теоретично навіть не здатним здійснювати безпекову та оборонну політику [1, с. 92]. Дослідники наголошують, що при всьому різноманітті національних інтересів і традицій, ЄС так чи інакше сприймається як монолітна структура і відносини Європи з третіми країнами все частіше сприймаються як двосторонні. Можна сказати точно, що ЄС постає невід'ємним фундаментом європейського політичного рельєфу, іноді досить крихкого, іноді непередбачуваного, але існуючого.

Помірна диверсифікація національних інтересів усе ж дозволяє виокремити характерні риси, притаманні країнам учасникам, що дозволяє поділити їх на дві групи. Перша група така, що прагне розбудови інституційної системи СЗБП й активного використання її потенціалу. Друга група – група, яку абсолютно не приваблює перспектива ефективного функціонування СЗБП. До першої групи можемо сміливо зарахувати країни, які, усвідомлюючи свою роль аутсайдера міжнародних відносин, прагнуть висловлювати власні позиції із загальноєвропейської трибуни. Натомість іншу групу представляють країни, амбіції яких об'єктивно підкріплені багатою історією та високим рівнем соціально-економічного розвитку (Великобританія, Франція). Це дозволяє їм розраховувати на збереження суверенітету в зовнішньополітичних питаннях [29, с. 170]. Аналогічний поділ можна простежити і в питання підтримки процесу виведення інститутів СЗБП на наднаціональний рівень.

Неореаліст К. Уолц обстоює принципи, які частково пояснюють дану неоднозначну ситуацію. Дослідник наголошував на тому, що системний характер міжнародних відносин зумовлений не ініціативами й особливостями акторів, що взаємодіють, а властивостями структури міжнародних відносин. Розглядаючи міжнародну систему як результат діяльності її акторів, водночас вона являє собою окремий, самостійний феномен, який, у свою чергу, може обмежувати, чи навпаки, сприяти реалізації зовнішньополітичних ініціатив. Головною особливістю є те, що саме структурними особливостями пояснюється відсутність збігу цілей і результатів у зовнішньополітичній діяльності держав [29, с. 171]. Уолц дійшов висновку про існування кореляції між зовнішньополітичною поведінкою і системною напруженістю. Таким чином, пояснення поведінки одного актора стосовно іншого (групи акторів) переноситься на рівень міжнародної структури. Сама ж структура визначається як набір примусових умов та обмежень.

Згідно з основними постулатами неореалізму структурні зміни міжнародної системи зовсім не залежать від ініціатив малих і середніх

держав, тільки від великих. У такому випадку логічно постає активність менших країн ЄС (наприклад країн Бенілюксу), спрямована на виведення СЗБП на наднаціональний рівень. І, відповідно, відсутність такого бажання у Франції та Великобританії. Інша справа, що решта «менших» країн навпаки невпевнена у власних силах і остерігається ризику бути представленою в зовнішньополітичних проектах усупереч національним інтересам [29, с. 172].

Актуальність застосування неореалістичної парадигми до вивчення системи СЗБП довів наступний принцип, який був запропонований Б. Бузаном, який носить назву «комплекс безпеки». Його суть полягає в тому, що країни-сусіди настільки пов'язані між собою в питаннях організації безпеки, що національна безпека однієї країни не може бути відокремлена від безпеки іншої країни.

Варто зазначити, що старт європейської інтеграції відбувся на ініціативах побудови колективної європейської системи безпеки. Впадає у вічі бажання ЄС здійснювати вплив (політичний, економічний, інформаційний) на країни, які перебувають на його зовнішніх кордонах, на сусідні країни, які не є членами об'єднання. Єдиною метою є організація власної безпеки.

Важливим теоретичним напрямом, який приділяє значну увагу європейським процесам, є конструктивізм. Прихильники цього теоретичного підходу стверджують, що міжнародні відносини можуть розглядатись через призму цінностей та норм (на відміну від простої боротьби інтересів), і в цьому сенсі безпекова інтеграція ЄС не є проблемною. В той час коли неореалісти та неоліберали наполягають на тому, що країни мають більш-менш усталені преференції, на які впливають такі фактори, як міжнародна система або національні інтереси, конструктивісти наполягають на тому, що ці преференції є фактично соціально сконструйованими на основі таких понять, як ідентичність, ідеї, нормативні переконання і соціалізація, які, в свою чергу, перебувають в стані постійного розвитку. Однак конструктивізм як загальний метод чи підхід все ще відчуває нестачу чисто теоретичних

напрацювань, що, в свою чергу, є причиною його більш ідеалістичної, аніж аналітичної спрямованості [1, с. 92]. Теорією-«піонером», яка однією з перших пов'язана із дослідженням процесу європейської інтеграції, спільної зовнішньої і безпекової політики є федералізм. Зміст класичного федералізму полягав в ідеї об'єднання Європи з підпорядкуванням національних та регіональних органів управління спільним наднаціональним структурам [57, с. 4]. Процес формування федерації розглядався як одноразовий міжнародний правовий акт, тобто фактичне створення інституційної структури національної держави з центральними федеративними інститутами, які копіюють державну владу. Проте, розглядаючи ідеї класичного федералізму з практичної сторони варто зазначити, що ці ідеї не втілились в життя. Причина полягала в тому, що держави, перед усі, відстоювали свої власні національні інтереси, а це в свою чергу сильно загальмовувало процес європейської інтеграції, не досліджуючи вже можливість укладення міжнародного інституційно-правового акту, що закріпив би федеральний устрій Європи.

Ідеї класичного федералізму зазнали певної еволюції, і з часом можна спостерігати певне оновлення цих ідей. Виник «інтегральний федералізм». Він розглядав європейську інтеграцію як активний процес взаємодії всього європейського суспільства. Мова йде, насамперед, за пряму участь у прийнятті загальноєвропейських рішень цими суб'єктами. Саме ці суб'єкти мали б стати базовими інтегральними елементами, що взяли б на себе частку функцій та повноважень держави.

У сфері СЗБП, через зростання рівня інтеграції, на сьогоднішній день, федералістські ідеї продовжують бути популярними, особливо серед наукових кіл Європи.

Однією з провідних наукових течій, що аналізує розвиток спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, є міжурядовий підхід, який ще перекладають з англійської як інтерговерменталізм. Якщо неофункціоналізм представляє міжнародний лібералізм в дискусії про європейську інтеграцію,

міждержавний підхід безперечно є його реалістичним відповідником. Але було б помилкою думати, що міждержавні прихильники європейської інтеграції були такими ж жорсткими, як справжні реалісти, з їхнім майже винятковим фокусом на відносному становищі держав у міжнародному балансі сил. Міждержавники завжди враховували внутрішні сили у своїх рівняннях. Їхньою метою ніколи не було розуміння європейської інтеграції як простого тимчасового союзу, спрямованого на військову безпеку, а повернути національну державу в центр свого аналізу.

Зародився міждержавний принцип європейської інтеграції з критики недоліків неофункціоналізму. Перший з дослідників, що розвинув цей теоретичний підхід, був С. Гофман. Він стверджував, що інтеграція в політичних сферах може мати місце лише тоді, коли вигоди від неї для держави перевищують сумарні втрати. Однак це правило, як він передбачав, не стосуватиметься сфери «високих політик», до яких належить, зокрема зовнішня і безпекова політика [57 с. 8].

Міждержавний підхід був вдосконалений і розширений Е. Моравчиком, який сформував та розвинув положення ліберального міждержавного підходу. Е. Моравчик стверджує, що, окрім держав, на міжнародній арені присутні й інші провідні актори (соціального спрямування), які також можуть брати участь у координації політик різних країн. Однак за суверенними державами все ж таки залишається право остаточного рішення. І знову ж таки зовнішня, безпекова та оборонна політика розглядається як первинна політична сфера, де координація (не кажучи вже про інтеграцію) не може мати місця. Опоненти міждержавного підходу вважають, що Європейські Спільноти (а згодом і Європейський Союз) є дещо складнішим, аніж міждержавна система. Критики стверджують, що прибічники міждержавного підходу надміру зосереджуються на логіці диференціації, що призвело до ігнорування перманентно існуючої логіки інтеграції, яка спричинена отриманням країнами-учасниками інтеграції доданої вартості. Загалом головна ідея ліберального міждержавного підходу полягає в тому, що рушійною силою

європейської інтеграції є державний інтерес, а національні уряди діють раціонально, втілюючи його [1, с. 93].

Дж. Ховорт, відомий європейський дослідник безпекової та оборонної політики ЄС, запропонував власний підхід щодо безпекової політики Європейського Союзу — так званий "наднаціональний міждержавний підхід". Під цим підходом науковець розуміє зростання рівня «брюсселізації» в процесі вироблення рішень країнами-членами ЄС. Значна кількість міждержавних органів укорінилось в Брюсселі і завдяки діалогу та процесам соціалізації, реакції на "події" та іншим факторам сформувалась тенденція щодо формування та реалізації безпекової політики саме на наднаціональному рівні, однак з міждержавним "відтінком".

Можна зробити висновок, що зовнішня та безпекова політика ЄС ґрунтується на складній комбінації різних підходів. Враховуючи глобальну природу сучасної політики, ЄС залежить від активного співробітництва та взаємодії з іншими країнами, міжнародними організаціями та глобальними інституціями.

У світлі нещодавніх подій, таких як пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення Росії в Україну та різкі зміни у геополітичному середовищі, важливість зовнішньої та безпекової політики ЄС стала ще більш актуальною. Розуміння та використання різних теоретичних підходів може допомогти європейським державам ефективно взаємодіяти з іншими країнами та створювати стабільні й безпечні міжнародні відносини.

1.2 Аналіз джерел.

Варто зазначити, що хоч і спільна зовнішня безпекова політика сформувалась набагато пізніше, але її підґрунтя сформувалось після Другої Світової війни, а саме в 1947 році було підписано Дюнкерський договір, який оформив створення оборонного союзу між Великою Британією і Францією, а в 1948 році, відповідно до Брюссельського пакту було створено Західний союз, метою якого мало стати надання військової та іншої взаємодопомоги як

для забезпечення міжнародного миру і безпеки, та і в протидії будь-якій агресії в Європі. Протягом 1950-1954 рр. здійснювались кроки щодо створення Європейських оборонного і політичного співтовариств в контексті більш широкого завдання – побудови на федеративних засадах наднаціонального інтеграційного об'єднання, якому держави-члени мали передавати суверенні повноваження у сфері міжнародних відносин і оборонної політики [22, с. 234]. Проте варто зазначити, що європейські уряди визначили необхідність військового альянсу другорядним завданням, першочерговою задачею було економічне відновлення Європи. В наслідку, формат військово-політичної інтеграції країн Західної Європи було змінено і замість Європейського оборонного співтовариства в 1954 році було створено Західноєвропейський союз, який проіснував до 2000 р., коли, власне, і розпочався його демонтаж [72, с. 3].

Обмеженість можливостей Співтовариства для ефективного врегулювання кризових подій навіть у Європі вимагала глибшої політичної інтеграції, переходу від узгодження зовнішніх політик до спільної зовнішньої та безпекової політики.

Ці та інші потреби, включаючи економічні, зумовили підписання 7 лютого 1992 р. Маастрихтського договору, який набув чинності 1 листопада 1993 р. після його ратифікації країнами-членами. Ще в грудні 1990 р. з метою підготовки до підписання Договору про ЄС почали роботу дві міжурядові конференції. Одна здійснювала роботу над створенням економічного та валютного союзу, а інша – політичного [22, с. 234].

Стаття J1 Маастрихтського договору визначила основні цілі спільної зовнішньої і безпекової політики: захист основних цінностей, інтересів і незалежності Євросоюзу, посилення безпеки Євросоюзу у всіх формах, підтримка миру і міжнародної безпеки, сприяння міжнародному співробітництву, розвиток та посилення демократії [15, с. 43].

Відповідно до Маастрихтського договору система ЄС складається з трьох «опор»:

- Європейські спільноти – ЄЕС, ЄСВС та Євратом;
- Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП) ЄС, яка регулюється в розділі V Договору про ЄС та фактично стала нащадком ЄПС, яке було запроваджене Європейським Єдиним Актом 1986 р.;
- співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ (ЮВС) – розділ VI Договору про ЄС.

Якщо говорити за СЗБП, то варто розглядати цей аспект не лише в контексті Маастрихтського договору, а в синергії із змінами, які вніс Амстердамський договір.

«Амстердамський договір про зміну Договору про Європейський Союз, договорів, які засновували Європейські співтовариства, та пов'язаних із ними актів» був прийнятий на сесії Європейської Ради в Амстердамі 2 жовтня 1997 р. й набув чинності 1 травня 1999 р. та став наслідком роботи Міжурядової конференції в Туріні, яка розпочалася 29 березня 1996 року [22, с. 234].

Амстердамський договір вводив наступні новації:

- передбачав санкції проти країн, які порушують фундаментальні принципи прав, свободи та демократії;
- розширив соціальну сферу політики ЄС. Розділ «Зайнятість» відводив важливу роль регулюванню проблем зайнятості та безробіття населення на рівні ЄС;
- Амстердамський договір розвинув інститут європейського громадянства шляхом виділення відповідних статей в окрему частину – «Громадянство Союзу», зазначаючи, що громадянство ЄС не замінює національне громадянство, а доповнює його;
- розширив законодавчі повноваження Парламенту, сферу прийняття рішень у Раді ЄС кваліфікованою більшістю. Голова Комісії ЄС мав затверджуватися Європарламентом, потім Голова спільно з національними урядами формував склад Комісії, який затверджується Європарламентом;

- розвинув інститут СЗБП ЄС, а також співпрацю у сфері ЮВС, перейменувавши її у Поліцейське та судове співробітництво у кримінальних справах;

- вніс Шенгенську угоду 1985 р. до установчих договорів ЄС з метою подолання останніх перешкод вільного руху населення

Новизна Амстердамського договору, в контексті СЗБП а саме в її цілях ,полягала в наступному:

- оберігати спільні цінності, засадничі інтереси, взаємозалежність та єдність ЄС;

- зміцнювати безпеку Союзу всіма можливими засобами;

- зберігати мир і зміцнювати міжнародну безпеку відповідно до принципів, визначених у Статуті ООН, Гельсінському заключному акті та Паризькій хартії;

- розвивати міжнародну співпрацю;

- зміцнювати демократію та сприяти дотриманню принципів верховенства права, поваги до прав і основних свобод людини.

Реалізація цілей Союзу в СЗБП здійснюється за допомогою різноманітних засобів: шляхом визначення принципів і загальних настанов для спільної зовнішньої та безпекової політики; вироблення спільних стратегій; запровадження спільних дій і позицій; посилення систематичної співпраці країн Союзу в процесі реалізації політики [1, Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union].

Новий етапом в розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС стало підписання Лісабонського договору в 2007 році.

Будучи близьким за змістом до конституційного договору, Лісабонський договір спрямований на підвищення ефективності прийняття рішень в ЄС та їх виконання, зміцнення демократії через посилення ролі Європарламенту та національних парламентів, збільшення прозорості системи ЄС та консолідацію зовнішньої політики Союзу. Найбільша різниця між Лісабонським договором та всіма попередніми основоположними

договорами полягає у наділенні ЄС міжнародною та внутрішньою правосуб'єктністю. Також, ЄС поглинув всі свої колишні складові. Так, зник розподіл на «три опори» ЄС. Набуття ЄС правосуб'єктності означає можливість укладати угоди від імені ЄС. У всіх основоположних договорах назва «Співтовариство» була замінена словом «Союз», а Договір про заснування Європейського Співтовариства перейменовано на Договір про функціонування ЄС.

Лісабонський договір вніс багато змін в інституційну будову ЄС та процедуру прийняття рішень. Він, зокрема, передбачає більш значну роль національних парламентів – вперше в історії ЄС національні парламенти країн-членів будуть безпосередньо залучені в процес прийняття рішень ЄС вже на початковому етапі процесу прийняття рішень. Національні парламенти зможуть контролювати роботу ЄС та вирішувати, чи необхідно виносити прийняття певних рішень на рівень ЄС, чи можна їх прийняти на національному рівні. Тепер, законодавчі пропозиції Комісії перед їх внесенням на розгляд до Ради ЄС та Європарламенту направляються до національних парламентів, які мають право висловити протест проти законопроекту. Лісабонський договір надає двом третинам національних парламентів право у разі потреби відхилити розроблену Європейською комісією законодавчу пропозицію, а одна третина зможе відправити законопроект на доопрацювання. Окрім того, свої бюджетні та законодавчі повноваження Європарламент здійснює спільно з Радою ЄС, а також він обирає Президента комісії. Важливе місце відповідно до статті 13а Лісабонського договору має взаємодія дипломатичного апарату Євросоюзу зі співробітниками національних дипломатичних служб країн-членів ЄС. Останні налаштовані досить критично, зважаючи на можливості дублювання своїх структур та бюрократизації роботи. Німеччина взагалі послідовно вимагає забезпечення демократичного контролю за діяльністю такого «бюрократичного молоху» як апарат сучасного Європейського Союзу. Однак це не заважає ФРН наполягати на посиленні координації

зовнішньополітичного курсу країн Євросоюзу. Лісабонський договір передбачає єдиний голос ЄС у світі і солідарність між державами, які входять у ЄС. Високий представник ЄС з питань закордонних справ та політики безпеки, який одночасно виконує також обов'язки заступника голови Європейської комісії, працює над питанням більшого впливу та узгодженості у зовнішній політиці Євросоюзу. Високий представник обирається Європейською радою кваліфікованою більшістю за погодженням Президента Єврокомісії. Високий представник також виконує функції одного з віцепрезидентів Комісії. Високий представник ЄС з питань закордонних справ та політики безпеки керує Європейською дипломатичною службою, до якої увійшли управління Генерального секретаріату Ради та Комісії разом з її 130 закордонними представництвами та відрядження працівники дипломатичних відомств держав-членів. Однак, Європейська дипломатична служба не замінює національні МЗС, а лише доповнює їх. Але, створення Служби безперечно сприяє виробленню єдиної позиції держав-членів щодо закордонних справ ЄС.

В ході написання магістерського дослідження був використаний ряд первинних та вторинних джерел. До первинних джерел варто віднести ряд документів та договорів між ЄС та Російською Федерацією, статистичні дані міністерства фінансів Росії, дані окремих російських компаній, тощо. Зокрема присутні Угода про співробітництво між Європейським поліцейським офісом та Російською Федерацією, Угода між Європейським Співтовариством та Російською Федерацією про спрощення оформлення віз громадянам Європейського Союзу та Російської Федерації, Угода між Європейським Співтовариством та Російською Федерацією про спрощення оформлення віз громадянам Європейського Союзу та Російської Федерації, Угода про співробітництво у сфері науки і технологій між Європейським Співтовариством та Урядом Російської Федерації, Угода про партнерство і співробітництво, що встановлює партнерство між Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами, з однієї сторони, і

Російською Федерацією, з іншої сторони та інші. Ці та інші угоди дають вичерпну інформацію про перебіг та розвиток відносин між ЄС та Росією до і після 2014 року. Якщо говорити за статистичні дані до них варто віднести дані мінфіну Росії, а якщо бути точним то дані про прибуток від нафтогазового промислу. До подібного роду джерела варто відноситись критично, оскільки в них є присутня доля ідеологічного нашарування, тому дане джерело варто використовувати в поєднанні із статистичними даними окремих експертів з економічної сфери.

Вторинні джерела у дослідженні варто розділити на такі підгрупи: наукові праці, що присвячені окремим аспектам як суто спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, так і відносинам між ЄС та Росією, дані із засобів масової інформації (ЗМІ), зокрема таких як: Українська правда, Уніан, Укрінформ, Медуза, Bloomberg, Forbes та інші. Дуже важливо використовувати джерела з різних країн, щоб уникнути ідеологічного нашарування. Серед наукових робіт, які були використані в дослідженні варто виділити працю Мартинова А. «Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку», В. Копійки, «Європейський Союз у міжнародних відносинах» та «Європейський союз у мінливому світі». Серед іноземних науковців варто виділити наступних: Skolimovska A., Kaminski T., Simola H, Wessel R та інші. Дослідження вищевказаних авторів були використані в ході дослідження теоретичних основ зовнішньої та безпекової політики ЄС, впливі російсько-української війни на відносини ЄС – Росії.

У результаті аналізу джерел спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС стало зрозуміло, що Європейський Союз зосереджується на підтримці стабільності, безпеки та процвітання своїх членів та країн-партнерів. ЄС вважає співпрацю з іншими державами ключовою для досягнення цих цілей, і створює різноманітні механізми для співпраці та діалогу. Основними джерелами зовнішньої та безпекової політики ЄС є Маастрихтська угода, Амстердамський та Лісабонські договори. Ці джерела надають базовий

фреймворк для зовнішньої та безпекової політики ЄС, а також визначають головні напрямки діяльності ЄС на міжнародній арені.

Джерела, які були використані в ході написання магістерського дослідження варто розділити на первинні та вторинні. До первинних належать правові акти, угоди, документи, в яких простежується перебіг відносин між ЄС та Росією, статистичні дані щодо впливу санкцій на економіку Росії. . Вторинні джерела, такі як аналітичні звіти, статті, та книги, є цінними ресурсами, які допомагають висвітлити історію, динаміку та ключові аспекти співпраці та конфлікту між ЄС та Росією.

За допомогою вторинних джерел можна вивчити важливі етапи взаємодії між обома сторонами, відзначити основні виклики та досягнення, а також з'ясувати роль геополітичних та економічних факторів у формуванні відносин. Здобутки та прогалини в дипломатії, торгівлі, та питаннях безпеки стають зрозумілішими завдяки систематизації інформації, яку надають вторинні джерела.

Однак важливо враховувати, що під час використання вторинних джерел слід узяти до уваги можливі обмеження, предметність авторів та можливі різниці в оцінках різних джерел. Ретельний аналіз та порівняння різноманітних джерел допомагає сформулювати більш повну та об'єктивну картину відносин між ЄС та Росією на основі існуючих відомостей та досліджень.

Висновуючи, можна сказати, що ЄС активно працює над забезпеченням миру та стабільності в світі через співпрацю з країнами-партнерами та участь у міжнародних організаціях. Європейський Союз виступає як ключовий гравець на міжнародній арені, який пропагує цінності демократії, прав людини та свободи. У майбутньому, ЄС може продовжувати зміцнювати свою роль у світовій політиці, розширюючи свою впливовість та співпрацю з іншими країнами.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ЄС-РФ ДО 2014 РОКУ

2.1. Інструментацій політики ЄС щодо Росії до 2014 року.

Особливо важливими та значущими міжнародні відносини стали після Другої світової війни. Кривава війна продемонструвала, що значення міжнародних відносин повинно полягати в підтримці миру між державами, в намаганнях віднайти порозуміння та уникнути конфліктів. Але не для всіх країн Друга світова війна змінила пріоритети, а та держава, яка у війні найбільше втратила, не врахувала уроки минулого. Протистояння СРСР та США у другій половині ХХ століття стало визначальним у питанні міжнародних відносин. Країни демократичного спрямування стали об'єднуватися у різноманітні організації.

Так, 7 лютого 1992 року в Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз, який набув чинності 1 листопада 1993 року [142], що ознаменувало виникнення сучасного Європейського Союзу.

Європейський Союз – це безумовно одна із найважливіших та найдієвіших організацій сучасного світу. Діяльність ЄС багатогранна як у внутрішній, так і у зовнішній політиці. Щодо зовнішньої політики, то вона базується на підтримці усіх країн членів та держав-союзників. З особливою увагою ЄС відноситься до країн, які в перспективі можуть загрожувати цілісності організації та несуть ті чи інші небезпеки для Європи. Загалом, ЄС активно підтримує міжнародну співпрацю з різними державами, що є не стільки потребою, скільки вимогою сучасного світу.

Після розпаду СРСР на політичній карті світу постали нові незалежні країни – відкриті для самостійного розвитку та власного зовнішньополітичного курсу. Так, 25 грудня 1991 року Верховна Рада Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки змінила назву держави, і на політичній карті світу з'явилася Російська Федерація

(Росія). Незабаром Європейські співтовариства визнали Росію правонаступницею СРСР.

Основним документом, що визначив взаємовідносини між ЄС та РФ стала Угода про партнерство та співробітництво (УПС), яка чинності набула 1 грудня 1997 року строком на десять років з умовою на продовження кожного року, якщо ні одна зі сторін не вирішить вийти з вказаної Угоди. Угода про партнерство та співробітництво між Росією та Європейським Союзом мислилася його творцями як логічне продовження Угоди 1989 р., що зазначається у преамбулі та ст. 112 Угоди про партнерство та співробітництво. Після набуття чинності, Угода про партнерство та співробітництво замінила своїми положеннями Угоду 1989 року. Угодою про партнерство та співробітництво визначались головні спільні цілі, організаційна структура двосторонніх відносин, а також заходи з діалогу в окремих сферах. Зазначеною угодою було проголошено початок формування партнерства між Російською Федерацією, з одного боку, та Європейського Союзу і його держав-членів – з іншого [50].

Угода про партнерство та співробітництво передбачала співробітництво сторін з широкого спектру питань, в основному в галузі економіки, але не тільки. Безперечно, що пріоритет у співпраці між Російською Федерацією та Європейським Союзом на довгострокову перспективу віддавався, згідно положень ст. 1 Угоди про партнерство та співробітництво, побудові тісних економічних відносин й створенню зони вільної торгівлі. Однак серед цілей, перерахованих у ст. 1 Угоди про партнерство та співробітництво також було прописано забезпечення відповідних рамок для політичного діалогу Сторін, заохочення сталого розвитку, зміцнення політичних та економічних свобод, підтримку зусиль Росії щодо зміцнення демократії, забезпечення основ для соціального та культурного співробітництва, а також заохочення діяльності, що становило взаємний інтерес [53]. Отже, Угода про партнерство та співробітництво виступала документом комплексного характеру,

спрямованого на розвиток взаємовідносин ЄС та РФ у різноманітних сферах життєдіяльності.

Примітним моментом в Угоді про партнерство та співробітництво було те, що остання містить велику кількість бланкетних норм, що відсилають до інших міжнародних договорів, а також документів міжнародного характеру [53].

Зазначеною Угодою також були закладені головні принципи взаємовідносин Росії та ЄС, зокрема:

1) принцип поваги до демократичних принципів і прав людини, які зокрема, визначені Гельсінським актом 1975 року та Паризькою Хартією для нової Європи 1990 року (згідно ст. 2 Угоди про партнерство та співробітництво);

2) принцип спільних зусиль Сторін щодо створення зони вільної торгівлі між ними (згідно ст. 3 Угоди про партнерство та співробітництво);

3) принцип побудови торгових відносин на основі принципів Генеральної угоди з тарифів і торгівлі з урахуванням майбутнього вступу Росії до СОТ (згідно ст. 4 Угоди про партнерство та співробітництво),

4) принцип поступового надання Росією режиму найбільш сприятливої нації в торгових відносинах (згідно ст. 5 Угоди про партнерство та співробітництво) [53].

З вищевикресленого випливає Угода про партнерство та співробітництво зорієнтовувалася на сприяння безпеки й миру в усьому світі, підтримку політичних й економічних свобод, демократичних норм. Згадана Угода була ідеологічно базувалась на ідеї взаємного партнерства та спрямовувалася на зміцнення торгових, політичних, культурних й економічних зв'язків між Росією та ЄС. Положення Угоди про партнерство й співробітництво мали відношення до широкого спектру проблем, в тому числі торгівлі товарами і послугами, політичного діалогу, інвестицій і бізнесу, співробітництва у законодавчій та фінансовій сфері, науки і технології, освіти та підготовки кадрів, співробітництва в галузі енергетики, ядерних і космічних технологій,

охорони навколишнього середовища, розвитку культури, транспорту, співпраці у запобіганні незаконній діяльності тощо [5, с. 57].

Вперше двосторонні взаємозв'язки ЄС-Росія були описані у вигляді стратегічного партнерства під час саміту ЄС-Росія, який пройшов у Відні у 1998 році. У 1999 році у висновках головування Європейської Ради знову було використано словосполучення «стратегічне партнерство», і того ж року важливий документ ЄС під назвою «Спільна стратегія Європейського Союзу щодо Росії» (1999) закликав до співпраці ЄС і Росії для вирішення «континентальних проблем» [61].

Політичні інструменти Європейського Союзу щодо Росії до 2014 року характеризувалися складними відносинами, що еволюціонували під впливом політичних, економічних та безпекових міркувань. Зазначена політика була спрямована на взаємодію з Російською Федерацією у різних сферах, включаючи торгівлю, енергетику, права людини та політичне співробітництво.

Окреслимо основні інструменти політики ЄС щодо Росії за протягом аналізованого періоду.

Вищезгадана Угода про партнерство і співробітництво, яка була підписана в 1994 році і й була чинною до заміни її на Стратегічне партнерство між ЄС і Росією в 2007 році, заклала основу відносин між ЄС і Росією. Вона мала на меті сприяти політичному діалогу та економічному співробітництву між двома суб'єктами. Однак, ефективність Угоди про партнерство і співробітництво була обмеженою, і вона не змогла відповісти на виклики, що виникали у відносинах між ЄС і Росією [11].

Угода про стратегічне партнерство між ЄС і Росією, яка набула чинності в 2007 році, була спрямована на поглиблення співпраці в різних сферах, включаючи торгівлю, енергетику і безпеку. Згідна Угода підкреслювала важливість сильного партнерства між ЄС і Росією, але вона зіткнулася з кількома невдачами, оскільки розбіжності з таких питань, як енергетична безпека, права людини і російсько-грузинська війна 2008 року

привели до напруженості у відносинах. Остання угода про стратегічне партнерство між ЄС та Росією була підписана в 2011 році [77]. До 2014 року ЄС і Росія брали активну участь у виробленні спільних підходів до стратегії і тактики врегулювання глобальної кризи через двосторонній діалог і в рамках міжнародних структур. Імплементация «дорожніх карт» була основою співпраці Росії та ЄС. У рамках першої «дорожньої карти» було започатковано 15 галузевих діалогів, які є ключовим форматом експертного співробітництва, що передбачає міжвідомчу координацію та тісні контакти з бізнес-спільнотою Росії та ЄС, що дає широкі можливості для розширення участі бізнесу та оптимізації співпраці [124].

Енергетичне співробітництво було центральним аспектом відносин між ЄС і Росією. Російська Федерація до 2014 року виступала головним постачальником сирої нафти та природного газу на ринки Європи. Так, орієнтовно 35% імпорту нафти в ЄС надходило з Російської Федерації [108]. Зважаючи на те, що нафта виступає джерелом енергії, що доволі легко транспортувати, то останньою торгують на міжнародних ринках. Вказане до порівняно низького рівня зменшує ризик для енергетичної безпеки ЄС стосовно нафти, в особливості з взяттям до уваги поточної надлишкової пропозиції на світових нафтових ринках. До 2014 р. Росія забезпечувала понад 39% імпорту природного газу до Європи [149], за нею йшли Норвегія й Алжир, 29,5 і 12,8%, відповідно [108].

Практично половина країн-членів ЄС до 2014 року імпортували понад 50% природного газу з Російської Федерації, деякі з них повністю залежали від газу Росії. Важливо відмітити, що окреслена надмірно висока залежність від одного постачальника призводить до уразливості Європи в цілому до зовнішніх шоків пропозиції. Високий рівень залежності від одного постачальника з погляду конкурентоспроможності провокує негативний вплив на економіку ЄС, зменшуючи конкурентоспроможність промисловості останнього та інших суміжних підприємницьких секторів на глобальному рівні [94].

З огляду на вищезазначене, до 2014 року ЄС значною мірою залежав від російського природного газу, а Російська Федерація покладалася на європейські ринки для експорту енергоносіїв. Окреслена взаємозалежність створила складну динаміку, в якій енергетична безпека виступала постійним предметом занепокоєння для обох сторін. У той же час, ЄС прагнув диверсифікувати свої джерела енергії та транзитні шляхи, щоб зменшити свою залежність від Росії.

ЄС постійно висловлював занепокоєння щодо прав людини і демократії в Російській Федерації. ЄС здійснював спроби у напрямку сприяння політичним реформам, а також реформам громадянського суспільства в Російській Федерації за допомогою різних діалогів і механізмів, зокрема, таких як консультації між ЄС і Росією з прав людини. Однак, прогрес у зазначеній сфері був обмеженим, а вплив ЄС на внутрішню політику Росії залишався маргінальним.

Програма ЄС «Східне партнерство», яка була започаткована у 2009 році, була спрямована на зміцнення зв'язків зі східноєвропейськими країнами, включаючи Україну, Молдову та Грузію, які також представляли інтерес для Російської Федерації. Зазначена ініціатива сприяла зростанню напруженості у відносинах між ЄС і Російською Федерацією, в особливості коли Україна досягла більш тісної інтеграції з ЄС. Потрібно зазначити, що ЄС пропонував Російській Федерації приєднатися до Східного партнерства, але Кремль відмовився [12, с. 103].

ЄС і Російська Федерація вели діалог на постійній основі стосовно питань безпеки, зокрема, таких як контроль над озброєннями, боротьба з тероризмом, а також врегулювання конфліктів. Проте, згаданим діалогам часто перешкоджали розбіжності інтересів, до того ж, безпекове середовище погіршилося через такі події, як російсько-грузинська війна і конфлікт на сході України.

З огляду на вищезазначене, політичні інструменти ЄС щодо Російської Федерації до 2014 року характеризувалися поєднанням залучення та

конфронтації. ЄС здійснював намагання збалансувати власні інтереси в економічному співробітництві із занепокоєнням щодо прав людини та безпеки. Відносини зіткнулися зі значними проблемами, обумовленими суперечками з різноманітних питань, що в кінцевому підсумку призвело до більш конфронтаційної позиції, про що свідчить запровадження санкцій після анексії Росією Криму в 2014 році. Окреслений період створив підґрунтя для подальшої напруженості та рекалібрування відносин між ЄС та Росією в наступні роки.

Таким чином, узагальнимо, що принципи та інструменти політики Європейського Союзу щодо Російської Федерації до 2014 року характеризувалися багатогранним підходом, що відображав зміну геополітичного ландшафту після розпаду Радянського Союзу. Взаємодія Європейського Союзу з Російською Федерацією ґрунтувалася на основі Угоди про партнерство і співробітництво, згідно якої передбачалась всеосяжна дорожня карта для політичного, економічного, а також культурного співробітництва. Зазначена Угода наголошувала на таких принципах, як повага до демократичних цінностей, прав людини, сприяння вільній торгівлі та економічному розвитку. Крім того, вона проклала шлях для поступової інтеграції Російської Федерації у світову торговельну систему, включаючи її вступ до Світової організації торгівлі (СОТ). Наступним етапом на шляху взаємодії Європейського Союзу та Російської Федерації виступила Угода про стратегічне партнерство між ЄС і Росією в 2007 році. Важливо відзначити, що позиція ЄС ніколи не була статичною, а еволюціонувала у відповідь на мінливі обставини та виклики, включаючи геополітичну напруженість, а також суперечки.

2.2. Взаємовідносини Росії та ЄС до 2014 року.

Сьогодні науковці активно вивчають питання взаємовідносин між країнами, оскільки особливості таких взаємовідносин окреслюють можливі

перспективи та загрози як для суб'єктів цих відносин, так і для світової спільноти загалом.

Особливо важливим набуває дослідження відносин країн та організацій з Російською Федерацією. Вказане може бути пояснено тим, що Росія вже понад два десятиліття відноситься до держав, які здатні до непередбачуваних дій.

Перебіг відносин ЄС-Російська Федерація здійснює істотний вплив на загальні тенденції безпеки у Європі та спрямування геоекономічних процесів у «широкому» європейському просторі [23, с. 44].

Насправді відносини між ЄС та Російською Федерацією не завжди були такими напруженими як сьогодні. В період від 90-х рр. ХХ ст. до російської агресії в Україні були досить позитивні моменти взаємної співпраці.

Загалом, відносини між ЄС і Російською Федерацією можна умовно поділити на декілька етапів, пов'язаних зі становленням європейського інтеграційного центру у вигляді колективного міжнародного актора й змінами, що стосувалися статусу і ролі Росії у світовій політиці [35, с. 99].

Варто розпочати з того, що в епоху холодної війни ЄС і СРСР не мали правових відносин: офіційні контакти були встановлені лише в 1988 році [104]. 18 грудня 1989 року сторони підписали Угоду про торговельно-комерційне та економічне співробітництво [48]. У 1991-1993 роках був складний «перехідний період», коли двосторонні відносини регулювалися цією Угодою.

Тим не менш, відносини між ЄС і Росії розвивалися навіть у цей непростий час: у першій половині 1992 року Брюссель і Москва обмінялися проєктами нової угоди, а в листопаді того ж року почалися переговори, які тривали близько півтора року. У результаті, 24 червня 1994 року на острові Корфу було укладено Угоду про партнерство та співробітництво між Росією та ЄС (і його державами-членами), що охоплює три основні сфери відносин: політичну, торгово-економічну та культурну [53]. Цей документ підписали

президент Росії Борис Єльцин, президент Європейської комісії Жак Люсьєн Жан Делор, а також глави держав і урядів усіх 12 держав-членів ЄС. Угода про партнерство та співробітництво між Росією та ЄС набула чинності 1 грудня 1997 р. й передбачала можливість щорічного автоматичного продовження через 10 років [53]. Як бачимо, ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво між Росією та ЄС тривала більше трьох років через чергове розширення ЄС: з 1 січня 1995 року його членами стали Австрія, Швеція та Фінляндія [92]. Таким чином, Європейський Союз і Російська Федерація отримали протяжний спільний кордон.

Інституційна система співробітництва Росії та ЄС спочатку включала саміти високого рівня (двічі на рік), Раду Росія-ЄС у форматі Уряду РФ і Європейської Комісії (щорічно або за потребою), Раду співробітництва в форматі міністрів закордонних справ та комітету парламентського співробітництва. Також були заплановані зустрічі високопосадовців ЄС і Російської Федерації, а також консультації експертів і широке використання різноманітних дипломатичних каналів. У сфері торгівлі сторони продовжили раніше наданий одна одній режим найбільшого сприяння. У 1997 році для поглиблення зв'язків між діловими колами був організований Круглий стіл європейських і російських промисловців і підприємців. Того ж року ЄС і Росія підписали угоду про торгівлю текстильними виробами [45]. У вересні 1997 року на конференції в Рованіємі, було започатковано ініціативу Європейського Союзу «Північний вимір». На саміті Європейської ради у грудні 1998 року у Відні «Північний вимір» було офіційно визнано одним із напрямків зовнішньої та прикордонної політики ЄС, а також було підкреслено його важливість для розвитку відносин з Російською Федерацією [8, с. 252].

У 1998-1999 роках взаємовідносини між сторонами трішки охололи, що було викликано фінансовою кризою, війною на Балканах, а також вступом перших трьох країн Центральної та Східної Європи до НАТО. Проте, саміт Європейської Ради, який проходив 3-4 червня 1999 р. в Кельні схвалив

Коллективну стратегію Європейського Союзу щодо Росії [61]. У цьому документі довгостроковими цілями були названі: відносини стратегічного партнерства, формування єдиної зони вільної торгівлі з перспективою інтеграції Росії в європейський економічний простір, зміцнення стабільності та безпеки в Європі та за її межами [61]. Глави держав-членів на згаданому засіданні схвалили концепцію «Північного виміру». Потім на саміті Росія-ЄС, який пройшов 22 жовтня 1999 року, була представлена Стратегія розвитку відносин між Російською Федерацією і Європейським Союзом на середньострокову перспективу (2000-2010 рр.) [109]. Зазначений документ пропонував побудову Єдиної Європи, курс на взаємопов'язане та збалансоване зміцнення позицій Росії та ЄС у світовому співтоваристві, створення надійної загальноєвропейської системи колективної безпеки [109]. Обидві згадані стратегії визнавали необхідність партнерства між Росією та ЄС в інтересах миру, безпеки, економічного розвитку, культурного співробітництва та зміцнення конструктивної ролі Європи у світі.

Наприкінці 1999 року подальший розвиток відносин між Російською Федерацією та ЄС було призупинено через військові дії в Чечні. Однак, у червні 2000 року розвиток відновився з новою силою, коли саміт ЄС у Санта-Марія-да-Фейра (в Португалії) визнав необхідність створення міцного та здорового партнерства з Росією. На цій зустрічі також був затверджений конкретний план дій «Північного виміру» на 2000-2003 роки, в якому, зокрема, пропонувалося сприяти розвитку відносин між державами-членами ЄС і регіонами Північно-Заходу Російської Федерації на основі досвіду взаємодія між Фінляндією та Росією [42]. У липні цього ж року президент Російської Федерації Володимир Путін затвердив Концепцію зовнішньої політики Російської Федерації, де для ЄС було відведено почесне 2-ге місце (перше – США) [13]. ЄС домінував у зовнішньоекономічних відносинах Російської Федерації. Крім того, ЄС був потрібен Росії з метою створення загальноєвропейської системи безпеки та вирішення будь-яких локальних конфліктів. У свою чергу, ЄС розглядав Російську Федерацію не лише у

вигляді важливого глобального гравця, найпотужнішого сусіда, а й у вигляді найбільшого постачальника енергоресурсів, а також місткого ринку для європейських товарів. Обидві сторони сподівались, що вказане могло стати надійною основою для стратегічного партнерства, заснованого на позитивній взаємозалежності.

Протягом 2000-2005 років економічні й торговельні відносини розвивалися швидкими темпами, у цей період також були прийняті вагомі довгострокові програми для наповнення концепції стратегічного партнерства конкретним змістом. Водночас, між ЄС та Росією мали місце деякі торговельні суперечки, а також взаємні претензії з певних політичних і політизованих питань. У 2000 році було підписано Угоду про співробітництво в галузі науки і техніки [51], в 2001 році – Угоду в галузі ядерної безпеки [50], в 2002 році – Угоду про торгівлю сталлю [43], в 2003 році – Угоду про співробітництво між Росією і Європолом [44]. У травні 2001 року та травні 2003 року саміти ЄС знову проголосили прихильність Союзу стратегічному партнерству з Російською Федерацією. На регулярній основі з'являлися різноманітні спільні заяви й декларації. У 2003 році Постійна рада партнерства у форматі різних міністрів замінила Раду співробітництва, а на допомогу Постійній раді партнерства був створений Комітет співробітництва на рівні вищих посадових осіб. Політичний діалог вели не лише міністри закордонних справ, проте й інші високопосадовці з обох сторін. У квітні 2004 року було досягнуто домовленостей стосовно мінімізації негативних наслідків для Росії у зв'язку з черговим розширенням Європейського Союзу. ЄС та Росія також узгодили більшість умов вступу Росії до СОТ [126].

10 травня 2005 року пройшов саміт ЄС-РФ у Москві. ЄС і Росія підтвердили свою відданість подальшому зміцненню свого стратегічного партнерства. Вони домовилися зміцнити співпрацю з метою створення чотирьох спільних просторів ЄС/Росія в довгостроковій перспективі та в рамках існуючої Угоди про партнерство та співробітництво на основі спільних цінностей та інтересів. Ці спільні простори охоплюють економічні

питання та навколишнє середовище; питання свободи, безпеки та справедливості; зовнішню безпеку, включаючи врегулювання криз і нерозповсюдження; дослідження та освіту, включаючи культурні аспекти. Побудова таких спільних просторів із узгодженими (чи хоча б з сумісними) нормативними практиками й технічними стандартами розглядалися двома сторонами як головний напрям практичної співпраці між Росією та Європейським Союзом, що в майбутньому мав вести не тільки до справжнього стратегічного партнерства, проте й до інтеграції сторін у певних сферах. Так, однією з цілей виступало створення інтегрованого й відкритого ринку між Російською Федерацією та ЄС, що базується на спільних правилах і системах регулювання, що означало спільну адміністративну практику. Останній повинен був усунути перешкоди в 4 головних сферах економічної діяльності: транскордонна торгівля товарами та послугами, створення та діяльність компаній та пересування фізичних осіб. Перелічені сфери, в принципі, відповідають «чотирьом свободам» в ЄС: вільний рух товарів, послуг, осіб та капіталів. Спільний простір зовнішньої безпеки між Росією та ЄС включав як сферу «старих загроз», так і «нових викликів» (зокрема, йдеться про національний та релігійний екстремізм, міжнародний тероризм, наркобізнес). Метою спільного простору свободи, безпеки і справедливості (внутрішньої безпеки) виступало полегшення людських контактів і подорожей між Російською Федерацією та ЄС. Тут знову прослідковуються деякі заходи боротьби з тероризмом й проти всіх форм організованої злочинності. До того ж, існували плани підвищити рівень ефективності судових систем і розвивати співпрацю у сфері правосуддя. У той же час, спільний простір для досліджень, освіти і культури стимулював як участь учених з Росії у програмах науково-технічного розвитку Європейського Союзу, так і виникнення нових програм обміну в перерахованих вище сферах. З вищевикресленого випливає, що Концепція чотирьох спільних просторів означала адаптацію Російської Федерації до європейських норм і правил [81].

З метою реалізації Дорожніх карт було налагоджено вісімнадцять галузевих діалогів, в більшості – в економічній сфері. Конкретну роботу в рамках останніх проводили відповідні міністерства й відомства Російської Федерації, а також відповідні генеральні директорати Європейської комісії. До склад робочих груп діалогу входили представники бізнесу й незалежні експерти, що зменшувало ступінь політизації переговорів. Зокрема, доволі ефективними виявилися діалоги стосовно митного регулювання, космосу, транскордонного співробітництва, а також санітарних заходів. У 2006 році було підписано 2 вагомні Угоди – про спрощення візового режиму [46] та реадмісію [47], у 2009 році – Угоду про співпрацю в галузі рибальства та охорони морських ресурсів Балтійського моря [52], у 2013 році – про прекурсори наркотиків [49]. Головним робочим інструментом взаємодії виступила Постійна рада партнерства, що збиралась доволі часто і в різних форматах (для прикладу, в одному форматі збиралися особи, що ухвалювали рішення у сфері внутрішніх справ, а в іншому – відповідальні за питання енергетики) [126].

До переломного моменту у відносинах Російської Федерації з ЄС і НАТО можна віднести неформальну «ділову вечеря» В. Путіна з керівництвом ЄС, яка пройшла 20 жовтня 2006 року у фінському місті Лахті й що передувала саміту Росія-ЄС у Гельсінкі 24 листопада 2006 року. Президент Росії категорично відмовився виконувати ряд вимог зі сторони ЄС та йти на поступки стосовно прав власності і контролю в енергетичному секторі Росії. У галузі поставок енергоресурсів В. Путін обрав тактику вибіркового діалогу з окремими країнами ЄС, пропонуючи енергетичним компаніям останніх укладати індивідуальні довгострокові контракти з «Роснефтью» та «Газпромом». Окреслена практика була успішно застосованою у відносинах з Францією, Німеччиною, Угорщиною, Болгарією, Грецією та Італією. Ще одним джерелом напруженості виступило загострення відносин між Російською Федерацією та Грузією [35, с. 101].

Початковий термін дії вищезгаданої Угоди про партнерство та співробітництво закінчився 30 листопада 2007 року. Але вона продовжувала діяти (із автоматичним продовженням кожного року), так як нова базова угода не була досягнута. Принципове рішення стосовно створення зазначеного документа було прийнято на саміті ЄС-РФ, який пройшов 4 жовтня 2005 року у Лондоні, проте у зв'язку з вето Литви і Польщі початок переговорів було відкладено до червня 2008 року. Саміт Росія-ЄС, який проходив протягом 26-27 червня 2008 року у Ханті-Мансійську посприяв деякому покращенню атмосфери в двосторонніх стосунках й поновленою переговорів з угоди про стратегічне партнерство [67].

До 2011 року пройшло дванадцять раундів переговорів, у ході яких було узгоджено орієнтовно 2/3 глав нової угоди. Що стосується решти питань, зокрема, таких як конкурентна політика, енергетика, правила державної підтримки, режим державних закупівель, гармонізація технічних стандартів й процедур сертифікації, переговори зайшли в глухий кут й в результаті були заморожені. Програма «Партнерство для модернізації», яка була ініційована 31 травня – 1 червня 2010 року на саміті РФ-ЄС в Ростові-на-Дону, прагнула надати нового позитивного імпульсу відносинам між сторонами [76]. Не дивлячись на деталізований план дій, зазначена програма на практиці була тільки політичною рамкою для низки проєктів, що вже реалізувались.

Слід відмітити, що ознакою практично всіх спільних російсько-європейських проєктів й ініціатив виступав їх в більшості декларативний характер [35, с. 101].

Торговельно-економічні відносини між Росією та ЄС активно розвивалися до кризи в Україні: після США і Китаю Російська Федерація була 2 в списку головних торгових партнерів ЄС. У той же час, на ЄС припадало понад половина зовнішньоторговельного обороту Російської Федерації та майже 3/4 накопичених іноземних інвестицій. Відчутні ознаки ускладнень прослідковували ще з кінця 2004 року під впливом

внутрішньополітичної кризи України [35, с. 100]. Країни Західної Європи негативно відреагували на події Помаранчевої революції, а саме – на втручання Росії в українські внутрішньополітичні справи. При цьому, ЄС традиційно сприймало Російську Федерацію першочергово як постачальника сировини і ринок збуту власної продукції. Енергетичний сектор почав виступати сферою гострих розбіжностей у зв'язку з лібералізацією газового ринку Європейського Союзу та тиску на існуючу систему довгострокових контрактів. Зокрема, криза з транзитом російського газу через Україну у січні 2009 року завдала істотного удару по стратегічному партнерству сторін. Як наслідок в березні 2011 року ЄС ухвалив так званий Третій енергетичний пакет й розпочав активне реформування власного газового ринку, посиливши тиск на російський «Газпром» задля обмеження контролю останнього над поставками газу [138].

Політичні відносини між Росією та ЄС ускладнилися у серпні 2008 року у зв'язку з російсько-грузинською війною. ЄС активно відстоював принцип територіальної цілісності Грузії, тоді як Російська Федерація не тільки формально визнала незалежність Абхазії і Південної Осетії, але й включила останні до сфери власного впливу. Вказані кроки істотно підірвали довіру ЄС до зовнішньої політики Російської Федерації. В результаті, українська криза, що розпочалася восени 2013 року, виявила всі системні недоліки архітектури європейської безпеки й фактично поставила хрест на стратегічному партнерстві ЄС-РФ [126].

З вищевказаного взаємовідносини між РФ та ЄС можна поділити на такі етапи:

1) встановлення та налагодження відносин – 90-ті рр. ХХ ст. по 2004 р. ХХІ ст. – від укладання перших політичних договорів та економічних угод до Помаранчевої революції, в якій активну роль відіграла Росія, як суб'єкт неправомірного втручання. Найбільш оптимістичним був період 2000-2003 років;

2) 2004-2008 рр. – пошук можливих шляхів налагодження співпраці та взаємозв'язків, укладання угод, проте, на практиці активними були лише торгові відносини, натомість політичні залишалися в «сплячому» стані;

3) 2008-початок 2014 рр.– російська агресивна політика щодо низки держав, відхід від змісту укладених з ЄС договорів, активне порушення Російською Федерацією прав та свобод людини, зосередження відносин на економічній сфері.

Таким чином, узагальнимо, що до 2014 року відносини взаємовідносин Російської Федерації та ЄС мали неоднорідний характер, в результаті чого нами було виокремлено три етапи їх розвитку: перший етап – 90-ті рр. ХХ ст. по 2004 р. ХХІ ст.; другий етап – 2004-2008 рр. та третій етап 2008-початок 2014 рр. Так чи інакше, але взаємні відносини були вигідні для обох сторін, для Російської Федерації – це можливість бути залученою до європейської політики, шляхи розвитку політичних інституцій, економічні переваги та перспективи. Тоді як ЄС розглядав Росію, як вигідного торгового партнера, сильного союзника в Східній Європі. Основною причиною деградації взаємовідносин Росії та ЄС виступили кардинальні протиріччя між спробами побудови Великої Європи, а також поновлення ролі Росії як великої держави. Так, гостра боротьба за вплив у Центральній та Східній Європі розпочалась раніше, ніж у 2014 році, коли так звана українська криза докорінно трансформувала відносини між Росією та ЄС.

2.3. Проблемні питання у відносинах між Росією та ЄС до 2014 року.

Еволюція відносин між ЄС і Росією від повної надії початку 1990-х років до розпачливої деградації, яка почалась ще до 2014 року, є одним із найбільш показових епізодів в історії глобальної трансформації після холодної війни. Незважаючи на те, що співпраця приносила користь, Росія та ЄС не змогли зупинити погіршення своїх відносин. Проте було б помилково припускати, що відносини різко погіршилися виключно через події, що

сталися в Україні у 2014 році. Хоча переломним моментом й стала українська криза, лінії розлому було видно понад десять років тому.

Розгляд даного питання варто розпочати з того, що Росія та Європейський Союз у своїй основі є кардинально різними. Російська Федерація – це жорстока тоталітарна країна, яка навіть не намагалась змінюватися, тоді як Європейський Союз – це організація, яка керується демократичними цінностями. Метою Європейського Союзу є зміцнення та підтримання миру, забезпечення демократичних цінностей та добробуту для громадян країн-членів. Росію можна характеризувати як абсолютно неототалітарну країну. Проте, все ж ЄС та Росія здійснювали спроби розвивати взаємовідносини, що виглядало дуже обнадійливо на самому початку.

Як вже раніше було зазначено, основи відносин Росії з ЄС були закладені в першій половині 1990-х років Угодою про партнерство та співробітництво [55]. Концептуально вона базувалася на постулаті, який тоді сприймався як належне. Закінчення холодної війни створило можливості для консолідації Старого Світу – у ліберальному розумінні, що простягається якомога далі на схід і південь – на основі норм і правил, розроблених і вдосконалених у Західній Європі під час інтеграції регіону з 1950-х років до 1990-ті роки.

Багато нових незалежних держав були прийняті до ЄС. Частину держав запросили стати частиною «розширеної Європи», не пропонуючи третього варіанту. Перспективи приєднання Росії ніколи не було в планах. Однак, вважалося, що її посткомуністична трансформація відбуватиметься за європейською моделлю і зробить країну більш-менш сумісною з ЄС, з яким Росія утворюватиме невизначене співтовариство. Спроба інституційного партнерства стала кульмінацією приблизно 200-річних зусиль школи думки в Росії з вестернізації країни. Західники вперше побачили можливість якісно змінити характер відносин Росії із Заходом. Ця можливість виявилася підступною. Російські західники ніколи не мали на меті, щоб їхня країна

формально підпорядковувалася європейським правилам і нормам, навіть коли вони наполягали на модернізації, активній співпраці з Європою та наслідуванні її шляхів. Але саме цього Європа вимагала від Росії після 1992 року. Експеримент Європи з її перетворення на політично консолідований суб'єкт, що проєктує свою нормативну структуру назовні, передбачав ієрархічні відносини між ЄС та його безпосередніми сусідами. З самого початку від Росії очікувалося не лише співробітництво з ЄС, а й розвиток спільних інституцій. У відносинах з Росією Європа не допускала відступу від своїх наполегливих вимог щодо передачі правління. Якби Москва вирішила стати частиною цієї «ширшої Європи», очікувані від неї поступки були б виправданими. Але російським західникам не вдалося переконати країну в доцільності якісного обмеження власного суверенітету задля наслідування європейської моделі [106].

Отже найпершою та, власне, і найголовнішою перешкодою для продуктивних та ефективних відносин між ЄС та Росією є їх відмінності в режимах, які дотримується кожна сторона.

Варто до того ж зазначити, що на початку зародження своїх відносин, ЄС та Росія підтвердили власний намір будувати відносини стратегічного партнерства. Перші роки 2000-х, ймовірно, окреслили найбільш позитивний і плідний період для відносин між ЄС і Росією, де остання де-факто прийняла модуль інтеграції без асоціації з першою. Проте, деякі проблемні питання вже почали виникати як через внутрішній розвиток Росії, так і через те, що Європейський Союз готувався до розширення.

Уже в 1990-х роках Росії довелося вирішувати напружену ситуацію з Литвою щодо питання Калінінграда, оточеного Польщею та Литвою. Навіть за присутності у відносинах деяких непорозумінь, російським громадянам дозволили проїхати транзитом через Литву з Калінінграда на материк без візи. У 2002 році Литва вела переговори про вступ до Європейського Союзу. Вступ до ЄС означав би зміну транзитної політики, оскільки Калінінградська область була б оточена країнами-членами ЄС. Незважаючи на те, що Литва

приєдналася б до Європейського Союзу в 2004 році, а до Шенгенської зони лише в 2007 році, Брюссель вимагав візи. У тому ж році він вирішив заборонити згаданий транзит громадянам Росії. Вказане стало несподіванкою для Росії, яка була незадоволена жорсткістю норм ЄС щодо цієї ситуації. Проте, до листопада 2002 року після переговорів було видано розгортання «Спрощеного транзитного документа» [141]. Він знову дозволив транзит через Литву, незважаючи на те, що діяв лише для людей, а не для товарів.

Ще одне питання, яке виникло щодо пересування людей, було пов'язане з візовим режимом. З російського боку прослідковувалось бажання створити безвізовий режим з ЄС. Скасування візового режиму або, принаймні, глибока візова лібералізація здавалася Росії найбільш логічним кроком, що на її думку дозволило б реально зблизити обидві сторони. Проте, Брюссель не проявляв інтерес щодо лібералізації візового режиму. Крім того, як уже зазначалося, Російська Федерація була дуже зацікавлена у вступі до Світової організації торгівлі, але переговори з ЄС виявились складнішим, ніж очікувалося, що залишило обидві сторони незадоволеними [97].

У 2003 році Росія почала сумніватися в здатності ЄС проводити єдину послідовну зовнішню політику. Це було пов'язано з тим, що в рамках війни в Іраку деякі країни ЄС підтримали втручання США в Ірак. Натомість інші країни-члени виступили проти цього. У цьому контексті ЄС не спромігся висловити спільну позицію щодо однієї з найважливіших подій, що відкривали XXI століття. Таким чином, Кремль вважав співпрацю з деякими членами ЄС, такими як Німеччина та Франція, більш вигідною, ніж співпрацювати з ЄС у цілому з питань міжнародної безпеки. Під час саміту ЄС-Росія в Римі 2003 року роздвоєння відносин було ще більш очевидним. Тоді як італієць Р. Проді різко критикував Росію з різних причин, прем'єр-міністр Італії С. Берлусконі натомість захищав В. Путіна та намагався просувати Росію всередині ЄС. Ця розбіжність дала Росії зрозуміти, що в той час як двосторонні відносини з окремими державами-членами можуть бути добрими та плідними, набагато важче досягти істотних позитивних

результатів у відносинах з інституціями ЄС. Не дивлячись на це, на Римському саміті ЄС-Росія, який пройшов в листопаді 2003 року, все ж було прийнято «Спільну декларацію про зміцнення діалогу та співробітництва з політичних питань і питань безпеки», а також було схвалено «Спільну концепцію формування загального європейського економічного простору», основною передумовою створення якого вважався вступ Росії до Світової Організації Торгівлі. Проте, недивлячись на підписання протоколу про умови вступу Росії до СОТ у 2004 році, 4 «дорожніх карт» на саміті Росія-ЄС у Москві у 2005 році й ряду галузевих угод протягом 2005-2006 років відносини між Росією та ЄС суттєво погіршилися [35, с. 100].

У травні 2004 року до ЄС приєдналися десять нових країн, таким чином кількість держав-членів збільшилася майже вдвічі. Ця серйозна зміна ЄС спровокувала суттєві зміни у відносинах з Росією, оскільки серед нових членів були країни, які не підтримували союзницькі відносини з Російською Федерацією. Таким чином, у ЄС з'явився сильний антиросійський компонент, оскільки деякі країни розглядали Росію як загрозу національній безпеці. Крім того, Росія вважала розширення ЄС серйозним викликом своїм інтересам і порядку, який вона встановила у своїй геополітичній сфері впливу. З огляду на розширення Європейська комісія також окреслила у 2003 році Європейську політику сусідства з метою подальшої інтеграції ЄС та його нових сусідів, що не віталось Росією. Після розширення 2004 року до Європейського Союзу увійшли більшість європейських країн. Росію не влаштувала така монополізація поняття «Європа» [107].

Справжній перелом у відносинах Росії та ЄС стався одразу після президентських виборів в Україні. Ідея приєднання до Європейського Союзу стала більш привабливою для України, ніж інтеграція з Росією. У другому турі виборів в Україні, що відбувся 21 листопада 2004 року, В. Янукович здобув перемогу над своїм конкурентом В. Ющенком. У той час як перший, як відомо, був проросійським і підтримувався В. Путіним, другий був відкрито прозахідним і отримав підтримку від президентів Естонії та Польщі,

серед інших. Результати виборів спричинили Помаранчеву революцію. Революції вдалося скасувати результати першого другого туру та організувати повторне голосування, оскільки перші результати визнали сфальсифікованими, в результаті 23 лютого 2005 року В. Ющенко був офіційно висунутий Президентом України.

Перемога В. Ющенка та створення в Україні проєвропейського уряду призвели до змін у зовнішній політиці Росії щодо України. Метою було підірвати новий уряд і змусити країну повернутися до більш дружньої до Росії політики. Росія вирішила розгорнути енергетичні переговори як важіль впливу на Україну. Росія була першим партнером ЄС з імпорту природного газу. Але російський газ надходив до ЄС через Україну, яка відмовилася продати Росії свої трубопроводи з міркувань національної безпеки. На початку 2000-х років Росія експортувала газ в Україну за дуже дешевою ціною, стверджуючи, що країни, які інтегруються з Росією, отримуватимуть нижчі ціни. Тому, враховуючи, що Україна переходила до поглибленої інтеграції з ЄС, Росія вирішила різко підвищити ціну на газ. Почалися переговори про новий контракт, В. Путін вимагав від України платити стільки ж грошей, скільки західні країни ЄС. Логіка цього кроку полягала в наступному: Україна не зможе платити за вищу ціну на газ, таким чином потрапивши в глибоку кризу, яка призведе до падіння прозахідного уряду. Термін дії старого контракту мав закінчитися 1 січня 2006 року. Переговори зайшли в глухий кут, оскільки ЄС підтримував Україну і в кінці стверджував, що Росія використовує ціну на газ як геополітичний інструмент [96]. Обидві сторони до останнього сподівалися на поступки одна одній, чого не сталося. З 1 січня 2006 року Росія почала постачати лише той газ, який мав йти до ЄС, скоротивши тим самим обсяги, які призначалися Україні. Використовуючи транзит газу своїми трубопроводами, Україна почала нелегально споживати значну кількість газу, який мав потрапити до ЄС. Отже, ЄС отримував лише зменшений відсоток газу порівняно з узгодженим у його контракті з Росією. Це викликало величезну кризу для Європейського Союзу, який негайно

закликав до дій і попросив відкрити нові переговори між Москвою та Києвом [55]. Новий контракт сторони підписали 3 січня під тиском Єврокомісії. Хоча криза, яку неофіційно називають «першою російсько-українською газовою суперечкою», тривала лише три дні, вона мала надзвичайно негативний вплив на енергетичні відносини між ЄС та Росією.

Керівництво Російської Федерації у 2006 році вдалося до правових зачіпок та претензій, що дали можливість витіснити низку великих західних компаній з переданих останнім у концесію родовищ на Сахаліні і в Сибіру. Для західного капіталу та європейських політиків вказане виступило сигналом розвороту В. Путіна у сторону монополізації сировинного сектора, державного капіталізму і збільшення впливу в пострадянському просторі. Неодноразово у політиці ЄС прослідковувався апробований фактор розрахунку на особу «позитивного» лідера, що повинен зробити Російську Федерацію більш керованою й слухняною. Ідеальним для Росії, як вважав Брюссель, виступав статус напівпериферійної країни в рамках Європейської політики сусідства, поряд з Україною, Грузією, Молдовою, Ліваном, Єгиптом, Алжиром, Марокко й Тунісом. Керівні інституції ЄС до кінця 2006 року здійснювали спроби чинити тиск на президента Росії шляхом застосування традиційних прийомів, зокрема звинувачення в порушенні принципів демократії та авторитарних намірах, погроз застосування економічних й політичних санкцій та ін. У той же час, керівництво Росії, зі свого боку, здійснюючи спроби принципово змінити характер відносин Російської Федерації з Заходом, свідомо загострювало останні. Москвою категорично була відкинута вимога Європейської Комісії й ряду країн ЄС щодо приєднання Російської Федерації до європейської Енергетичної хартії, що було обумовлено, тим що Росія заявила, що вона не брала участі в розробці зазначеного документа, а також тим, що останній не відповідає її інтересам. Росія заявила, що їй немає сенсу беззастережно приймати чужі правила гри [35, с. 100-101].

Доцільно відмітити той факт, що майже всі спільні російсько-європейські ініціативи та проєкти мали в більшості декларативний характер. Окреслене визначало низький рівень результативності діалогу й відсутність практичних результатів у більшості галузей і сфер, виняток складала торгівля [35, с. 101].

Окрім існування розбіжностей в тлумаченні суверенітету і прав людини, вагомим фактором, що вніс додаткову напругу у двосторонні відносини Росії та ЄС, виступило просування інтеграційного проєкту Росії на основі Митного союзу і Єдиного економічного простору. У ході становлення інтеграційних інструментів у рамках Митного, включаючи створення Євразійської економічної комісії, в Брюсселі підвищувався рівень занепокоєння, що було обумовлено прямою конкуренцією нового проєкту з цілями й інструментами Європейської політики сусідства. Від самого початку функціонери ЄС фокусували увагу на несумісності участі країн Східної Європи в Єдиному економічному просторі з Російською Федерацією і підписання угод про асоціацію й поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС. З вказаної точки зору політика Росії й ЄС все більше набувала ознак конфлікту інтересів, а також прямої конкуренції. Згодом, й російська сторона почала акцентувати на несумісності одночасної участі у різних інтеграційних проєктах [35, с. 103-104].

Таким чином, узагальнимо, що не дивлячись на те, що Європейський Союз та Російська Федерація на самому початку підтвердили власний намір будувати відносини стратегічного партнерства, окреслене не вдалось реалізувати через низку проблемних питань, які виникали у ході розвитку цих відносин.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЛІТИКУ ЄС ЩОДО РОСІЇ

3.1. Зміни в політиці ЄС щодо Росії після початку війни в Україні.

Війна в Україні стала непростим випробуванням для всієї Європи та світу. Російська Федерація – це велика за масштабами держава, яка володіє сильним ядерним та військовим потенціалом і, попри всі її негативні сторони, вона змушує рахуватися з собою. Не менш важливим фактором, який довгі роки змушував країни Західної Європи закривати очі на «витівки» Росії – це її сировинні можливості та спільні торгові відносини. Як уже було вказано в попередньому розділі, Європейський Союз з 90-х рр. ХХ ст. намагався встановити якісний та ефективний політичний діалог з Росією і, варто зазначити, що частині країн-членів ЄС справді вдалося це зробити. Наприклад, Німеччина та Франція довгий час всупереч офіційній позиції ЄС не змінювали ставлення до Росії, більше того, вони всупереч політиці ЄС продовжували підтримувати тісні політичні та економічні відносини з Росією. Проте, початок війни в Україні приніс кардинальні зміни в політику ЄС щодо Росії.

Європа прицільно спостерігала за подіями, які відбувалися в Україні в кінці 2013 – на початку 2014 року. Як відомо, 21 лютого 2014 року стало ключовою точкою в сучасній історії не тільки для України, але і всього пострадянського простору. У Києві було здійснено державний переворот, який став фінальною крапкою «Євромайдану». «Революція Гідності» перемогла. На чолі українського уряду опинилися люди, які очолювали до того масові протести, зокрема, А .П. Яценюк, О. В. Турчинов, В .В. Кличко тощо. Екс-президент В. Ф. Янукович залишив Україну і до цього часу перебуває на території Росії. Росія відмовила у визнанні легітимності нового українського уряду, в неї на Українські території були свої плани.

Як відомо, після втечі В. Януковича, Росія розпочала військову агресію проти України. Російські війська, заручившись сепаратистськими рухами сходу України, розпочали наступ на східні та південні території країни. Україна опинилася у надзвичайно складних умовах. Проте, не правильним буде стверджувати, що Революція не виправдала себе чи була програна, навпаки, революція Гідності перемогла, було повалено антиукраїнський уряд, а населення держави зуміло відстояти свою позицію, зберегти власну гідність. Самоусвідомлення цінності власної держави надало змогу українцям вистояти у вкрай важкий період – період коли сила була на стороні тодішньої української влади. Європа після цих подій почала сприймати Україну як країну з європейськими, демократичними цінностями. Більше того, ЄС став цілком і повністю на сторону України. ЄС не відмовився від підписання з Україною політичної та економічної асоціації, і вже в березні та червні 2014 року було реалізовано заплановані в 2013 році проекти взаємоспівпраці.

Захоплення Росією Криму стало першим випадком після Другої світової війни, коли європейська держава анексувала територію іншої.

1 березня 2014 року українська криза остаточно переросла в міжнародну, що кардинально змінило відносини між Російською Федерацією та Європейським Союзом і вплинуло на те, що ЄС почав кардинально змінювати свою політику щодо країни-агресорки.

6 березня 2014 року саміт ЄС у скоординованих діях зі Сполученими Штатами прийняв триетапну програму санкцій проти Росії, якщо вона продовжить окупацію Криму. Перші дві частини санкцій набули чинності 17 березня, включаючи скасування щорічного саміту Росія-ЄС, запланованого на липень у Сочі, а також припинення переговорів про спрощення візового режиму та нову базову угоду. Крім того, санкції передбачили заборону на в'їзд до ЄС групі чиновників і осіб, наближених до президента Росії, а також арешт їх активів, що зберігаються в європейських банках. Водночас, ЄС уточнив, що залишається готовим скасувати свої рішення та відновити

співпрацю з Росією (коли вона почне активно і без двозначностей сприяти пошуку вирішення української кризи). 28 квітня ЄС запровадив економічні санкції, посиливши умови, на яких західні банки надають кредити російським компаніям, і заборонив експорт до Росії технологій подвійного призначення, які використовуються у військовій промисловості, а також заборонив в'їзд ще 15 особам. ЄС також зазначив, що цілі санкцій такі: вони не є каральними, а спрямовані на те, щоб змінити політику чи діяльність цільової країни, організації чи осіб [78].

З ухваленням обмежувальних заходів з боку ЄС, Європейський парламент вирішив в односторонньому порядку припинити свою участь у Комітеті парламентського співробітництва ЄС-Росія (РСС), який УПС створив як основний інструмент міжпарламентської співпраці [134]. Так те, що було важливою платформою для політичного діалогу, зникло. Тим не менш, ЄС не обмежився призупиненням переговорів з Росією.

17 липня 2014 року сталася велика подія, яка ще більше викликала тривогу на Заході. У цей день рейс 17 Malaysian Airlines, який виконував рейс Амстердам – Куала-Лумпур, був збитий над територією, контрольованою підтримуваними Росією сепаратистами, які захопили Донбас на сході України. Аварія, в результаті якої загинули всі 298 людей на борту, викликала негайну реакцію ЄС. Під час засідання Ради закордонних справ, яке відбулося 22 липня, Брюссель закликав до «mise en place» подальших значних цілеспрямованих заходів проти Росії. 25 липня санкції були розширені ще на 15 фізичних та 18 юридичних осіб, а 30 липня – ще на вісім фізичних та трьох юридичних осіб. Таким чином, третій пакет санкцій був ухвалений 29 липня і включав обмеження щодо обміну з Російською Федерацією в цільових секторах економіки. Третій раунд санкцій, який включав ембарго на зброю (та супутні матеріали) і товари подвійного використання, технології, призначені для військового використання або для кінцевого військового користувача, заборону на імпорт зброї та супутніх матеріалів, контроль за експортом обладнання для нафтової промисловості, а

також обмеження на випуск і торгівлю певними облігаціями, капіталом або подібними фінансовими інструментами на строк більше 90 днів, було введено 31 липня [78]. Цей раунд санкцій, який також називають Tier III, є, ймовірно, найдорожчим як для ЄС, так і для Росії. Незабаром 7 серпня Кремль відповів власними контрзаходами, заборонивши імпорту багатьох видів сільськогосподарської продукції, сировини та продуктів харчування, вироблених в ЄС.

У розпал санкційного режиму, який вибудовувався між Росією та ЄС, спроби деескалації конфлікту на сході України все ж були. З цією метою була створена Тристороння контактна група щодо України як платформа для сприяння дипломатичному діалогу між Росією та Україною за посередництва ОБСЄ. Через кілька днів, 6 червня 2014 року, також був створений Нормандський формат з метою врегулювання кризи на Донбасі. До Нормандської групи увійшли лідери України, Росії, Німеччини та Франції. 5 вересня 2014 року було підписано Мінський протокол (Мінськ I), який тимчасово встановив режим припинення вогню та призвів до покращення гуманітарного стану [118].

12 лютого 2015 року було підписано Мінську угоду 2, яка передбачала дорожню карту деескалації конфлікту на Донбасі за тринадцятьма пунктами [115], проте ці умови не були реалізовані у повній мірі.

Набуття чинності Євразійського економічного союзу 1 січня 2015 року сприяло додатковій ворожнечі і без того напружених відносин між Брюсселем і Москвою. Євросоюз дійсно не визнав ЄАЕС, вважаючи його вираженням російських неоімперіалістичних устремлінь [84].

Отже, спалах української кризи характеризувався повною кризою у відносинах між Європейським Союзом і Російською Федерацією, незважаючи на зусилля щодо співпраці з певних питань, що становлять інтерес.

У Глобальній стратегії зовнішньої політики та політики безпеки ЄС від 2016 року ЄС повторив, що очікує від Росії поваги до міжнародного права та

принципів, на яких побудовано європейський порядок безпеки, посиляючись на Паризьку хартію 1990 року та Будапештський меморандум 1994 року. Однак ЄС буде готовий співпрацювати з Росією, «якщо і коли [їхні] інтереси збігатимуться» [40].

Більш конкретними були п'ять керівних принципів політики ЄС щодо Росії, висунутих Радою ЄС із закордонних справ у березні 2016 року:

- наполягання на повному виконанні Мінських домовленостей до скасування економічних санкцій проти Росії;
- налагодження тісніших відносин із колишніми радянськими республіками у східному сусідстві ЄС (включаючи Україну) та Центральної Азії;
- стати більш стійким до російських загроз, таких як енергетична безпека, гібридні загрози та дезінформація;
- незважаючи на напруженість, вибірково взаємодіяти з Росією з низки питань зовнішньої політики, серед яких співпраця на Близькому Сході, боротьба з тероризмом і зміна клімату;
- посилення підтримки російського громадянського суспільства та сприяння контактам між людьми, враховуючи те, що санкції націлені на режим, а не на росіян [135].

З 2018 року ЄС прийняв три глобальні («тематичні») програми санкцій: щодо хімічної зброї у 2018 році, кібератак у 2020 році і порушень прав людини у 2020 році [80].

21 лютого 2022 року Держдума Російської Федерації офіційно визнала незалежність самопроголошених Донецької та Луганської народних республік. Через три дні, після місяців інтенсивного нарощування військової сили вздовж українських кордонів, російські війська вторглися в Україну на кількох фронтах. 24 лютого 2022 року Російська Федерація почала повномасштабне вторгнення в Україну.

З початку вторгнення ЄС засудив незаконну, неспровоковану та невиправдану військову агресію Росії проти України та її напади на

цивільних осіб та цивільну інфраструктуру, а також закликав до негайного та беззастережного виведення всіх російських військ з території України. ЄС зазначив, що ця загарбницька війна виступила кричущим порушенням Статуту ООН і основоположних принципів міжнародного права, і повну відповідальність за це несе Російська Федерація. Президент Європейської Ради Шарль Мішель також підкреслив наслідки для світового порядку, заявивши 1 березня 2022 року: «Не тільки Україна піддається атаці. Міжнародне право, засноване на правилах міжнародного порядку, демократії та людської гідності також піддаються нападу. Це геополітичний тероризм, чисто і просто» [91]. Крім того, лідери ЄС підкреслили, що Росія, Білорусь і всі відповідальні за військові та інші найсерйозніші злочини будуть притягнуті до відповідальності за свої дії відповідно до міжнародного права. ЄС також засудив використання Росією продовольчої зброї у війні проти України та глобальну продовольчу кризу, спровоковану Росією.

У березні 2022 року ЄС прийняв свій Стратегічний компас безпеки та оборони, визнаючи, що Росія представляє «довгострокову та пряму загрозу європейській безпеці», тим самим ознаменувавши серйозну зміну у відносинах між ЄС та Росією з 2016 року [41].

У відповідь на вторгнення Росії, країни-члени ЄС швидко прийняли безпрецедентно жорсткі санкції в тісній співпраці з партнерами, включаючи Сполучені Штати Америки, Сполучене Королівство, Канаду, Австралію та Японію. З 24 лютого 2022 року ЄС значно розширив секторальні обмежувальні заходи за допомогою 11 послідовних пакетів санкцій (до 23 червня 2023 року) і додав значну кількість осіб та організацій до санкційного списку з метою подальшого посилення тиску на Росію з метою змусити останню закінчити війну. Обмежувальні заходи мають на меті послабити економічну основу Росії, позбавивши її основних технологій і ринків і значно зменшивши її здатність вести війну [139].

Швидке втілення у життя 11 пакетів санкцій ЄС, які вже назвали «революцією санкцій», призвела до безпрецедентного набору заходів,

націлених на ключові сектори російської економіки та політичні еліти країни. Кожен пакет поступово змінював і розширював сферу дії режимів санкцій, прийнятих з 2014 року, додаючи новий режим, що забороняє імпорт товарів, що походять з незаконно анексованих до ЄС територій Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Окрім індивідуальних та економічних санкцій, було запроваджено низку подальших дипломатичних санкцій, зокрема призупинення спрощення візового режиму між ЄС та Росією. Разом з іншими членами Світової організації торгівлі (СОТ) ЄС погодився відмовити в режимі найбільшого сприяння для російських товарів і послуг на ринках ЄС [41].

Європейська комісія, продовжуючи підтримувати роботу Міжнародного кримінального суду, заявила про свою готовність працювати з міжнародним співтовариством над створенням спеціального міжнародного трибуналу або спеціалізованого «гібридного» трибуналу для розслідування та судового переслідування злочинів Росії щодо агресії проти України, здійснених політичним і військовим керівництвом Російської Федерації та її союзників, зокрема Білорусі. З 30 травня 2023 року Євроюст отримав нові повноваження щодо збереження, аналізу та зберігання доказів з метою сприяння подальшому розслідуванню воєнних злочинів, геноциду та злочинів проти людяності, скоєних на території України. Він підтримує Спільну слідчу групу ЄС, створену з Польщею, Латвією, Естонією, Словаччиною, Румунією, Литвою та Україною [41].

Таким чином, відносини між ЄС і Росією були напруженими з 2014 року через незаконну анексію Росією Криму, підтримку повстанських груп на сході України, кампанії з дезінформації та втручання, внутрішні порушення прав людини тощо. У зв'язку з зазначеним, починаючи з 2014 року ЄС запровадив кардинальні зміни в політику щодо Росії. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке почалося в лютому 2022 року, зламало європейський порядок безпеки після холодної війни та у повній мірі переписало відносини між Європейським Союзом та

Росією, що формувалися протягом останніх 30 років. Основою зазначених відносин складала економічна та енергетична взаємозалежність. Зараз, оскільки Російська Федерація становить найбільшу загрозу для миру та стабільності в Європі, усі сфери відносин були сек'юритизовані. Через 11 комплексних пакетів санкцій, які були ухвалені Європейським Союзом на нинішньому етапі, країни-члени союзу систематично розривають усі економічні зв'язки. Відокремлення Європи від нафти та газу Росії поклало кінець п'ятдесяти рокам зв'язку та взаємовигідних енергетичних відносин. Країни ЄС продемонстрували безпрецедентну єдність у своїй санкційній політиці щодо Росії.

3.2. Інструментарій політики ЄС щодо Росії після початку війни в Україні.

Міжнародне товариство засудило збройну агресію Росії. Як на рівні окремих держав, так й на рівні міжнародних інституцій такі дії однозначно кваліфікували силові акції Росії щодо України саме як акт агресії. У висновках Європейської ради, які були ухвалені 3 березня 2014 року на надзвичайному засіданні міністрів закордонних справ, зазначено: «Європейський Союз рішуче засуджує явне порушення суверенітету й територіальної цілісності України актами агресії, що вчинені Збройними силами Росії, як і дозвіл на їх застосування на території України, ухвалений 1 березня 2014 року Радою Федерації Росії» [28]. У власній заяві, яка була схвалена 6 березня 2014 року на засіданні Європейської ради на найвищому рівні, глави держав й урядів держав-членів ЄС підтвердили та підтримали зазначену оцінку силових дій Російської Федерації стосовно України: «Ми схвалюємо висновки, прийняті Радою 3 березня. Ми рішуче засуджуємо неспровоковане порушення Російською Федерацією суверенітету й територіальної цілісності України та закликаємо Російську Федерацію негайно відізвати її Збройні сили до місць їхнього постійного базування згідно з відповідними угодами» [27]. У низці документів

Північноатлантичної ради НАТО, а також його Парламентської асамблеї, заявах та виступах генерального секретаря Альянсу засудження силових акцій Росії проти України супроводжувалося кваліфікацією останніх як збройне втручання й акт агресії [28].

Починаючи з березня 2014 року, ЄС, у відповідь на неправомірну анексію Криму, військову агресію на Сході і навмисну дестабілізацію України, поступово вводив обмежувальні заходи відносно Російської Федерації. Термін їхньої дії залишається прив'язаним до повного виконання Мінських угод.

Так, ЄС було введено різні види обмежувальних заходів:

- дипломатичні заходи;
- обмежувальні заходи відносно окремих осіб або індивідуальні обмежувальні заходи (заморожування активів і обмеження на пересування);
- обмеження економічних відносин з Кримом і Севастополем;
- економічні санкції;
- обмеження економічного співробітництва [121].

До дипломатичних заходів відноситься скасування у 2014 році саміту ЄС-Росія, при цьому країни-члени ЄС прийняли рішення не проводити регулярні двосторонні зустрічі на вищому рівні. Були припинені двосторонні переговори між ЄС і Росією з візових питань і питань нової угоди. На заміну саміту «Групи восьми», який повинен був пройти в Сочі, відбулася зустріч «Групи семи» 4 і 5 червня 2014 року в Брюсселі. З тих пір зустрічі проходили у форматі «Групи семи». Країнами ЄС також було погоджено призупинення переговорів про вступ Російської Федерації до Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та Міжнародного енергетичного агентства [16, с. 32].

Індивідуальними обмежувальними заходами стали: заморожування активів і заборона на поїздки 177 фізичних осіб та 44 юридичних особи, що підпадають під заморожування активів і заборону на поїздки через їх дії, які підривають територіальну цілісність, суверенітет і незалежність України.

Згадані заходи були введені в березні 2014 року [121]. Обмежувальні заходи ЄС переглядалися на постійній основі. 15 березня 2019 року ЄС додав вісім посадових осіб Російської Федерації до переліку осіб, на яких розповсюджується заборона на в'їзд та заморожування активів, за їхню роль у захопленні українських суден та їхнього екіпажу в листопаді 2018 року [4].

Процедура «заморожування активів» має два практичних наслідки:

- забороняється переводити фонди і економічні ресурси, що належать відповідним особам чи компаніям;
- забороняється надавати їм, прямо або побічно, інші фінансові кошти або економічні ресурси. Візові обмеження реалізуються за допомогою внесення відомостей про конкретних громадян в базу даних Шенгенської інформаційної системи [30, с. 44].

Термін дії зазначених санкцій продовжувався у вересні 2019 року до 15 березня 2020 року. У березні 2020 року Рада ЄС прийняла рішення продовжити на й,5 індивідуальні санкції щодо сто сімидесяти п'яти росіян та сепаратистів, а також обмеження щодо сорока чотирьох компаній за порушення територіальної цілісності України. Відбулось відкладення продовження санкцій день у зв'язку з Covid-19. Санкції полягали в заморожування банківських активів, а також забороні на в'їзд до ЄС. Постійні представники 27 країн-членів Євросоюзу узгодили продовження на півроку індивідуальних санкцій проти громадян Росії, термін дії яких закінчився 15 березня 2020 року [121].

З метою запобігання незаконного привласнення коштів з бюджету України в березні 2014 року Рада ЄС ухвалила заморозити активи осіб, відповідальних за незаконне привласнення українських бюджетних коштів. Термін дії зазначених заходів продовжувався в березні 2019 року до 6 березня 2020 року [1221]. Після цього терміну Рада Європейського Союзу продовжила термін дії заморожування активів, спрямованих проти десяти осіб, які були визнані відповідальними за незаконне привласнення державних

коштів України або за зловживання службовим становищем, яке призвело до втрати державних коштів України, до 6 березня 2021 року [31].

Застосувавши обмеження економічних відносин з Кримом і Севастополем, Рада ЄС затвердила обмежувальні заходи у відповідь на незаконну анексію Криму і Севастополя Російською Федерацією. Заходи застосовувались до громадян країн ЄС, а також компаній, розташованих в ЄС. Їх дія обмежена територією Криму і Севастополя. Вказані заходи включали в себе:

- заборону на імпорт товарів з Криму і Севастополя;
- обмеження торгівлі та інвестицій, які мали відношення до певних галузей економіки та інфраструктурних проєктів;
- заборону на надання туристичних послуг в Криму або Севастополі;
- заборону на експорт певних товарів і технологій [121].

20 червня 2019 року Рада продовжила термін дії цих заходів до 23 червня 2020 року. Економічні санкції, які були спрямовані на обмеження обмінів з Російською Федерацією в конкретних секторах економіки були запроваджені ЄС в липні і вересні 2014 року. При цьому, у березні наступного року лідерами країн ЄС було ухвалено рішення пов'язати діючий режим санкцій з повним виконанням Мінських угод, яке передбачалося до кінця грудня 2015 року. У зв'язку з тим, що зазначеного не сталося, Рада продовжила дію економічних санкцій до 31 липня 2016 року. Починаючи з 1 липня 2016 року, економічні санкції послідовно продовжувались на шість місяців. Кожного разу рішення приймалось у відповідності до результатів обговорення ситуації з виконанням Мінських угод. Такі санкції діяли до 31 липня 2020 року й включали:

- «обмеження доступу до первинного та вторинного ринків капіталу ЄС для визначених банків і компаній Росії;
- введення експортної та імпоротної заборони на торгівлю зброєю;

- заборона на експорт товарів подвійного призначення для використання у військових цілях або для армії в Росії;
- обмеження доступу Росії до певних, таких що мають стратегічне значення, технологій і послуг, які можуть використовуватися для розвідки і видобутку нафти» [16, с. 33].

Заходи щодо обмеження економічного співробітництва були введені лідерами ЄС в липні 2014 року:

- Європейському інвестиційному банку було доручено призупинити підписання нових угод щодо фінансових операції в Російській Федерації;
- країни ЄС домовилися координувати власні позиції в Раді директорів Європейського банку реконструкції і розвитку також з метою припинити фінансування нових операцій;
- реалізація двосторонніх і регіональних програм співробітництва між ЄС і Російською Федерацією була переглянута; співробітництво за деякими програмами було призупинено [121].

Обмежувальні заходи, або санкції, – це важливий інструмент Спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу. Вони застосовуються ЄС щодо Російської Федерації в рамках комплексного, всеохоплюючого підходу із залученням політичного діалогу, додаткових зусиль і інших наявних інструментів, зокрема, таких як, інвестиційна і гуманітарна допомога Україні.

Санкції направлені на зміну політики або дій тих, на кого вони спрямовані, зокрема в даному випадку проти Російської Федерації, для просування цілей Спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Отож, з огляду на вищезазначене, можна виділити три види санкцій, що стосуються Російської Федерації:

- перший – можна назвати індивідуальними санкціями, які мають відношення до конкретних громадян і організацій, які, як вважає ЄС, є винними у порушенні суверенітету й територіальної цілісності України.

Перший пакет цього виду санкцій було прийнято 17 березня 2014 року. Вказаний вид санкцій включав заморожування активів конкретних фізичних і юридичних осіб, заборону на в'їзд, видачу віз тощо;

– наступний вид – обмежувальні заходи щодо Криму і Севастополя, що були прийняті 23 червня 2014 року як відповідь на приєднання та повну інтеграцію Криму до складу Росії;

– ще один вид санкцій представляють антиросійські економічні санкції, які були введені з 31 липня 2014 року, після того як відбувся крах малазійського «Боїнга». Такі санкції можуть бути кваліфікованими як антиросійські, так як прийняття останніх базується на офіційному звинуваченні Російської Федерації з боку ЄС в кризі на Україні [9, с. 87].

Всі акти Ради, які встановлювали санкції щодо Російської Федерації, умовно можна поділити на 2 групи: основні і додаткові. До основних актів відносяться рішення і регламенти, які встановлюють певний вид санкцій (зокрема, санкції проти Криму і Севастополя, індивідуальні чи економічні). До додаткових актів відносяться рішення та регламенти, за допомогою яких вносились зміни та доповнення в основні акти [7, с. 143].

З огляду на класифікацію, представлену вище, можна виокремити такі основні акти Ради ЄС [7, с. 143]:

1. Рішення Ради 2014/145 / CFSP від 17.03.2014 року [63] і Регламент Ради (ЄЦ) № 269/2014 від 17.03.2014 року [68], що ввели індивідуальні санкції.

2. Рішення Ради 2014/386 / CFSP від 23.06.2014 року [64] і Регламент Ради (ЄЦ) № 692/2014 від 23.06.2014 року, які забороняють імпорт продуктів з Криму і Севастополя, а також будь-які інвестиції на півострові.

3. Рішення Ради 2014/512 / CFSP від 31.07.2014 року [69] і Регламент Ради №833/2014 від 31.07.2014 року [65], які передбачають введення антиросійських економічних санкцій.

Всі інші акти (зокрема, йдеться про рішення Ради, імплементаційні рішення Ради; регламент Ради; імплементаційний регламент Ради)

представляють додаткові акти. Згідно до головних принципів, які містяться в Керівництві по застосуванню обмежувальних заходів, санкції являють собою превентивний інструмент, що не має характеру покарання. З цього випливає, що обмежувальні заходи в принципі не можуть слугувати покаранням за ті або інші дії. Тобто, виходячи з природи останніх, обмежувальні заходи запроваджуються задля того, аби змінити політику чи характер діяльності певної країни, частини країни, уряду, фізичних осіб чи організацій [70].

ЄС продовжує докладати дипломатичних зусиль для врегулювання кризи в Україні. Разом з Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), ЄС сприяв переговорам між Україною, Росією та проросійськими сепаратистами в рамках Мінського процесу. Мінські домовленості були спрямовані на досягнення припинення вогню і політичного врегулювання, хоча реалізація останньої зіткнулася з багатьма проблемами.

ЄС поновив власну увагу до енергетичної диверсифікації, щоб зменшити залежність від поставок російських енергоносіїв. Вказане включало підтримку проєктів енергетичної інфраструктури для покращення зв'язку між країнами-членами ЄС та альтернативних джерел енергії, таких як імпорт зрідженого природного газу (ЗПГ). ЄС також прагнув підвищити прозорість енергетичних угод, щоб мінімізувати використання Росією енергетики у вигляді політичного інструменту.

ЄС надав значну фінансову та політичну підтримку Україні. Вказане включало фінансову допомогу, економічні та управлінські реформи, а також політичні консультації з метою зміцнення українських інституцій та демократичних процесів. Підтримка ЄС була спрямована на стабілізацію країни, сприяння економічному відновленню та просування належного врядування.

ЄС запровадив торговельні обмеження з Кримом та регіонами Східної України, що перебувають під контролем сепаратистів. Зазначені обмеження були спрямовані на запобігання економічній діяльності, яка може сприяти конфлікту та на підтримку територіальної цілісності України.

ЄС продовжував висловлювати занепокоєння з приводу порушень прав людини в Російській Федерації та Криму, що призвело до обмежень пересування та прав місцевого населення. ЄС виступав за захист прав меншин та верховенство права в регіонах, що постраждали від конфлікту.

ЄС також вжив заходів з метою посилення власної політики безпеки і оборони, зокрема, розробив Спільну політику безпеки і оборони (СПБО). Вказане стало відповіддю на виклики безпеці, спричинені діями Росії в Україні інших частинах Європи. ЄС посилив свою співпрацю з НАТО з метою зміцнення колективної оборони.

Таким чином, інструменти політики ЄС щодо Росії після початку війни в Україні відображали більш рішучий і комплексний підхід. ЄС намагався збалансувати дипломатію з санкціями, енергетичною диверсифікацією та підтримкою України, зберігаючи при цьому свою прихильність до прав людини та просування демократії. Вказані інструменти були спрямовані на вирішення проблем, спричинених конфліктом в Україні, діями Російської Федерації в Криму та ширшими проблемами безпеки в Європі. Ситуація, що склалася, підкреслила складність відносин Європейського Союзу з Російською Федерацією та необхідність адаптації його політики до мінливих обставин.

3.3. Позиція країн-членів ЄС щодо Росії після початку війни в Україні.

Загалом, ЄС та його держави-члени є єдиними у своїй непохитній підтримці України та рішуче засуджують агресивну війну Росії.

Міжнародна спільнота одразу засудила дії Росії і з 24 лютого 2022 року невтомно продовжує апелювати до російського президента В. Путіна з закликами припинити війну, але, на жаль, поки ці заклики залишаються безрезультативними. Проте, варто наголосити, що не всі держави повноцінно стали на захист демократичних цінностей та суверенітету України. Є такі держави, які відкрито виступають за підтримку Росії, а є і такі, які,

підтримуючи Україну, продовжують торгувати і вести економічні відносини з Росією, більше того, навіть пропонують Україні поступитися територіями, щоб очільник Кремля «не втратив обличчя». Але до цих держав в жодному разі не відноситься Польща, країни Балтії та ряд інших членів ЄС. Європейська солідарність з Україною є надзвичайно великою. І хоча практично вся Європа була та частково залишається залежною від Росії в питанні енергоносіїв, однак, не зважаючи на масштабні збитки, європейські держави поступово відмовляються від такої співпраці.

Так, саме у своїй санкційній політиці стосовно Російської Федерації країни ЄС продемонстрували безпрецедентну єдність. Занепад економічних відносин і так був величезним. ФРН, найважливіший торговий партнер Російської Федерації в ЄС, у зв'язку з санкціями зафіксувала зниження експорту до Росії на 34 відсотки в першій половині 2022 року порівняно з тим же періодом 2021 року. Так, Росія перейшла з 14 на 25 місце за напрямками німецького експорту за шість місяців 2022 року. Після багатьох років конфлікту між державами-членами ЄС щодо завершення будівництва газопроводу «Північний потік-2» з Російської Федерації до ФРН по дну Балтійського моря війна в Україні змусила німецьких керівників раптово призупинити затвердження проєкту. Держави-члени ЄС, такі як Німеччина, що знаходяться в сильній залежності від російського газу, розвивають альтернативні джерела енергії на Близькому Сході, у Норвегії та Сполучених Штатах, головним чином для постачання зрідженого газу [110].

21 жовтня 2022 року лідери країн-членів ЄС обговорили останню ескалацію Кремлем агресії та масові звірства. Лідери ЄС рішуче засудили невибіркові ракетні та безпілотні атаки Росії, спрямовані на цивільне населення та цивільні об'єкти та інфраструктуру в Києві та по всій Україні. Вони вимагали дотримання міжнародного гуманітарного права заради мирного населення.

Лідери ЄС привітали нещодавні рішення щодо підтримки України:

- створення Місії військової допомоги ЄС для підтримки Збройних Сил України з метою підвищення військової спроможності Збройних Сил України (ЗСУ) для відновлення та ефективного проведення операцій, щоб дозволити Україні захистити власну територіальну цілісність;

- додаткове фінансування у розмірі 500 мільйонів євро в рамках Європейського фонду миру для фінансування поставок для українських сил оборони, таким чином довівши військову допомогу ЄС Україні до загальної суми 3,1 мільярда євро;

- швидке запровадження санкцій щодо використання іранських безпілотників в агресії Росії; три іранські фізичні особи та одна іранська організація були додані до списку осіб, щодо яких застосовуються обмежувальні заходи;

- Лідери також звернули увагу на глобальну продовольчу кризу . Вони повторили, що Росія, яка використовує продовольство у своїй війні проти України, несе повну відповідальність за кризу, і висловили підтримку заклику Генерального секретаря ООН продовжити Чорноморську зернову ініціативу ООН після її поточного періоду, який закінчується в листопаді [82].

У Версальській декларації, ухваленій у березні 2022 року, лідери 27 держав-членів ЄС погодилися якнайшвидше припинити залежність ЄС від російського викопного палива [144].

30-31 травня 2022 року Європейська Рада погодила заборону на імпорт майже 90% усієї нафти з Росії до кінця 2022 року – за винятком сирої нафти, що постачається трубопроводами. Беручи до уваги різноманітні енергетичні суміші, обставини й умови країн-членів ЄС, лідери ЄС закликали до:

- «диверсифікації джерел і маршрутів енергопостачання у подальшому;

- пришвидшення впровадження відновлюваних джерел енергії;

- підвищення енергоефективності у подальшому;

- поліпшення взаємозв'язку електричних й газових мереж» [133].

23 березня 2023 р. лідери країн-членів ЄС знову засудили загарбницьку війну Росії та підтвердили підтримку України щодо боєприпасів. Лідери ЄС обговорили останні події у зв'язку з агресійною війною Російської Федерації проти України та продовження підтримки України ЄС. В процесі ради лідери ЄС вітали: резолюцію Генеральної Асамблеї ООН і підтвердили свою підтримку мирного плану президента Зеленського; домовленості в Раді про надання Україні 1 млн артилерійських боєприпасів протягом року. Також лідери країн-членів ЄС обговорили:

- можливі подальші обмежувальні заходи;
- обмеженням цін на нафту з партнерами;
- активізацію роботи з використання заморожених активів Росії з метою відновлення України;
- створення міжнародного механізму реєстрації збитків, які були завдані Російською Федерацією [83].

Також вони привітали домовленість щодо створення нового міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України в Гаазі [83].

Розглянемо позиції окремих країн-членів ЄС щодо Росії після початку повномасштабної війни в Україні 24 лютого 2022 року.

Франція засудила агресію Російської Федерації проти України. Так, Е. Макрон – Президент Франції у власній промові акцентував на відповідальності В. Путіна за розв'язання цієї загарбницької війни. Ніколя де Рів'єр – Посол Франції в ООН з осудом заявив, що Російська Федерація обрала війну. Урядом Франції російська агресія була охарактеризована як війна. 25 лютого 2022 року Жан Ів ле Дріан – Міністр закордонних справ Франції заявив, що ця війна є тотальною. 1 березня цього ж року Жан Кастекс – прем'єр-міністр засудив акт війни Російської Федерації проти України у власній промові перед парламентом та підкреслив «хоробрість українського народу». Е. Макрон у власній промові 24 лютого визнав мужність президента України В. Зеленського, а далі у власному виступі 2

березня привітав опір українського народу [18]. Е. Макрон 7 березня 2022 року засудив цинізм керівництва Росії. Владна команда Президента Франції не очікувала, що Російська Федерація вдасться до повномасштабної війни проти України. Розвідка Франції дотримувалась думки, що ціна вторгнення Російської Федерації була б занадто високою, й що наміри влади Росії будуть обмежуватися масштабним шантажем. Схожі прогнози надавали також аналітичні кола Франції. Генерал Ерік Відо – керівник Головного управління військової розвідки Франції, у кінці березня 2022 року був звільнений, що було обумовлено помилками в проведенні аналізу загрози зі сторони Росії. Військова розвідка Франції повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну характеризувала як таке, що є малоімовірним. Т'єррі Буркхард – начальник Генерального штабу збройних сил Франції визнав те, що розвідка Франції не відповідала рівню інформованості розвідок Великої Британії і США. Франція мала страх щодо поразки України на початку війни. Т. Буркхард 6 березня підтвердив, що росіяни прагнуть ізолювати й знищити армію України, що розцінювалося у вигляді цілком ймовірного сценарію. 11 березня ним було висловлено занепокоєння щодо можливої раптової поразки ЗСУ [18].

ФРН, будучи й донині неформальним лідером ЄС, сьогодні лишається найбільш впливовим європейським інтеграційним об'єднанням. У збільшення ролі цієї країни на міжнародній арені було істотною роль відіграли анексія Росією Криму, а також її інвазія на Сході України, що здійснило суттєвий вплив на українсько-німецькі відносини. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого у німецькому політикумі поширилась теза про помилковість довірливих відносин із російським президентом В. Путіним. Так Франк-Вальтер Штайнмаєр – президент ФРН висловився, що ідея гарантувати добрі стосунки з Російською Федерацією через бізнес і торгівлю енергоносіями була доволі хибною. Окреслений період змін німецької політичної думки, спровокований першочергово повномасштабною війною, канцлер ФРН Олаф Шольц у промові перед

Бундестагом 27 лютого назвав «Zeitenwende», тобто «поворотний момент» [93]. А вже у 2023 році ФРН на офіційному рівні визнала Російську Федерацію головною загрозою для демократичного світу на осяжне майбутнє. Вказане записано в першій в історії держави Стратегії нацбезпеки, яка була схвалена урядом у Берліні у червні 2023 року [111]. Німеччина виступає однією з провідних країн, що підтримують нашу державу у боротьбі з агресією Російської Федерації, постачаючи оснащення і зброю. Бундестаг 14 червня 2023 року обговорював щорічну доповідь федерального уряду щодо роззброєння за 2022 рік. Уряд ФРН у згаданому документі розглядає напад Російської Федерації на Україну як відступ від міжнародних зусиль стосовно контролю над роззброєнням, озброєннями й нерозповсюдження. У доповіді зазначається, що агресивна війна Російської Федерації проти України не тільки спричинила невимовні страждання українському народу, проте й завдала істотної шкоди для міжнародного мирного порядку, який закріплений в Статуті Організації Об'єднаних Націй, але також і контролю над ядерними і звичайними озброєннями в Європі. Москва, починаючи з 24 лютого 2022 року неодноразово робила безвідповідальні ядерні погрози; власним вторгненням країна-агресорка грубо порушила гарантії Будапештського меморандуму, – нагадується в доповіді [34].

Надзвичайно велику допомогу Україна з початку російського вторгнення отримує від Польщі. Починаючи з перших днів повномасштабної війни на українсько-польському кордоні Польща швидко організувала гуманітарну допомогу для українців. Матеуш Моравецький – прем'єр-міністр Польщі неодноразово наголошував, що «українці захищають не лише себе, а й безпеку усієї Європи» [37]. Президент Польської Республіки з перших днів засудив агресію Росії та виступив проти війни.

Велику допомогу для України надають і країни Балтії, які також є членами ЄС і які неодноразово в минулому входили до складу Росії і особисто знають на які жорстокі вчинки здатен російський шовінізм. 11 серпня 2022 року на офіційному рівні сейм Латвії визнав Російську

Федерацію державою-спонсором тероризму [32]. Даля Грибаускайте – колишня президентка Литви дотримувалась думки, що ні одні санкції не спинять Володимира Путіна, у зв'язку з чим, вона закликала НАТО втрутитися у війну за Україну. Вона вважала, що якщо президента Росії не спинити в Україні, то з часом боротися із останнім доведеться вже у країнах Північноатлантичного Альянсу [10]. Країни Балтії з лютого 2022 року цю по сьогодні допомагають Україні у різних сферах – політичній, економічній, військовій, соціальній. Для країн Балтії Росія також є значною загрозою, а тому її поразка у війні є особливо важливою.

Нікос Христодулідіс – президент Кіпру заявив, що країна від самого початку запровадила санкції проти Росії за її агресію проти України, і продовжуватиме це робити. Зокрема, у російських олігархів забрали «золоті паспорти», а найбільший банк країни закривав рахунки громадян Росії, зокрема, тих, хто мав там нерухомість. До того ж, влада Кіпру застосувала жорсткі заходи стосовно тих, хто допомагав Російській Федерації обходити західні санкції [25].

Активну підтримку Україні надає і Чехія. Країна виступає проти російської агресії, підтримує санкції запроваджені ЄС. Павел Петер вважає, що напад Росії на Україну слід назвати російською війною, а не війною Путіна [14].

Значні обмеження проти Російської Федерації запровадили і такі країни-члени ЄС, як Данія та Швеція. Країни скорочують російські посольства в межах своїх країн, передають Україні зброю та відмовляються грати у турнірах УЄФА разом з Росією.

Фінляндія, як відомо, після початку війни в Україні подала заявку в НАТО, як і Швеція. Країни, розуміючи агресивність Російської Федерації, таким чином вирішили убезпечити себе. Особливо зазначене є актуальним для Фінляндії, яка межує з Російською Федерацією та в роки Другої світової війни вже воювала з нею.

Греція зазначали, що надаватиме підтримку всім позовам України проти Російської Федерації в Міжнародному кримінальному суді в Гаазі й підтримує створення Спеціального трибуналу щодо агресії Росії в Україні. Греція продовжує надавати допомогу Україні у рамках програми «Рамштайн» [20].

Іспанія була однією із перших країн, що у 2014 році надала гуманітарну підтримку Збройним силам України. Окрім того, Іспанія засудила агресію Російської Федерації у лютому 2022 році й при цьому не лише підтримала прагнення України стати членом ЄС, проте й виступила рішуче за надання статусу кандидата нашій державі для такого вступу [2].

Нідерланди на офіційному рівні розірвали всі існуючі економічні зв'язки з Росією, а також засудили її військову агресію проти України. На сьогоднішній день у Нідерландів відсутні будь-які економічні проекти з Росією [21].

Відповідальною та винною у війні, яка відбувається на території України, Ірландія вважає виключно Росію. Ірландія заморозила активи як фізичних, так в юридичних осіб Російської Федерації, які перебувають під санкціями [26].

У той же час, країною ЄС, яка відкрито підтримує Росію є Угорщина. Близькою до Росії залишається і Австрія. Ці дві країни єдині в ЄС, які відмовляються передавати зброю Україні і продовжують, хоч і не офіційно, політичний діалог та економічну співпрацю з Росією.

Таким чином, можна узагальнити, що позиція країн-членів Європейського Союзу (ЄС) щодо Росії після початку російсько-української війни в 2014 році певною мірою відрізнялася, відображаючи різноманітні інтереси та історичні відносини, які окремі країни-члени мали з Росією. Хоча ЄС в цілому зайняв єдину позицію у відповідь на кризу, між країнами-членами існували помітні нюанси та відмінності. Нижче наведемо декілька ключових моментів, на які варто звернути увагу.

ЄС підтримав єдиний фронт у засудженні дій Росії в Україні. ЄС разом зі Сполученими Штатами наклав санкції на Росію, і вказані заходи були в основному підтримані всіма країнами-членами. Санкції включали заборону на в'їзд і заморожування активів фізичних та юридичних осіб, причетних до конфлікту та анексії Криму. Окреслена єдність стала потужним сигналом несхвалення дій Росії.

Країни-члени зі Східної Європи, такі як Польща, країни Балтії (Естонія, Латвія та Литва) і Румунія, висловили сильніше занепокоєння російською агресією через свою близькість до Росії та історичний досвід російського домінування. Перелічені країни були більш схильні займати жорстку позицію і прагнули зміцнити свою безпеку шляхом посилення присутності НАТО.

Деякі країни-члени ЄС, особливо в Західній і Південній Європі, були більш обережними у своєму підході до Росії, оскільки вони значною мірою залежали від імпорту російських енергоносіїв. Такі країни, як Німеччина, Австрія та Італія, мали тісні економічні зв'язки з Росією, особливо в енергетичному секторі. Вказані держави були більш схильні виступати за дипломатію та діалог поряд із санкціями.

Рішення ЄС про запровадження санкцій вимагало одностайного схвалення з боку всіх країн-членів. Хоча санкції, як правило, застосовувалися, час від часу виникали дискусії щодо їхнього обсягу та тривалості. Деякі країни, зокрема Угорщина та Греція, висловлювали занепокоєння щодо економічних наслідків санкцій.

Кілька країн-членів, зокрема Франція та Німеччина, відігравали більш активну роль у дипломатичних зусиллях, спрямованих на пошук мирного вирішення конфлікту. Прикладом таких зусиль став Нормандський формат, до якого увійшли Україна, Росія, Німеччина та Франція. Вказані країни вірили у важливість підтримання діалогу з Росією, незважаючи на триваючий конфлікт.

Багато країн-членів ЄС надали політичну та фінансову підтримку Україні. Зазначена підтримка включала фінансову допомогу, гуманітарну

допомогу, а також підтримку економічних реформ та реформ у сфері управління. Рівень підтримки та залучення різнився між країнами-членами.

На додаток до дій ЄС, деякі країни-члени посилили свою співпрацю у сфері безпеки та оборони в рамках НАТО, прагнучи посилити свої оборонні можливості у відповідь на загрозу безпеці з боку Росії.

Країни-члени ЄС по-різному підходили до врегулювання конфлікту. У той час як деякі держави виступали за посилення військової присутності у Східній Європі для стримування подальшої російської агресії, інші зосередилися на підтримці врегулювання конфлікту і стабілізації ситуації на місцях.

У деяких країнах-членах ЄС громадська думка та громадянське суспільство відіграли значну роль у формуванні позиції уряду щодо Росії. Громадські настрої на підтримку України та засудження дій Росії змусили деякі уряди зайняти більш жорстку позицію.

Повномасштабне вторгнення продемонструвало, що ЄС потребує нових коротко-, середньо- та довгострокових стратегій з метою боротьби з Російською Федерацією в абсолютно інших умовах безпекової реальності, задля того аби змінити саму країну-агресорку, а також здійснити вплив на її спроможність діяти у спільному сусідстві. Тепер ЄС має зберегти єдність, яку останній сформував як відповідь на війну в нашій країні задля того, аби протистояти трьом великим викликам щодо Росії:

- першочергово, ЄС має будувати зовнішню політику та політику безпеки стосовно Російської Федерації на основі того, що Союз зараз є геополітичним актором, тоді як Росія виступає основною загрозою для європейської безпеки;

- також ЄС має розробити більш проактивну політику для інтеграції східного сусідства за межами Російської Федерації;

- і по-третє, ЄС має розробити нову російську політику, яка буде максимально жорсткою стосовно режиму В. Путіна, зберігаючи при цьому ідею постпутінської Росії, що є частиною Європи.

Підсумовуючи можемо стверджувати, що держави-члени ЄС підтримали єдиний фронт у засудженні дій Росії в Україні та запровадженні санкцій. Однак, існували відмінності у підходах та рівнях взаємодії з Російською Федерацією, на що насамперед вплинули історичні зв'язки, географічна близькість, енергетична залежність та індивідуальні побоювання з приводу безпеки. Загалом, позиція ЄС відповідала його відданості міжнародному праву, суверенітету і територіальній цілісності, водночас визнаючи необхідність балансу між стримуванням і дипломатичними зусиллями, спрямованими на мирне врегулювання конфлікту.

РОЗДІЛ 4

РЕЗУЛЬТАТИ ПОЛІТИКИ ЄС ЩОДО РОСІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

4.1. Аналіз ефективності санкцій, що застосовувалися ЄС щодо Росії.

Росія своїми агресивними діями щодо України спровокувала ЄС реагувати більш дієво – не лише закликати до зупинення конфлікту, а запроваджувати політичні та економічні санкції. З 2014 року після анексії Криму та початку бойових дій на Сході України, Російська Федерація з метою пришвидшити свої успіхи, стала погрожувати ще й ядерною зброєю, що власне продовжує робити і сьогодні. Ключовим елементом реакції ЄС на такі дії зі сторони Росії стало застосування санкцій. Спочатку такі санкції мали індивідуальний характер, проте, через посилення дій Російської Федерації стали застосовуватися також групові санкції, які уже носили торговий та фінансовий характер.

Нинішній режим санкцій, запроваджений ЄС, є безпрецедентним за масштабами та впливом на російського агресора. Погіршення результатів цих обмежень щодо військового потенціалу Російської Федерації є незаперечним. Проте, все ж, існуючий режим санкцій не зовсім бездоганний, оскільки Росія знаходить можливості обійти останні.

У зв'язку з зазначеним, розглянемо на скільки ефективними станом на зараз виявились санкції, що застосовувалися ЄС щодо Росії.

Станом на 2023 рік Росія б'є рекорди за кількістю міжнародних санкцій, обійшовши Іран. За останніми даними, які станом на 7 вересня 2023 року наводить офіційний статистичний сайт Statista, на Росію було накладено більше 14 тисяч обмежень у різних сферах (10608 фізичних та 3431 юридичних осіб [128] (рис. 3.1).

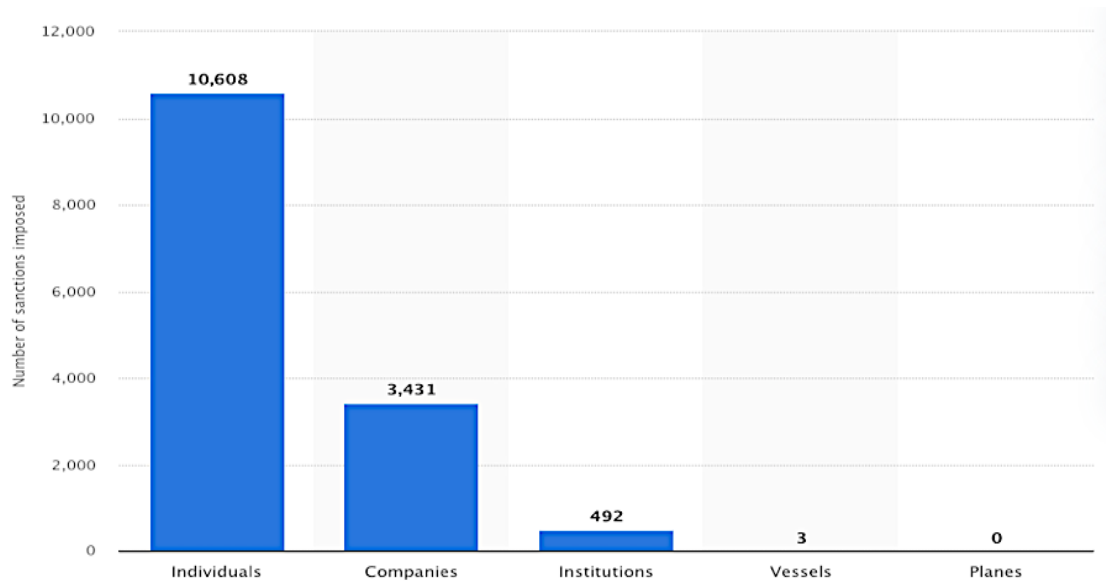

Рис. 3.1. Загальна кількість санкцій, запроваджених проти Росії по всьому світу з 22 лютого 2022 року до 10 лютого 2023 року, за цілями [128]

ЄС запровадив значну частину санкцій. Розміри та наслідки цих санкцій численні та яскраві. Однак, щоб продемонструвати найбільш значні зміни, важливо поглянути на економічні показники.

В оновленому економічному прогнозі, опублікованому в січні 2022 року, за кілька тижнів до початку російського вторгнення в Україну, Міжнародний валютний фонд (МВФ) прогнозував зростання ВВП Росії в 2022 році на +2,8% і +2,1% в 2023 році [127]. Трохи більш песимістично, звіт Світового банку за січень 2022 року оцінив зростання ВВП Росії на +2,4% у 2022 році та +1,8% у 2023 році [123]. Після вторгнення та багатьох заходів, вжитих західними урядами на знак солідарності з Україною, ця картина різко змінилася. Російські міністерства економіки та фінансів очікували, що після санкцій, оголошених Заходом у березні 2022 року, зростання в Росії впаде на 10% у 2022 році. Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) опублікували подібні оцінки (10-12 %) [127]. Початковий вплив справді вказав у цьому напрямку: за оцінками МВФ, у першому кварталі після вторгнення в Україну, економіка Російської Федерації скоротилася на 21,8% у кварталному річному вимірі. Світовий банк пояснює

це падіння низкою факторів, у тому числі потрясіннями систем транзакцій і ланцюгів постачання, що призвело до обвалу внутрішнього попиту та обсягів експорту, різкого знецінення рубля, зростання інфляції, зниження приватного споживання та скорочення інвестицій [127].

Хоча економічні дії Заходу були вражаючими, експерти стверджують, що Росію вони не здивували. Дійсно, з моменту вторгнення в Україну в 2014 році російський уряд активно планував і впроваджував кілька заходів, щоб пом'якшити економічний удар від потенційних додаткових санкцій. Вони включали контроль витрат і збалансування бюджету з ціною на нафту в 45 доларів США за барель. Інший захід полягав у диверсифікації економіки від нафти та газу та зменшенні залежності від західних технологій і торгівлі. Держкомпанії та великі банки також проводили стрес-тести, включно зі сценаріями, за якими Захід припинив постачання певних технологій або за яких Росію відключили від SWIFT і заблокували коррахунки. У лютому-березні 2022 року, на додаток до цих довгострокових підготовчих заходів, російська влада вжила кілька фіскальних заходів, щоб пом'якшити вплив цього початкового шоку. Ці заходи (до яких, зокрема, можна віднести збільшення соціальних пільг, надання субсидованих кредитів і податкових пільг, а також підвищення мінімальної заробітної плати) становили 3% ВВП і фінансувалися за рахунок надходжень від нафти і газу, російського державного фонду добробуту та скорочення профіциту федерального бюджету. Фонд національного багатства Росії (ФНБ) спочатку був призначений для підтримки пенсійної системи. З початком вторгнення в Україну він став одним із основних джерел фінансування дефіциту бюджету, а також інструментом для утримання державних компаній, що борються. Станом на січень 2023 року ФНБ становив 148,4 млрд доларів США, що еквівалентно 7,8% ВВП, порівняно зі 174,9 млрд доларів США (10,2%) роком раніше [80].

Дані з російських джерел, до яких відзначимо, що варто відноситись доволі обережно стверджують, що у 2022 році відбулось зниження ВВП тільки на 2,1% (рис. 3.2).

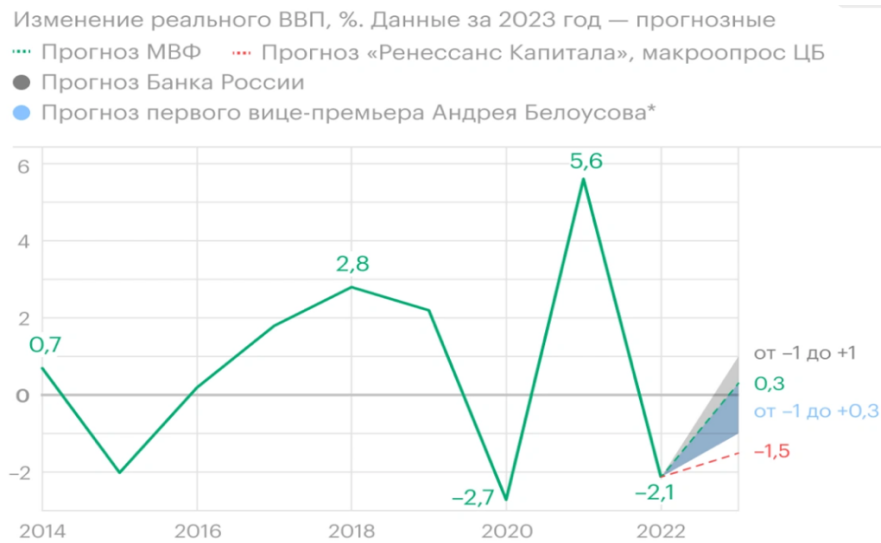

Рис. 3.2. Динаміка ВВП Росії [38]

У той же час, Федеральна служба державної статистики Росії (Росстат) опублікувала звіт стосовно стану економіки Росії за січень–травень 2023 року, у відповідності до якого у першому кварталі 2023 року ВВП зменшився тільки на 1,8% [33]. У той же час, цікавим є дослідження українського економіста О. Шепотило, який детально проаналізував цей звіт та відзначив, що ці дані є маніпуляцією, оскільки насправді падіння ВВП склало орієнтовно 5%. Своє зауваження він підтверджує простим аналізом номінальних та реальних даних у звіті, які демонструють величезні розбіжності (Додаток А) [39]. Вказане тільки підтверджує висловлену нами раніше обережність стосовно реальності та достовірності даних, що їх наводить офіційна статистика Росії.

У перспективі ОЕСР очікує, що ВВП Росії впаде на -5,6% у 2023 році та на -0,2% у 2024 році. У своєму оновленому звіті за січень 2023 року Світовий банк очікує, що рецесія продовжиться у 2023 році (-3,3% ВВП), оскільки економіка продовжує скорочуватися через вплив санкцій, але має повернутися до помірного зростання в 2024 році (1,6%) [88].

У своєму прогнозі розвитку світової економіки МВФ прогнозував, що до 2022 року безробіття в Росії знизиться з 4,9% до 4,6% [140]. Згідно з офіційними російськими джерелами, зараз рівень безробіття становить рекордно низькі 3,7% [33]. Однак, експерти відзначають, що цей відсоток є оманливим, оскільки він не містить кількох важливих елементів. Зокрема, він не враховує значну кількість людей, які перебувають у неоплачуваній відпустці. Є також вплив військової мобілізації та відтоку росіян, які тікали від мобілізації. Тому експерти вважають, що справжня кількість безробітних наприкінці 2022 року принаймні вдвічі перевищує офіційні дані, якщо не ближче до 10%, що можна порівняти з другою половиною 1990-х років - бурхливим і негативним періодом, де 10-13 % росіян були безробітними [80].

У своєму прогнозі світової економіки, опублікованому в жовтні 2021 року, МВФ оцінив, що споживчі ціни в Росії зростуть на 4,8% у 2022 році. Рішення, прийняті Заходом, призвели до початкового сплеску інфляції, яка зросла до 16,7% у березні 2022 року. Завдяки заходам, запровадженим Центральним банком Росії, інфляція стабілізувалася та з тих пір знизилася. У грудні 2022 року вона становила 11,9%, що значно перевищувало ціль Центрального банку Росії на рівні 4%. Прогнозується, що інфляція впаде до діапазону від 5% у 2023 році до 4% у 2024 році (за даними МВФ) і 5,9% у 2023 році та 4,5% у 2024 році (за даними Світового банку). Це може вплинути на вартість життя російських споживачів, продовживши тенденцію до зниження споживання та погіршення якості життя пересічних громадян [80].

Війна та санкції також суттєво вплинули на російські компанії. У період з лютого 2022 року по лютий 2023 року основний індекс Московської біржі впав більш, ніж на третину, з 3564 до 1991 пункту, перш ніж відновитися до 2280 пунктів. У цьому контексті ще однією важливою подією 2022 року стало рішення кількох (хоча і не всіх) західних компаній «самосанкціонуватися», добровільно вийти з російського ринку в результаті власних розрахунків ризиків і, що важливо, через тиск громадської думки. У

цих компаніях працював російський місцевий персонал загальною кількістю мільйон осіб. У той самий період багато росіян – з високим рівнем освіти та цінними навичками – також залишили країну. Навіть якщо інші вітчизняні компанії (або компанії третіх країн) у майбутньому вирішать цю прогалину, очікується, що відхід і «відтік мізків» у 2023 році вплинуть на продуктивність Росії [80].

Загалом, у довгостроковій перспективі очікується, що потенційне економічне зростання буде дуже низьким, оскільки Росія переорієнтувала державні витрати на військові потреби, втратила доступ до критичних технологій і втратила людський капітал через «відтік мізків». Крім того, російські компанії виявилися відрізнаними від західних фінансових ринків [60].

Що стосується нафти і газу, а також нафтопереробної промисловості, то, варто зазначити, що санкції проти російського нафтогазового сектору є найбільш символічними та значущими в історії ЄС, а також актуальними через залежність Росії від енергетичних доходів. У 2021 році на нафту і газ припадало 49% усіх експортних надходжень (243,8 млрд доларів) [75]. Частка нафтогазових доходів у федеральному бюджеті становила 36% (у грошовому вимірі – 9 трлн руб.) [147]. Будучи основним джерелом доходу, ці сектори мають вирішальне значення для фінансової стабільності та військового потенціалу Росії. У цьому відношенні санкції ЄС ще важливіші, оскільки Європа завжди була величезним ринком збуту російської нафти. У 2021 році на нього припадало 50% загального експорту країни (у грошовому вимірі – 111,2 млн тонн) [147]. У рамках шостого пакету санкцій ЄС, Брюссель нарешті ввів ембарго проти російської нафти з кількома застереженнями та процедурою поступового впровадження [18]. Нафтове ембарго та його наслідки пов'язані зі стелею цін на нафту G7. Додаткові ускладнення викликає заборона європейським операторам транспортувати російську нафту морем. Крім того, всі газопроводи, якими російський газ транспортується до Європи, зараз або закриті (Північні потоки, Ямал), або

працюють на мінімальній потужності (Українська ГТС). Таким чином, для Росії практично зник європейський ринок, який поглинав майже 2,5 млн барелів нафти на добу, ще 1 млн барелів нафтопродуктів і 155 млрд кубометрів природного газу [105]. Індійський і китайський ринки, хоч і виграють у цій ситуації, все ж не можуть переварити додаткові обсяги нафти і газу. Повна реконструкція шляхів торгівлі енергоносіями потребує часу та, ймовірно, призведе до величезних витрат для Росії.

Незважаючи на режим санкцій, доходи Росії від нафтогазової галузі залишаються високими. За даними Мінфіну Росії, у 2022 році вони склали 11 856,1 млрд рублів [19]. Доходи від різних нафтових секторів не досягли рекордно низького рівня, хоча спостерігалася негативна тенденція до скорочення прибутку. Крім того, існують численні способи ухилення від санкцій, такі як змішування нафти, щоб приховати країну походження, або відключення трека та перенесення з судна на судно, щоб приховати країну походження. Нафтосервісні компанії, на які не обов'язково поширюється режим санкцій, продовжили свою діяльність у Росії, включаючи ті, що належать до так званої Великої четвірки. Західний нафтосервісний сектор виграє від того факту, що обмеження на процес поширюються лише на іноземних юридичні особи. При цьому, російські дочірні компанії іноземних компаній можуть працювати вільно і уникати відповідальності [74]. Наприклад, SLB (раніше відома як Schlumberger), глобальний постачальник технологій для інтегрованої оцінки пластів копалин, будівництва свердловин, управління видобутком і переробки вуглеводнів, займає 8% російського ринку нафтопромислових послуг [114]. 18 березня 2022 року компанія SLB заявила, що призупиняє нові інвестиції та впровадження нових технологій у Росії [129] відповідно до санкційного законодавства США. Однак, компанія має розгалужену дочірню систему, яка дозволяє їй обходити санкції, введені в 2014 році. Корпоративна структура SLB включає близько 11 взаємопов'язаних компаній, які фігурували в російських державних закупівлях в останні роки, в тому числі після початку повномасштабного

російського вторгнення. Підприємства і дочірні компанії SLB працюють на державні корпорації з замовленнями на мільйони рублів. Іншим виміром енергетичного сектора є нафтопереробна промисловість, яка також є важливою. Хоча ЄС заборонив імпорт російських полімерних компаундів різного походження та використання, схеми ухилення від санкцій з'явилися швидко. Наприклад, було зафіксовано, що російська Gavyu Group [87], один із найбільших експортерів російських полімерів, ухилялася від санкцій, експортуючи свою продукцію до латвійської дочірньої компанії Softtech LLC [119] через одну зі своїх підставних компаній – ТОВ «Екополімерія» [113], також фігурує в російських держзакупівлях. Знову ж таки, ухилення має місце і стало можливим лише завдяки дочірнім компаніям у країнах-членах ЄС Латвії та Польщі.

Хоча на нафту і газ припадає найбільша частка російського доходу, орієнтовані на експорт галузі промисловості також займають важливе місце в загальній структурі російського експорту з європейським ринком як кінцевим споживачем. Основними галузями, які постраждали від санкцій, є металообробка, деревообробна промисловість (орієнтована на експорт) і машинобудування. За оцінками російського Мінпромторгу, санкційні обмеження торкнулися експорту 3,9 млн тонн готового прокату, 200 тис. тонн труб і 700 тис. тонн сталевих заготовок загальною вартістю близько 3,7 млрд доларів. Водночас гіганти (кольорової металургії) – «Норільський нікель» і «Русал» – продовжують продавати свою продукцію по всьому світу [59].

Автомобільна галузь також сповільнюється: лише за перше півріччя 2022 року продажі автомобілів впали на 58% порівняно з тим же періодом 2021 року [131]. У 2022 році на російських автозаводах виник дефіцит комплектуючих, оскільки всі європейські, американські та корейські компанії залишили російський ринок. В результаті кількість марок, що залишилися, скоротилася з 60 до 14, у тому числі три російські (Лада, ГАЗ, УАЗ) і одинадцять китайських автомобільних марок [98].

Проте, російська економіка зіткнулася з першими реальними наслідками широкомасштабних міжнародних санкцій лише в липні 2022 року. «Реальний вплив санкцій почався в липні, коли ми побачили падіння лісозаготівельної промисловості та деревообробки в липні-серпні на 17%. У металургії сталь подешевшала на 8-9%, прокат подешевшав на 10%. Згідно з серпневою статистикою, санкції спрацювали влітку і вплинули на скорочення промислового виробництва», – розповіла відомий російський економіко-географ Наталя Зубаревич [54].

Сьогодні триваюча присутність західних компаній, які постачають верстати та послуги з обслуговування, укладені або придбані до повномасштабного вторгнення, становить критичну проблему. Це проблема, оскільки списки санкційних підприємств суттєво відрізняються між ЄС, США та іншими країнами, що захищає європейські компанії від будь-якої відповідальності. Наприклад, італійська Danieli, один з трьох найбільш відомих світових постачальників обладнання та установок для металообробної промисловості, активно представлена в Росії [95]. Компанія є флагманом двосторонніх російсько-італійських торгових відносин і працює на російському ринку з відома та активної підтримки уряду Італії [116]. Клієнтами Danieli є гіганти російської металообробної промисловості. Деякі активно співпрацюють з російським ВПК (Северсталь [130], ММК [101], КУМЗ [143]) і перебувають під санкціями США (Северсталь) [71]. Однак, більшість із цих компаній не перебувають під санкціями ЄС, незважаючи на оприлюднену співпрацю з російською оборонною промисловістю та їх роль як основних платників податків і прихильників російського режиму. Поки Danieli не заявляв про вихід з російського ринку, припинення інвестицій або нових проєктів, обмеження ділової активності чи будь-яку іншу форму скорочення присутності в Росії. Також компанія продовжує набирати співробітників в Росії і реалізовувати різні проєкти по всій країні.

Залежність Росії від технологій і високотехнологічних компонентів, вироблених компаніями ЄС і Америки, є критичною у військовому та цивільному виробництві. Тому з початку повномасштабного вторгнення експорт товарів подвійного призначення з ЄС до Росії був різко припинений, а режим експортного контролю набув найсуворішої форми. Проте, Росія ефективно використовує лазівки в експортному контролі товарів подвійного призначення. Доцільно відмітити, що визначення предметів як товарів подвійного використання є складним питанням у всіх юрисдикціях. Крім того, російські підприємства адаптувалися до використання цивільної продукції у військових цілях. Це актуальне питання, оскільки з'являється все більше доказів того, як російські виробники використовують комерційну мікроелектронну продукцію в оборонній техніці. Наприклад, у грудні 2022 року RUSI опублікував дослідження, яке розкриває глобальну мережу постачальників західної електроніки в Росію. Постачання комерційних напівпровідників для використання в оборонній промисловості відбувається через посередників у Гонконзі (КНР), Туреччині та навіть Естонії, закриваючи прогалини для російської армії. Було виявлено, що щонайменше 56 унікальних компонентів походять від європейських компаній. Примітно, що найбільший обсяг продукції надійшов від нідерландської NXP Semiconductors NV і швейцарської STMicroelectronics. Серед інших виробників – швейцарська u-blox, німецькі EPCOS і Gumstix, а також французька Thales Group [120].

Оскільки російська влада намагається приховати причетність держави та приватних компаній до співпраці з армією та ОПК, важко довести та підготувати юридичні аргументи для включення цих російських структур до санкційного списку. Так, українська розвідка отримала доступ до документів, що підтверджують причетність «Росатома» до поставок для російського ОПК, що свідчить про участь компанії у війні [56]. Наразі «Росатом», державний холдинг атомної промисловості, уникнув санкцій через потенційні економічні наслідки та через його широку участь у цивільній

атомній енергетиці по всьому світу, в тому числі в ЄС. Документи свідчать, що дочірні компанії Росатома постачали оксид алюмінію, життєво важливий компонент для ракетного палива, для російської оборонної промисловості. Документи свідчать, що інші товари включають: літій-іонні батареї для блоків живлення, систем протиракетної оборони та іншого озброєння; технологія 3D-друку; хімічні сполуки, що використовуються в авіа- та ракетобудуванні. Також «Росатом» брав безпосередню участь у незаконному та злочинному захопленні найбільшої в Європі Запорізької АЕС. Іншим виміром хибного режиму санкцій щодо військових підприємств є складна і переплетена структура російської оборонної промисловості. Державні компанії вже потрапили під санкції, а їхні численні дочірні компанії – ні. Наприклад, звільненими від санкцій залишаються такі оборонні підприємства: ТОВ «Завод «Сокіл», ЗАТ «Саратовський авіаційний завод» (ремонт авіаційних ракет Р-27), АТ «Ізумруд» (монтаж і налагодження системи управління вогнем корабельної артилерії), ТОВ «РТ-Комплект» (поставка комплектуючих для російської авіаційної, приладобудівної та суднобудівної промисловості), АТ «НВП «Топаз» (виробництво апаратно-програмного забезпечення для управління наземним і корабельним базуванням літаків), ВАТ «Всеросійський НДІ радіотехніки ордена Трудового Червоного Прапора» і ВАТ «Об'єднання ЕВТ» (обслуговування засобів зв'язку, радіотехнічного забезпечення польотів і системи управління ВПС), ТОВ «Липецький механічний завод» (виробник транспортних установок для зенітно-ракетних комплексів С-300, С-330БМ і С-300ВМ «Антей-2500» [137].

Залежність Росії від західних платіжних систем, банківських технологій (включаючи криптографію та системи автентифікації), а також критична важливість безперешкодних фінансових операцій для торгівлі товарами роблять російську банківську систему однією з ключових цілей для нових обмежень. Інструментарій ЄС проти банківського сектора включає заморожування активів фінансових установ і заборону будь-яких операцій,

включаючи відключення від міжнародної платіжної системи SWIFT. Крім того, російським банкам можуть заборонити випуск єврооблігацій і нових акцій (зокрема, такі обмеження були накладені на Альфа-банк) [100]. Метою обмежень було скоротити доходи та заморозити активи російських банків, щоб вони не могли використовувати їх для кредитування виробників військової техніки. При цьому майже чверть банківської системи РФ (йдеться про 82 банки) у 2022 році зазнала збитків, переважно маються на увазі великі банки [103]. У лютому 2023 року від SWIFT були відключені такі російські банки: ВТБ, Россия, Открытие, Новикомбанк, Промсвязьбанк, Совкомбанк, WEB.RF, Сбербанк, Россельхозбанк, Московский кредитный банк [99]. При цьому, слід враховувати, що відключення російських банків від SWIFT не обмежує їх можливості здійснювати платежі в іноземній валюті, а лише уповільнює процес і робить його дорожчим через появу в операціях проміжних банків третіх країн. Крім того, відключення від системи SWIFT лише деяких російських банків послаблює дію санкцій, оскільки ці банки можуть відкривати рахунки в інших російських банках, які не перебувають під санкціями, для продовження своїх операцій. Окрім того, помітні ознаки адаптації та розвитку альтернативних систем, таких як російська SPFP та китайська CIPS [145].

Таким чином, згубні наслідки санкцій ЄС – безперечні. Їх ефективність також можна прослідкувати, оскільки вони завдали істотного впливу на Росію, проте ця ефективність не є стовідсотковою. Вказане можна пояснити тим, що існують лазівки та обмеження, закладені в особливості механізмів застосування санкцій ЄС, а також у дивовижній гнучкості та стійкості російського режиму та російської економіки. З одного боку, у перші місяці після вторгнення російська економіка знайшла «подушку безпеки» у національних запасах і різкому зростанні доходів від експорту енергоносіїв, головним чином завдяки сприятливій ринковій кон'юктурі. У поєднанні з резервами Фонду національного добробуту ці гроші були використані для пом'якшення інфляції та падіння імпорту, а також для обмеження збитків.

Водночас, у санкційного режиму є слабкі сторони, якими Москві вдалося успішно скористатися, особливо в світлі досвіду ухилення, який російський режим набув з 2014 року. Так чи інакше, але в самому ЄС стверджують, що санкції потрібно продовжувати та посилювати. Безперечно, ця війна не закінчиться лише завдяки санкційному тиску на Росію, але якщо самі країни-члени цієї організації будуть грубо їх порушувати, то через певний період часу виникне питання в їх доцільності. Сьогодні ЄС готує дванадцятий санкційний пакет і є надії, що він буде здійснюватися не лише на папері, а і в реальному житті й буде ефективним.

4.2. Прогнозування можливих напрямів розвитку політики ЄС щодо Росії.

За такого політичного режиму, який є нині чинним у Москві, кардинальних змін у відносинах ЄС і Росії не відбудеться. Можливість для повністю іншої політики ЄС щодо Росії може створити виключно ґрунтовна зміна такого режиму. Що ж до Росії, то її зміни від початку війни прослідковувались тальки у гірший бік – країна-агресорка почала ставати ще більш закритою та репресивною стосовно громадянського суспільства, а також будь-яких проявів опозиції. До провідної передумови політичних трансформацій у Росії, проте, відзначимо, що не гарантії цього, відноситься поразка Російської Федерації в Україні, іншими словами, витіснення військ Росії з території нашої держави.

Інтеграція Молдови, Грузії й України в ЄС, яка допомогла б сформувати успішні приклади демократизації, трансформації й реформ у пострадянських країнах поза межами країн Балтії, виступає вирішальною для трансформацій у Російській Федерації. Вказаний факт став би протилежним до аргументу керівництва Росії щодо того, що авторитарному правлінню немає альтернативи, і підтвердив, що успішні, ефективні реформи й демократизація можуть відбутися в пострадянських країнах і також можливі для Росії. Окрім повномасштабної війни, які відбувається на території нашої

держави, країни ЄМ потребують довгострокового бачення й стратегії іншої Російської Федерації в Європі. До вирішального елементу нової спільної європейської політики стосовно Російської Федерації відноситься підвищення стійкості держав-членів ЄС, а також їх суспільств проти російського впливу. Ліпша координація між державами-членами є особливо важливою. Самозахист від гібридних атак й дезінформації, військове стримування, енергетичне і економічне відокремлення для зниження вразливості виступатимуть шоловними елементами політики ЄС стосовно Російської Федерації на коротко- та середньострокову перспективи [110].

Думка стосовно того, що ФРН не має проводити нову політику щодо Російської Федерації, так як в минулому підхід Берліна зазнав невдачі, потребує критичного переосмислення. Потрібен збалансований підхід між інтересами великих і менших держав-членів, тобто такі країни, як ФРН й Франція, не мають бути домінуючими в політиці ЄС стосовно Російської Федерації та мають винести уроки з минулого. Тим не менш, ЄС може мати ефективнішу політику стосовно Російської Федерації, тільки якщо більші країни-члени змінять власні підходи та почнуть бути менш вразливими до впливів з-зовні, зокрема, таких як роль Російської Федерації в постачанні газу чи величезний ринок й роль Китаю в ланцюгах поставок. Задля досягнення вказаного, ЄС повинен усвідомити невдачі минулого, щоб переглянути власну політику на майбутнє.

Узагальними основні принципи, яких ЄС повинен дотримуватись задля того аби сформувати основу нової стратегії щодо Росії:

- 1) Україну потрібно поставити на перше місце – працювати в сусідстві з Російською Федерацією означає мати вплив на останню. Проте, ЄС не має здійснювати реалізацію політики «Росія перш за все», а натомість направляти власну енергію на реформи й трансформаційні партнерства з країнами східного сусідства, що прагнуть демократії, ринкової економіки й верховенства права. Хоча Східне партнерство зосередилося на трансформації без інтеграції, зазначена нова політика має зосередитися на реформах задля

інтеграції в ЄС. Розширення правового простору й європейського демократичного на східне сусідство зараз стає ще важливішим. Метою повинні виступати політичні трансформації у самій Російській Федерації, підкріплені успішною демократизацією та реформами в інших пострадянських державах.

2) Необхідно оновити політику сусідства ЄС через війну Російської Федерації проти України. ЄС вимагає стратегії зростання власної ролі й цілей на Західних Балканах, Південному Кавказі, у Східній Європі, а також в Чорноморському регіоні. Зазначене передбачає зміцнення сполучень і безпеки торговельних шляхів, а також сприяння стійкості партнерів, в особливоті в ширшому Чорноморському регіоні. Задля цього ЄС має сприяти сполученню між Чорним і Каспійським морями і далі до Центральної Азії, а також для подальшої диверсифікації джерел газу й нафти для ЄС.

3) Не можна залишати російське громадянське суспільство напризволяще – системна робота з прогресивними росіянами, які покинули власну країну у світлі війни, повинна бути центром стосунків з громадянським суспільством Російської Федерації. Її уряд застосував так звані закони про іноземних агентів і обмежувальні заходи задля того, аби забезпечити припинення будь-якого обміну громадянським суспільством із зовнішніми гравцями, включаючи з ЄС. Пам'ятаючи про тих акторів громадянського суспільства, що все ще знаходяться в країні, ЄС повинен розробити інтегративну, засновану на цінностях і стратегічну політику для людей, які покинули Росію і здійснюють спроби підлаштуватись до ситуації або побудувати нове життя в країнах ЄС. Створення платформ у сфері науки, освіти, ЗМІ та політичних порад з метою розроблення концепцій іншої Російської Федерації в Європі й здійснення впливу на російськомовний інформаційний простір є політикою, спрямованою на стійкі трансформації. ЄС у зазначеному процесі має підтримувати емігрантів з Росії у розвитку російського бачення мирної Російської Федерації в Європі. Вказане є тим важливіше, що низка громадян Росії все ще знаходяться під впливом

колоніального й імперського минулого власної країни та поділяють цінності своїх політичних лідерів.

4) Необхідно вдосконалити візову політику – тоді як все більше і більше громадян Росії емігрує до ЄС, держави-члени поділились стосовно того, чи становлять ці біженці загрозу безпеці чи їх потрібно підтримувати. Безпосередні сусіди Російської Федерації, зокрема, такі як Фінляндія й країни Балтії, прагнуть суворіших правил в'їзду до Шенгенської зони без паспортів, ніж такі країни-члени, як Німеччина, Франція й Італія. Держави ЄС у відповідь погодилися призупинити дію угоди щодо спрощення візового режиму між Російською Федерацією та ЄС, що діє з 2007 року, підвищити обмеження на туристичні візи, а також почали переглядати чинні візи. Країни-члени ЄС зараз рідко приймають заявки росіян на візи в треті країни [110].

5) Важливо протистояти повному розмежуванню – повна економічна та технологічна ізоляція Російської Федерації на довгострокову перспективу не є доцільною. Деякий рівень технологічної й фінансової інтеграції з Російською Федерацією в інтересах Європи. У тому випадку, якщо Російська Федерація стане повністю залежною від китайських технологій й відключиться від глобальної фінансової і банківської системи через західні санкції, можливості Європи для впливу та інформації істотно знизяться. Як демонструє приклад застосування санкцій до Ірану, повна ізоляція авторитарної держави не обов'язково спричинить трансформації в політиці. Навпаки, вказане зміцнює ізоляціоністські еліти безпеки та послаблює ліберальну частину еліт та суспільства. При цьому ЄС повинен знизити власний рівень залежності від Російської Федерації, а також позбавити Кремль змоги застосовувати енергетику як зброю проти європейських держав та спільних сусідів.

6) Потрібно працювати над зміцненням європейської енергетичної безпеки – інтеграція енергетичних та електричних мереж між східними сусідами й державами-членами ЄС зміцнює енергетичну безпеку в Європі.

Поставки нафти й газу виступають головними об'єктами впливу Російської Федерації через корупцію. ЄС повинен здійснити розробку, запровадити й провадити контроль спільних європейських правила задля того аби мінімізувати вказану можливість. Політика ЄС щодо енергетичної інтеграції з нашою країною та іншими східними сусідами, до того ж реформи й інвестиції в межах Європейської зеленої угоди 2020 року – це комплекс ініціатив, направлених на те, щоб зробити ЄС кліматично нейтральним до 2050 року – це економічний, розвиток та проєкт безпеки [73].

7) ЄС потрібно стати учасником миру – ЄС має визначити себе більше як геополітичного учасника та учасника безпеки та працювати над зміцненням багатосторонніх інституцій, що ґрунтуються на міжнародному праві. Зі вказаним повинна мати зв'язок готовність організовувати більше моніторингових й миротворчих операцій ЄС у зонах конфліктів у сусідній Європі та поза її межами, а також зміцнювати установи для переслідування військових злочинів і міжнародної корупції через збільшення персоналу, фінансування та обміну інформацією між державами-членами та країнами-партнерами. Безпека ЄС та його держав-членів починається з безпеки їхніх сусідів у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Центральній Азії, а також у південному сусідстві. Тому ЄС має продовжувати співпрацю з урядами цих регіонів, щоб сприяти їх стійкості до зовнішнього тиску та створити умови для співпраці та стабільності. ЄС та його країни-члени можуть допомогти вирішити існуючу залежність цих країн від Росії, зокрема щодо енергетики, фінансів, інвестицій та інфраструктури.

Особливо це актуально для України та Молдови. ЄС повинен запропонувати обом цим країнам чіткий шлях до вступу, включаючи допомогу в сфері безпеки та підтримку консолідації державних інституцій і боротьбу з корупцією, оскільки слабкі інституції та корупція традиційно були засобами російського впливу. ЄС також повинен допомогти цим країнам тісніше інтегрувати їх енергетичну інфраструктуру з

інфраструктурою блоку, а також він повинен надати цільову фінансову допомогу для пом'якшення суспільного впливу енергетичного переходу [73].

Крім того, ЄС має залишатися послідовним у своїй взаємодії з країнами Південного Кавказу. Зазначене має допомогти їм подолати поточні фактори нестабільності, чи то внутрішньополітична поляризація у випадку Грузії чи міждержавна війна між Вірменією та Азербайджаном. ЄС має спробувати відновити взаємодію як з урядом Грузії, так і з опозицією, використовуючи всі важелі впливу блоку, щоб змусити сторони укласти та реалізувати угоду щодо припинення політичної кризи. Вірменія та Азербайджан уже досягли значного прогресу на папері, а президент Європейської ради Шарль Мішель сприяв переговорам на найвищому рівні. Але погіршення ситуації на місці та загрозна гуманітарна криза в регіоні Нагірного Карабаху загрожують поставити під загрозу весь процес. У найближчій перспективі ЄС має допомогти забезпечити зняття азербайджанською блокади Лачинського коридору, щоб забезпечити безперешкодний гуманітарний доступ до Нагірного Карабаху. Потім слід швидко відновити переговори щодо політичного врегулювання [110].

Нарешті, ЄС потрібно розробити щодо Білорусі політику, яка спрямована на збереження можливості існування незалежної та демократичної Білорусі в майбутньому. ЄС має продовжувати підтримувати білорусів у вигнанні та налагодити неформальні контакти з режимом Лукашенка, щоб вивчити шляхи для обережних трансакційних відносин.

Прогнозування можливих напрямків розвитку політики Європейського Союзу (ЄС) щодо Росії в контексті триваючого повномасштабного вторгнення Росії в Україну має зв'язок з невизначеністю, оскільки це залежить від розвитку обставин і реакції всіх залучених сторін. Однак, можна окреслити кілька ключових прогнозів.

У відповідь на повномасштабне вторгнення, що триває, ЄС, ймовірно, посилить і розширить свої санкції проти Росії. Ці санкції можуть бути спрямовані на ще ширше коло російських осіб, організацій та секторів,

залучених до конфлікту. Заходи можуть також включати більш жорсткі економічні санкції, заморожування активів і заборони на в'їзд.

ЄС продовжить свої дипломатичні зусилля, спрямовані на вирішення конфлікту. Вказане може передбачати більш активну участь у мирних переговорах, що потенційно може поживити вже існуючі структури, такі як Нормандський формат і Трестороння контактна група. ЄС наголошуватиме на необхідності тривалого припинення вогню та всеосяжного політичного врегулювання.

ЄС, ймовірно, збільшить свою підтримку України у вигляді фінансової допомоги, військової допомоги, а також у сфері управління та економічних реформ. Вказана допомога буде спрямована на зміцнення здатності України протистояти конфлікту, захистити свою територіальну цілісність і продовжувати реформи, необхідні для інтеграції в ЄС.

Держави-члени ЄС надаватимуть пріоритет збереженню єдності у своїй реакції на конфлікт. Колективний підхід є життєво важливим для ефективності політики ЄС та застосування санкцій. Ця єдність підкреслює відданість ЄС дотриманню міжнародних норм.

ЄС і надалі прискорюватиме зусилля з диверсифікації джерел енергії та маршрутів постачання, щоб зменшити залежність від російських енергоносіїв. Енергетична диверсифікація буде ключовим елементом забезпечення європейської енергетичної безпеки та зменшення впливу Російської Федерації в цьому секторі.

Європейський Союз продовжуватиме відстоювати права людини, демократію та верховенство права на територіях, що постраждали від конфлікту. Захист прав меншин, громадянського суспільства, а також розвиток підзвітних інституцій залишатимуться невід'ємною частиною політики ЄС.

ЄС тісно співпрацюватиме зі своїми міжнародними партнерами, в тому числі зі Сполученими Штатами та іншими західними союзниками, щоб представити єдиний фронт проти російської агресії. Колективні дії та

дипломатичний тиск будуть частиною узгоджених зусиль, спрямованих на вирішення конфлікту, що триває.

Політика ЄС щодо Росії залишатиметься адаптивною, з можливістю коригувати і перекалібрувати свій підхід у міру розвитку конфлікту. ЄС повинен буде враховувати потенційні зміни в російській стратегії, міжнародні події та вплив на сусідні регіони.

ЄС може розширити свою роль у наданні гуманітарної допомоги постраждалим від конфлікту регіонам України та взяти участь у постконфліктній відбудові. Зазначені зусилля матимуть важливе значення для стабілізації та відновлення регіону.

Таким чином, протягом 2014–2022 років має місце радикальна трансформація політики ЄС: від обережних дій проти Російської Федерації й продовження співпраці у вагомих напрямках (першочергово, у енергетиці) до введення жорстких санкцій, що охоплюють найбільш прибуткові галузі економіки Росії (транспорт, енергетика, ОПК), а також істотно ускладнюють доступ до міжнародних фінансів. Майбутній напрямок політики ЄС щодо Російської Федерації в контексті триваючого повномасштабного вторгнення в Україну залежить від необхідності врегулювання конфлікту, дотримання міжнародних норм та забезпечення європейської безпеки. Підхід ЄС характеризуватиметься поєднанням дипломатичних, економічних та допоміжних заходів, спрямованих на досягнення мирного врегулювання та вирішення безпекових і гуманітарних проблем, спричинених триваючим конфліктом. Однак, конкретний шлях політики ЄС залежатиме від динаміки розвитку конфлікту, а також реакції як ЄС, так і Росії на ситуацію, що склалася.

4.3. Можливості політичного діалогу та підтримки реформ у Росії.

Для Європейського Союзу надзвичайно важливою є підтримка та захист демократії. Зважаючи на те, що за останні кілька десятиліть російська диктатура чинить невиправдану агресію в світі та ігнорує усі демократичні

основи ,в межах самої Російської Федерації важливим є підтримати проведення реформ в країні.

На сьогодні ЄС уже прийняв 11 пакетів санкцій та в процесі розробки 12 пакет проти Росії, щоб стратегічно послабити її військовий потенціал та зробити можливим здійснити державні перетворення в Росії. ЄС підтримує створення спеціального трибуналу для судового переслідування лідерів Росії та їхніх союзників за злочин агресії проти України. При цьому, фінансові установи ЄС разом з країнами G-7 заморозили активи та резерви Центрального банку Росії з метою їх подальшого використання у відбудові України.

Відносини ЄС з Російською Федерацією надто довго ґрунтувалися на оптимістичній передумові, що Росія була на шляху до того, щоб стати демократичною «європейською» країною. Цього не було. Держави-члени повільно переоцінюють відносини та адаптуються до реалій сьогоденної Росії.

Враховуючи рекомендацію Парламенту від 16 вересня 2021 року щодо напряму політичних відносин ЄС-Росія було надано рекомендації інституціям ЄС щодо шести політичних напрямків, що вимагають прийняття комплексної стратегії майбутніх відносин між ЄС і демократичною Росією, яка допоможе російському народу боротися за нормальне життя та перетворення Росії у демократію. Однак, враховуючи те, що першим кроком для ефективної допомоги щодо перетворення Росії на демократію є налагодження регулярного та структурованого політичного діалогу, то на сьогодні це є не реальним. Навана консультативна група була створена віцепрезидентом Комісії Високим представником у червні 2023 року. 5-6 червня 2023 р. найбільші політичні групи Європейського Парламенту організували першу конференцію Брюссельського діалогу за участю політиків ЄС та російських демократичних сил. Результати цієї конференції стали започаткуванням регулярного брюссельського діалогу між ЄС і опозиційною Росією [The]. Враховуючи, що ЄС повинен цілісно дивитися на перетворення

Росії на демократію, організація має передбачати широкий спектр заходів підтримки цієї демократії після зміни влади в Росії, і важливо, щоб ці зміни були збережені на довгострокову перспективу. Уже сьогодні інституції ЄС, зокрема, Європейська служба зовнішніх дій та комісії має підготувати і проводити разом з російським суспільством і демократичними силами стратегію розширення можливостей трансформації Росії в демократію.

Лише перемога України та поразка Росії відкриють вікно можливостей трансформації Росії в демократію, а отже, і в ЄС мають бути окреслені такі політики: постачання зброї в Україну; ухвалення та виконання подальших пакетів санкцій проти Росії та її союзників, особливо по нафті і газу; створення спеціального трибуналу; ухвалення правового інструменту, що дозволить використовувати знерухожені російські активи на відбудову України; вступ України до євроатлантичних структур. Важливо наголосити на тому, що підготовка до трансформації Росії в демократію має бути інклюзивною і формуватися на основі регулярного та структурованого політичного діалогу ЄС з російським громадянським суспільством та демократичними силами. Стратегія ЄС має містити механізми посилення підтримки громадянського суспільства та політичної опозиції як у Росії, так і за її межами, а також покращувати комунікацію російських демократичних сил з російським суспільством і ліберальними суспільствами демократії по всьому світу. Доцільним є запровадження інституціями ЄС «паспорту демократії» та спеціальних віз домовленостей, що дозволять демократичній опозиції та активістам громадянського суспільства продовжувати свою діяльність в країнах ЄС під час перебування у вигнанні. Будь-які дії на підтримку демократії мають бути здійснені негайно після зміни влади в Російській Федерації. Ці зміни повинні передбачати наступні етапні умови, які повинні бути прийняті перехідним урядом Росії, щоб ЄС визнав, що в Росії відбувається справжній перехід до демократії:

- виведення російських військ з усіх окупованих територій України та інших країн Східного партнерства;

- звільнення всіх політичних в'язнів і ув'язнених активістів громадянського суспільства;
- відновлення медіа та політичних свобод;
- проведення демократичних виборів;
- виплати репарацій Україні та жертвам переслідувань у Росії;
- запуск порядку денного підзвітності, який включатиме переслідування, люстрацію процес перевірки та примирення, а також реформа державних установ, зокрема у секторах юстиції та безпеки [136].

Захід не повинен боятися цих трансформацій, а прийняти їх прагнення до демократії народів, придушених диктаторськими режимами. ЄС має бути здатним спілкуватися з російським народом на підтримку демократії всередині і за межами Росії.

Протягом кількох років Росія розробила активну стратегію поширення свого впливу на весь світ, від Сирії до Центральноафриканської Республіки та Венесуели. З лютого 2022 року це пов'язано з потужним просуванням на так званому глобальному півдні свого нарративу про те, що війна проти України є частиною всесвітньої боротьби проти західної гегемонії. Тому політика ЄС щодо Росії потребує глобальної сили.

Європейці повинні переконатися, що вони виходять за рамки слухання та послідовно реагують на проблеми бідних країн і країн із середнім рівнем доходу. Це має включати дії щодо нестачі продовольства та енергії в контексті війни в Україні, а також у таких сферах, як кліматичне фінансування та сталий розвиток. Невиконані обіцянки лише підживлюють розчарування та служать нарративу Росії про непослідовність і подвійні стандарти Заходу.

ЄС повинен протистояти операціям російського впливу в цих державах, які функціонують через присутність російських державних ЗМІ, стратегічну корумпованість еліт або спроби Кремля купити вплив в наукових колах і аналітичних центрах. ЄС та його країни-члени повинні підтримувати журналістські розслідування та свободу ЗМІ в тих країнах, де опитування

показують, що російські наративи набули популярності серед громадськості, наприклад, Бразилія, Малайзія та Південна Африка. Слід заохочувати Україну та інші європейські держави, які колись були частиною Радянського Союзу, відігравати ключову роль у протидії російському наративу про війну на так званому глобальному півдні, наприклад, наголошуючи на неоколоніальному характері російської агресії [73].

Нарешті, ЄС повинен активно кидати виклик Росії в багатосторонніх організаціях. Це не означає, що європейці повинні завжди прагнути виключити Росію з цих організацій. У деяких випадках, наприклад у Великій двадцятці, вони повинні спробувати ізолювати Росію, оскільки її позиція щодо відповідних питань є абсолютно неконструктивною. В інших організаціях роль Росії має бути обмежена, наприклад, в Організації з безпеки та співробітництва в Європі, в якій можна використовувати різні механізми, щоб подолати спроби Росії заблокувати прийняття рішень на основі консенсусу. У деяких випадках певний ступінь співпраці з Москвою має сенс, у тому числі з огляду на майбутнє врегулювання війни проти України. Очевидно, це стосується Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, у якій слід зберегти робочі канали з Росією, враховуючи її здатність блокувати важливі рішення. Частина зусиль, спрямованих на те, щоб кинути виклик Росії в міжнародних організаціях, передбачатиме використання механізмів для розгляду військових злочинів і притягнення російського керівництва до відповідальності, хоча європейцям також потрібно буде звернути увагу на інші випадки безкарності в усьому світі, щоб підтвердити це [110].

Європейці мають чітко усвідомити, що повернення до статусу-кво у їхніх відносинах з Росією не буде. Але вони мають бути відкритими до можливостей змін у країні та продовжувати готуватися до різних можливих сценаріїв. ЄС і країни-члени не повинні мати жодних ілюзій щодо своєї здатності вплинути на зміни, але – де це можливо – вони повинні продовжувати підтримувати російські незалежні організації громадянського

суспільства. Вони також повинні мати потужні можливості для спостереження, аналізу та обміну інформацією про події в країні. У рамках цього ЄС та його країни-члени повинні підтримувати дипломатичну присутність у Росії – якою б складною це не виявилось – що дозволить їм також зберегти деякі дипломатичні канали та продовжувати співпрацювати з російським суспільством, де це можливо. Розірвання всіх зв'язків із росіянами було б дуже шкідливим для будь-якої можливості відновлення відносин у майбутньому та лише служило б антизахідній пропаганді російського керівництва. ЄС і країни-члени повинні знайти способи продовжувати взаємодію з росіянами та в Росії, щоб дати можливість європейцям передбачити зміни в країні та відновити ті чи інші зв'язки з її суспільством і керівництвом, коли і якщо це можливо [73].

Європейці повинні почати виробляти більш перспективний підхід до російської діаспори в ЄС, заснований на більш глибокому розумінні нюансів цієї спільноти. Багато з них, ймовірно, залишаться в ЄС принаймні до тих пір, поки в Росії не відбудуться суттєві політичні зміни, але деякі продовжують подорожувати до Росії, і тому можуть допомогти європейцям зберегти канали спілкування з російським суспільством. Таким чином, ЄС має прагнути підвищити обізнаність діаспори (і, відповідно, її контактів у Росії) про наслідки війни для України та європейської безпеки, зокрема шляхом фінансування незалежних російськомовних ЗМІ. У той же час країни-члени повинні прагматично вирішувати проблеми, з якими стикаються росіяни, які тікають зі своєї країни, намагаючись в'їхати до ЄС або оселитися в одній з його держав-членів (наприклад, перебіжчики та люди, які не бажають бути призвані). Санкції залишаться ключовою частиною довгострокових зусиль Європи щодо боротьби з Росією. Завдяки останнім пакетам санкцій ЄС почав адаптувати існуючі заходи, щоб усунути обхідні механізми та лазівки. Тепер їй потрібно розробити чітку доктрину щодо того, як вона накладає вторинні санкції, що може стимулювати такі країни, як Казахстан чи Киргизстан, тісніше співпрацювати з ЄС, щоб Росія

не використовувала їх для ухилення від санкцій. ЄС також повинен почати визначати, які санкції та експортний контроль повинні залишитися в силі, а які скасувати у разі врегулювання війни. Яким би не був результат війни, залишаться певні обмеження, щоб обмежити здатність Росії починати майбутні наступальні дії. Тому ЄС також повинен буде розробити стратегічні комунікації з європейською та неєвропейською громадськістю щодо обґрунтування та легітимності санкцій [73].

Європейцям все одно доведеться розмовляти з Росією та шукати розв'язання конфлікту з Росією на ситуаційній основі. Зміцнення безпеки Європи вимагає збереження відкритих європейських каналів для співпраці з Росією з певних питань, у тому числі шляхом встановлення військових каналів і в багатосторонніх рамках, а не покладатися на те, що інші сили завжди виступатимуть від імені континенту.

Яке б майбутнє не чекало Росію, європейці повинні узгодити спільне бачення того, чого вони прагнуть у своїх післявоєнних відносинах з країною. Це має базуватися на нинішніх реаліях, а не припускати радикальної зміни режиму чи повного розпаду російської держави. Процес визначення цього спільного бачення допоможе європейцям визначити, які кроки можуть сприяти встановленню таких відносин, а також які дії можуть їх скомпрометувати, і тому їх слід уникати. Суть такого визначення може бути наступною: Європа хоче мати відносини з Росією, яка вважає себе нормальною країною – країною, яка вважає свої кордони постійними; яка не визначає себе як виняткову цивілізацію, яка має право домінувати над своїми сусідами; і не одержимий уявними спробами Заходу підірвати або знищити його. Звичайно, для цього знадобиться зміна самосприйняття росіян, особливо російської еліти. Російська громадськість прагне до «нормальності» – що розуміється як можливість жити нормальним життям – що пояснює, чому пропаганда режиму намагається нормалізувати війну та мінімізувати виняткові події, такі як повстання Вагнера. Європейці могли б використати різні інструменти та канали, щоб кинути виклик

нормалізаційному наративу режиму та дати зрозуміти, що реальне нормальне життя неможливе під час війни. Роблячи це, вони також повинні чітко дати зрозуміти, що таке нормальне життя буде можливим після закінчення війни і якщо росіяни приймуть нормальну Росію [110].

ЄС може продовжувати надавати гуманітарну допомогу постраждалим від конфлікту районам, включаючи як українські території, так і непідконтрольні уряду регіони. Гуманітарна допомога може полегшити страждання цивільного населення та продемонструвати відданість ЄС підтримці тих, хто постраждав від конфлікту. ЄС може посилити підтримку реформ в Україні, зосередившись на управлінні, верховенстві права, антикорупційних заходах та економічних реформах. Ці реформи мають вирішальне значення для стабільності та стійкості України перед обличчям поточних викликів. Культурні та освітні обміни можуть слугувати формою м'якої дипломатії та міжлюдських контактів. Ці ініціативи можуть сприяти взаєморозумінню та наведенню мостів між суспільствами навіть під час конфлікту. Дипломатія другого рівня передбачає неофіційні, неурядові діалоги та дискусії. ЄС може підтримувати такі ініціативи за участі громадянського суспільства, академічних кіл та експертів з метою пошуку потенційних рішень та розбудови довіри між конфліктуючими сторонами [73].

ЄС може працювати в рамках міжнародних коаліцій, щоб представити єдиний фронт проти російської агресії. Координуючи свої дії та політичні відповіді з країнами-однодумцями, ЄС може посилити свої дипломатичні та політичні важелі впливу. Європейський союз може продовжувати санкції проти Росії, водночас будучи готовим запропонувати заохочення за позитивну поведінку. Поєднання тиску і взаємодії може заохотити Росію розглянути можливість мирного врегулювання і поваги до суверенітету України [100].

ЄС може залучати експертів з врегулювання конфліктів та переговорників для надання консультацій та допомоги у пошуку шляхів

деескалації та врегулювання конфлікту. Їхній досвід може бути цінним при розробці життєздатних мирних угод.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що хоча повномасштабне вторгнення в Україну створює значні виклики для відносин між ЄС та Росією, ЄС все ще може використовувати певні дипломатичні канали, підтримувати реформи в Україні, надавати гуманітарну допомогу та інші форми залучення для вирішення конфлікту. ЄС повинен продовжувати виступати за мирне вирішення конфлікту, повагу до міжнародного права та захист прав людини, водночас будучи готовим адаптувати свій підхід у відповідь на зміну обставин та розвиток подій на місцях.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами здійсненого комплексного аналізу зміни політики ЄС щодо Росії після 2014 року можемо сформулювати наступні висновки:

1. В результаті аналізу теоретичних основ дослідження зовнішньої та безпекової політики ЄС можна прийти до наступного. Теоретичних підходів, які визначають основи спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС є велика кількість, проте на мою думку, визначальними є наступні: структурний реалізм, який був домінуючою силою в американських теоріях міжнародних відносин. Дослідники цього підходу вважають, що окремі держави можуть бути залучені до вирішення питань безпеки та оборони індивідуально чи в складі воєнного альянсу; неолібералізм, суть якого полягала в зміщенні акцентів у співвідношенні права, інститутів і моралі. На відміну від політичного реалізму неолібералізм передбачає прогрес міжнародних відносин, який забезпечується розширенням міжнародного співробітництва; конструктивізм, прихильники якого стверджують, що міжнародні відносини можуть розглядатись через призму цінностей та норм (на відміну від простої боротьби інтересів), і в цьому сенсі безпекова інтеграція ЄС не є проблемною; федералізм, зміст якого полягав в ідеї об'єднання Європи з підпорядкуванням національних та регіональних органів управління спільним наднаціональним структурам; функціоналізм та неофункціоналізм, в яких лежить ідея про те, що управління в гуманітарній сфері здійснюватиметься краще, якщо ним займатимуться фахівці; інтерговерменталізм або міжурядовий підхід, дослідники якого враховували інтереси держав, які були в одному об'єднанні. Можна стверджувати, що спільна зовнішня і безпекова політика ЄС представляє з себе комбінацію різноманітних підходів, які використовуються Європейським Союзом виходячи з геополітичної обстановки в світі.

Сама ж спільна зовнішня та безпекова політика ЄС пройшла тривалий шлях розвитку, який не зупиняється і по сьогоднішній день. Розпочалось формування СЗБП ще після Другої Світової Війни, в 1947 році, на рівні підписання угоди між Францією і Великою Британією. Особливо активно розкрутився маховик розвитку СЗБП в 90-х роках. З виду тогочасних викликів і кризових подій що відбувались на глобальному масштабі, неузгодженість дій світового товариства зумовило підписання 7 лютого 1992 року Маастрихтського договору, де визначались основні цілі спільної зовнішньої і безпекової політики. За Маастрихтським договором, СЗБП стала одним із трьох «опор» системи Європейського Союзу. Розвинув в подальшому СЗБП Амстердамський договір, де детальніше визначались цілі спільної зовнішньої та безпекової політики. Наступним таким надзвичайно важливим договором є Лісабонський договір, який вніс багато змін в інституційну будову ЄС і зокрема в сферу спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС

Отримання належного рівня знань щодо теоретичних основ дослідження зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу (ЄС) є важливим кроком у розумінні ролі та впливу ЄС на міжнародну арену. Ця тема дозволяє краще зрозуміти основні принципи, які покладені в основу зовнішньої та безпекової політики ЄС, а також її інструменти та механізми взаємодії з іншими країнами та регіонами світу. Отже, вивчення теоретичних основ дослідження зовнішньої та безпекової політики ЄС є ключовим для кращого розуміння ролі ЄС в міжнародних відносинах та динаміки взаємодії з іншими державами та регіонами світу.

2. Аналіз принципів та інструментів політики Європейського Союзу щодо Росії до 2014 року свідчить про багатогранний підхід, який еволюціонував у відповідь на зміну геополітичних обставин. Угода про партнерство і співробітництво слугувала основоположним документом, що наголошував на принципах співпраці, демократії та економічної інтеграції. Однак вона також підкреслила складність відносин між ЄС і Росією, на які впливають мінлива глобальна динаміка і регіональні події. Підхід ЄС

характеризувався балансом між залученням та захистом своїх інтересів і цінностей, що заклало основу для динаміки політики, яка розвивалася протягом наступних років.

3. До 2014 року відносини взаємовідносин Росії та ЄС мали неоднорідний характер, в результаті чого нами було виокремлено три етапи їх розвитку: перший етап – 90-ті рр. ХХ ст. по 2004 р. ХХІ ст.; другий етап – 2004-2008 рр. та третій етап 2008-початок 2014 рр. Так чи інакше, але взаємні відносини були вигідні для обох сторін, для Російської Федерації – це можливість бути залученою до європейської політики, шляхи розвитку політичних інституцій, економічні переваги та перспективи, тоді як ЄС розглядав Росію, як вигідного торгового партнера, сильного союзника в Східній Європі. Основною причиною деградації взаємовідносин Росії та ЄС виступили кардинальні протиріччя між спробами побудови Великої Європи, а також поновлення ролі Росії як великої держави. Так, гостра боротьба за вплив у Центральній та Східній Європі розпочалась раніше, ніж у 2014 році, коли українська криза докорінно трансформувала відносини між Росією та ЄС.

4. Еволюція відносин між ЄС і Росією від повної надії початку 1990-х років до розпачливої деградації, яка почалась ще до 2014 року, є одним із найбільш показових епізодів в історії глобальної трансформації після холодної війни. Незважаючи на те, що співпраця приносила користь, Росія та ЄС не змогли зупинити погіршення своїх відносин. Проте було б помилково припускати, що відносини різко погіршилися виключно через події, що сталися в Україні у 2014 році. Хоча переломним моментом й стала українська криза, лінії розлому було видно понад десять років тому. Не дивлячись на те, що ЄС та Росія на самому початку підтвердили власний намір будувати відносини стратегічного партнерства, окреслене не вдалось реалізувати через низку проблемних питань, які виникали у ході розвитку цих відносин.

5. Відносини між ЄС і Росією були напруженими з 2014 року через незаконну анексію Росією Криму, підтримку повстанських груп на сході

України, кампанії з дезінформації та втручання, внутрішні порушення прав людини тощо. У зв'язку з зазначеним, починаючи з 2014 року ЄС запровадив кардинальні зміни в політику щодо Росії. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке почалося в лютому 2022 року, зламало європейський порядок безпеки після холодної війни та повністю переписало відносини між ЄС і Росією, які формувалися протягом останніх тридцяти років. Протягом трьох десятиліть основою цих відносин були економічна та енергетична взаємозалежність. Зараз, оскільки Росія становить найбільшу загрозу для миру та стабільності в Європі, усі сфери відносин були сек'юритизовані. Через 11 комплексних пакетів санкцій, ухвалених ЄС на нинішньому етапі, країни-члени союзу систематично розривають усі економічні зв'язки. Відокремлення Європи від російської нафти та газу поклало кінець п'ятдесяти рокам зв'язку та взаємовигідних енергетичних відносин. Країни ЄС продемонстрували безпрецедентну єдність у своїй санкційній політиці щодо Росії.

6. Майбутня траєкторія політики Європейського Союзу щодо Росії в контексті триваючого конфлікту в Україні залежатиме від складної взаємодії факторів, що змінюються. Хоча конкретний шлях залишається невизначеним, очевидно, що підхід ЄС включатиме поєднання санкцій, дипломатичних зусиль, підтримки України та зосередження на диверсифікації джерел енергії, правах людини та міжнародній єдності. Адаптивність політики ЄС матиме вирішальне значення для подолання викликів, пов'язаних із конфліктом, що триває, та реагування на зміни в геополітичному ландшафті.

7. Незважаючи на складний і напружений контекст триваючого повномасштабного вторгнення Росії в Україну, на нашу думку, залишаються життєздатні можливості як для політичного діалогу між ЄС і Росією, так і для підтримки критично важливих реформ в цій країні. Ці заходи відображають відданість ЄС мирному врегулюванню конфлікту, гуманітарній допомозі та довгостроковій стабільності в регіоні. Хоча шлях до врегулювання є складним, збереження відкритих каналів комунікації та

підтримка реформ є важливими елементами багатогранного підходу ЄС до подолання кризи, що триває.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бучик В. С. Спільна безпекова політика Європейського Союзу в теоріях європейської інтеграції / В. С. Бучик // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 7. – С. 91-94.
2. Вакарчук К. Позиція та роль Іспанії під час російсько-української війни [Електронний ресурс] / К. Вакарчук // Борисфен Інтел: незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. – 2023. – Режим доступу: <https://bintel.org.ua/analytics/politics/poziciya-ta-rol-ispanii-pid-chas-rosijsko-ukrainskoi-vijni/>
3. Висновки головної держави з надзвичайної Європейської Ради у Брюсселі 1 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delukr.sdv.com.ua/page48683.html>
4. Відносини Україна – ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/gromadyanam/pamyatki-ta-poradi/ukrayina-yes/vi-dnosini-ukrayina-yes>
5. Гарат Р. М. Еволюція стратегії відносин Європейського Союзу та Росії / Р. М. Гарат // Панорама політологічних студій. – 2015. – Вип. 13. – С. 55-67.
6. Герасимчук С. Реакція найближчих до України країн на напад Росії [Електронний ресурс] / С. Герасимчук // Українська призма. – 2022. – Режим доступу: <https://prismua.org/russian-attack/>
7. Гомля І. Правова природа санкцій ЄС, їх місце в системі зовнішньої політики та безпеки / І. Гомля, Д. Микитенко, І. Маринів // ЛОГОΣ. – Мистецтво наукової думки. – 2019. – №8. – С. 140-145.
8. Грубінко А.В. Європейський Союз після Brexit: продовження історії Моногр. / А.В. Грубінко, А.Ю. Мартинов. – Т.: Осадца Ю.В., 2021. – 258 с.
9. Гудков І. В. Санкції ЄС у відношенні Росії: нефективність і незаконність? / І. В. Гудков // Вся Європа. – 2014. – № 86-91. – С. 91.

10. Дуляба Н. Експрезидентка Литви Даля Грибаускайте закликала НАТО втрутитись у війну за Україну [Електронний ресурс] / Н. Дуляба // Львівський портал. – 2022. – Режим доступу: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/02/eksprezydentka-lytvvy-dalia-hrybauskajte-zaklykala-nato-vtrutytyys-u-vijnu-za-ukrainu>
11. Європейський Союз у міжнародних відносинах: / В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова; за ред. В. В. Копійки. – К. : ВПЦ «Київський університет». – 2021. – 560 с.
12. Європейський Союз у мінливому світі: монографія / В. В. Копійка, С. О. Маковський, М. А. Миронова та ін. за ред. В. В. Копійки. – К.: О. Зень, 2022. – 219 с.
13. Концепция внешней политики Российской Федерации от 16 28 июня 2000 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.cntd.ru/document/901764263>
14. Лотоцька Н. Ми маємо називати війну російською, а не війною Путіна, – Петр Павел [Електронний ресурс] / Н. Лотоцька // LB.ua. – 2023. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2023/06/15/560682_mi_maємо_nazivati_vijnu_rosiyskoju.html
15. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку / А. Мартинов // Європейські історичні студії. – 2015. – № 1. – С. 43-61.
16. Мидлик Ю. Санкції ЄС проти РФ як допомога у врегулюванні україно-російського конфлікту / Ю. Мидлик // Роль ЄС у врегулюванні війни на сході України. Політико-економічний вимір: матеріали студентського диспуту. – 2017. – С. 31-35.
17. Мітрофанова О. О. З початку широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну позиція Франції збентежила українців – Оксана Мітрофанова [Електронний ресурс] / О. О. Мітрофанова // АрміяInform. – 2022 – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/06/17/z-pochatku->

shyrokomashtabnogo-vtorgnennya-rosijskyh-vijsk-v-ukrayinu-pozycziya-francziy i-zbentezhyla-ukrayincziv-oksana-mytrofanova/

18. Мітрофанова О. О. Політики Франції щодо війни Росії проти України (аналітична записка) [Електронний ресурс] / О. О. Мітрофанова // Інститут всесвітньої історії НАН України. – Режим доступу: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/polityky-frantsii-shchodo-viiny-rosii-proty-ukrainy-analytichna-zapyska.html>

19. Минфин России [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minfin.gov.ru/ru/statistics/fedbud/oil?id_57=122094-svedeniya_o_formirovanii_i_ispolzovanii_dopolnitelnykh_neftegazovykh_dokhodov_federalnogo_byudzheta_v_2018-2023_godu

20. Мурашко А. Греція продовжує надавати допомогу Україні у рамках програми «Рамштайн» [Електронний ресурс] / А. Мурашко // UNN. – 2022. – Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2001528-gretsiya-bude-pidtrimuvati-vsi-pozovi-ukrayini-proti-rf-v-gaazi>

21. Нідерланди розірвали економічні зв'язки з росією – посол. [Електронний ресурс] / Укрінформ. – 2022. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3527465-niderlandi-rozirvali-ekonomichni-zvazki-z-rosieuposol.html>

22. Окладна М. Правові основи спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС / М. Окладна, С. Майданік // Юридичний науковий електронний науковий журнал. – 2018. – № 2. – С. 233-236.

23. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору : монографія / за редакцією кандидата історичних наук, доцента А.Г. Бульвінського. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. – 288 с.

24. Парламент Румунії схвалив декларацію на підтримку України [Електронний ресурс] / Європейська Правда. – 2023. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/8/7157572/>

25. Печенюк А. Кіпр зобов'язався підтримувати антиросійські санкції ЄС [Електронний ресурс] / А. Печенюк // Уніан. – 2022. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/sankciji-proti-rosiji-kipr-zobov-yazavsya-pidtrimuvati-pod-alshi-zahodi-12270252.html#:~:text=Водночас%20Кіпр%20просить%20ЄС%20допомогти,України%20і%20продовжуватиме%20це%20робити.>

26. Президента Ірландії закликали висловити чітку позицію щодо війни в Україні [Електронний ресурс] / Black Sea News. – 2022.– Режим доступу: <https://www.blackseanews.net/read/192530>

27. Резолюція Європейського Парламенту щодо тиску Росії на країни «Східного партнерства» та, зокрема, дестабілізації Східної України [Електронний ресурс] / Представництво України при Європейському союзі.– Режим доступу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/21744-rezolyucija-jevropejskogo-parlamentu-shhodo-tisku-rosiji-na-krajini-skhidnogo-partnerstva-ta-zokrem-a-destabilizaciji-skhidnoji-ukrajini>

28. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки [Електронний ресурс] / Український тиждень. – № 42 (362) – 2014. – Режим доступу: https://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/26-42.pdf

29. Рябоштан Е. В. Явище спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу: теоретичний аспект / Е. В. Рябоштан // Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2011. – Вип. 3. – С. 167-179.

30. Саргсян А. М. Європейські санкції: від національних до колективних / А. М. Саргсян // Сучасна Європа. – 2014. – № 3. – С. 43-37.

31. Ситуація з коронавірусом не вплине на санкції ЄС проти Росії – Борель [Електронний ресурс] / Європейська правда. – 2020. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2020/05/1/7109434/>

32. Соколенко Є. Латвія визнала Росію спонсором тероризму [Електронний ресурс] / Є. Соколенко // Уніан. – 2022.– Режим доступу:

<https://www.unian.ua/world/zakarova-zvinuvatila-latviyu-v-neonacizmi-cherez-viznannya-rosiji-krajinoju-sponsorom-terorizmu-novini-svitu-11937798.html>

33. Социально-экономическое положение России январь-май 2023 года [Электронный ресурс] / Федеральная служба государственной статистики. – Режим доступа: <https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/osn-05-2023.pdf>

34. Танасійчук О. Берлін. Офіційно: Росія є найбільшою загрозою миру та безпеці [Електронний ресурс] / О. Танасійчук // Укрінформ. – 2023. – Режим доступа: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3723195-berlin-oficijno-rosia-e-najbilsou-zagrozou-miru-ta-bezpeci.html>

35. Толстов С. В. Політика ЄС щодо Росії: загальні проблеми та тенденції / С. В. Толстов // Історико-політичні студії. – 2015. – № 2. – С. 97-111

36. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. – № 984_011. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

37. Українці захищають не лише себе, а й усю Європу – прем'єр Польщі [Електронний ресурс]. / ТСН. – 2022. – Режим доступа: <https://tsn.ua/politika/ukrayinci-zahischayut-ne-lishe-sebe-a-y-usyu-jevropu-premyer-polschi-1998724.html>

38. Федеральная служба государственной статистики РФ. – 2022 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://rosstat.gov.ru/bgd/regl/b22_01/Main.htm

39. Шепотило О. Росстат каже, що ВВП Росії знизився лише на 1,8%. Економіст Олександр Шепотило не згоден – падіння становить близько 5%. Ось його аргументи [Електронний ресурс] / О. Шепотило // Forbes. – 2023. – Режим доступа: <https://forbes.ua/svit/chomu-vvp-rosii-znizivsya-ne-na-18-yak-zvitue-rosstat-a-na-blizko-5-12072023-14763>

40. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy / European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf

41. A Strategic Compass for Security and Defence [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf

42. Action Plan for the Northern Dimension with external and cross-border policies of the European Union 2000-2003 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9401-2000-INIT/en/pdf>

43. Agreement between the European Coal and Steel Community and the Government of the Russian Federation on trade in certain steel products [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 24.7.2002. – Режим доступа: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22002A0724\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22002A0724(01))

44. Agreement on co-operation between the European Police Office and the Russian Federation [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://russiaeu.ru/userfiles/file/agreement_on_co_operation_between_the_european_police_office_and_the_russian_federation_2003_english.pdf

45. Agreement between the European Community and the Russian Federation on trade in textile products // Official Journal L 169. 15/06/1998. – P. 0002 – 0027. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://russiaeu.ru/userfiles/file/agreement_on_trade_in_textile_products_1998_english.pdf

46. Agreement between the European Community and the Russian Federation on the facilitation of the issuance of visas to the citizens of the European Union and the Russian Federation [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 17.5.2007. – P. 27–34.– Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A22007A0517%2801%29>

47. Agreement between the European Community and the Russian Federation on readmission [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 129. – 17.5.2007. – P. 27–34. – Режим доступа: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52006PC0191\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52006PC0191(01))

48. Agreement between the European Economic Community and the European Atomic Energy Community and the Union of Soviet Socialist Republics on trade and commercial and economic cooperation [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 15.3.1990. – P. 3–17. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A21990A0315%2801%29>

49. Agreement between the European Union and the Russian Federation on drug precursors [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 154. – 6.6.2013. – P. 5. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32013D0263>

50. Agreement for cooperation between the European Atomic Energy Community and the Government of the Russian Federation in the field of nuclear safety [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 287. – 31.10.2001. – P. 24–29. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22001A1031%2801%29>

51. Agreement on cooperation in science and technology between the European Community and the Government of the Russian Federation [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 2000. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:0021:0022:EN:PDF>

52. Agreement on fishing and marine conservation in the Baltic area [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 2009. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agreement-on-fishing-and-marine-conservation-in-the-baltic-area.html>

53. Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part [Электронный ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 24. 06.1994. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A21997A1128%2801%29>

54. Akulov A. Analitik Zubarevich: The impact of sanctions on the Russian economy began in July, but the worst is yet to come. [Электронный ресурс] / A. Akulov // Gazeta.Ru. – 2022. – Режим доступа: <https://www.gazeta.ru/business/news /2022/11/20/1 9077985.shtml>

55. Andris Piebalgs during the European Parliament debates held in Strasbourg on January 17, 2006 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20060117&secondRef=ITEM- 011&language=EN>

56. Belton C. Russia's State Nuclear Company AIDS war effort, leading to calls for sanctions [Электронный ресурс] / C. Belton // The Washington Post. – 2023. – Режим доступа: <https://www.washingtonpost.com/world/2023/01/20 /rosatom-ukraine-war-effort-sanctions/>

57. Bergmann J. Theories of European Integration [Электронный ресурс] / J. Bergmann, Niemann A. – The SAGE. Handbook of European Foreign Policy. – 2015. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/291274 626_Theories_of_European_integration

58. Casier T. EU-Russia Relations in Crisis: Understanding Diverging Perceptions (1st ed.) [Электронный ресурс] / T. Casier, J. DeBardeleben // Routledge. – 2017. – Режим доступа: <https://doi.org/10.4324/9781315444567>

59. What can steelworkers expect in 2023? [Электронный ресурс] / RIA Novosti. – Режим доступа: https://www.prometall.info/analitika/chego_zhdat_metallurgam_v_2023_godu

60. Commerce-Treasury-State Alert: Impact of sanctions and export controls [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bis.doc.gov/index.php/documents/about-bis/newsroom/press-releases/3172-2022-10-14-impacts-of-sanctions-and-export-controls-on-russian-military-industrial-complex/file>

61. Common strategy of the European Union on Russia – European Council, Cologne, 3 and 4 June 1999 [Электронный ресурс] / European Union. Режим доступа: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/38943c06-7e5d-4ca3-acc3-c5154bd9c04e/language-en>

62. Conteduca F. P. The impact of the war on Russian imports: A counterfactual analysis [Электронный ресурс] / F. P. Conteduca, M. Mancini, A. Borin // CEPR. – 2022. – Режим доступа: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-russian-imports-counterfactual-analysis>

63. Council Decision №2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. – 2014. – OJ. – 16-21. (78)

64. Council Decision №2014/386/CFSP of 23 June 2014 concerning restrictions on goods originating in Crimea or Sevastopol, in response to the illegal annexation of Crimea and Sevastopol. – 2014. – OJ. – 70-71. (183)

65. Council Decision №2014/512/CFSP of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. – 2014. – OJ. – 13-17. (229)

66. Council Framework Decision 2006/960/JHA of 18 December 2006 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006F0960>

67. Council of the European Union. Joint Statement on the launch of negotiations for a new EU-Russia agreement, Khanty-Mansiysk, 27 June 2008. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/101524.pdf

68. Council Regulation №269/2014 of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. – 2014. – OJ. – 6-15. (78)

69. Council Regulation №692/2014 of 23 June 2014 concerning restrictions on the import into the Union of goods originating in Crimea or Sevastopol, in response to the illegal annexation of Crimea and Sevastopol. – 2014. – OJ. – 9-14. (183)

70. Council Regulation №833/2014 of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. – 2014. – OJ. – 1-11. (229)

71. Counter narcotics designations; Russia-related designations and update; issuance of Russia-related general licenses. U.S. Department of the Treasury. – 2022, October 21) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/recent-actions/20220602>

72. Dijkstra H. The Common Foreign and Security Policy [Электронный ресурс] / H. Dijkstra, S. Vanhoonacker – Kormoss // Oxford Research Encyclopedia of Politics. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/308802401_The_Common_Foreign_and_Security_Policy

73. Dumoulin M. One step beyond: Why the EU needs a Russia strategy. European Council on Foreign Relations. – 2023 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ecfr.eu/article/one-step-beyond-why-the-eu-needs-a-russia-strategy/>

74. Durykina L. without embargo and without service: Russia predicted a reduction in oil production [Электронный ресурс] / L. Durykina // NSN. – 2022. – Режим доступа: <https://nsn.fm/economy/vyzhidatel'naya-pozitsiya-uhod-neftese-rvisov-iz-rossii-sochli-popravimym>

75. Export of the Russian Federation of the main energy products. [Электронный ресурс] / Bank Rossiya. – Режим доступа: https://www.cbr.ru/statistics/macro_itm/svs/export_energy/
76. EU and Russia launch new partnership for modernization. – Brussels, 1 June 2010 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_649
77. EU and Russia: Strategic Partnership. EU External Action. – 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://web.archive.org/web/20150402111846/http://eeas.europa.eu/russia/docs/2011_eu-russia_leaflet_en.pdf
78. EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: https://www.eeas.europa.eu/node/30963_en
79. EU – Russia summit. Brussels, 11 November 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://keliauk.urm.lt/upload/newPhotos/joint-statement-of-the-european-union-and-the-russian-federation-2002-11-11.pdf>
80. EU sanctions on Russia: Overview, impact, challenges Ukraine [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739366/EPRS_BRI\(2023\)739366_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/739366/EPRS_BRI(2023)739366_EN.pdf)
81. EU/Russia: The four «Common Spaces». – Brussels, 18 March 2005 Ukraine [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_05_103
82. European Council, 20-21 October 2022 [Электронный ресурс] / European Council. – 2022. – Режим доступа: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/10/20-21/>
83. European Council, 23 March 2023 [Электронный ресурс] / European Council. – 2023. – Режим доступа: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2023/03/23/>
84. European Parliamentary Research Service. – Briefing «Eurasian Economic Union. The rocky road to integration». – April 2017.

85. Evans A. B. The Failure of Democratization in Russia: A Comparative Perspective / A. B. Evans // ScienceDirect – Journal of Eurasian Studies. – 2006. – Vol. 2. – PP. 40-51.
86. Foreign and security policy [Электронный ресурс] / Official website of the European Union. – Режим доступа: <https://european-union.europa.eu/>
87. Gavary Group [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gavarygroup.com/>
88. Global Economic Prospects [Электронный ресурс] / World Bank Group. – January 2023. – Режим доступа: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/254aba87-dfeb-5b5c-b00a-727d04ade275/content>
89. Hatipoglu E. EU-Russia: partnership and cooperation / E. Hatipoglu // Marmara Journal of European studies. – 1997. – Vol. 5. – № 1-2. – PP. 199-210.
90. Herd G. P. Russia and the «Orange Revolution» Response, Rhetoric, Reality? / G. P. Herd // The Quarterly Journal. – 2005. – № 3. – PP. 15-28.
91. Herman V. C. Russia. European Parliament [Электронный ресурс] / European Union. – 2023. – Режим доступа: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>
92. History of the European Union 1990-99 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_en#:~:text=1%20January%201995%20-%20The%20EU,the%20whole%20of%20Western%20Europe.
93. Ich habe mich geirrt [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.tagesschau.de/inland/steinmeier-russland-109.html>
94. In-depth study of European Energy Security. Commission staff working document. – Brussels. – 02.07.2014 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: https://energy.ec.europa.eu/publications/depth-study-european-energy-security-swd2014330_en
95. Innovaction to be a step ahead [Электронный ресурс] / Danieli. Innov. – Режим доступа: <https://www.danieli.com/en/>

96. Jacek Emil Saryusz-Wolski during the European Parliament debates held in Strasbourg on January 17, 2006 [Электронный ресурс] / European Union.

– Режим доступа: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=CRE&reference=20060117&secondRef=ITEM-011&language=EN>

97. Johnson D. Perspectives on EU-Russia Relations. [Электронный ресурс] / D. Johnson, P. Robinson. – Edited by Taylor & Francis Ltd. – London: Routledge. – Режим доступа: <https://www.routledge.com/Perspectives-on-EU-Russia-Relations/Johnson-Robinson/p/book/9780415339858>

98. As an idiot in Russia, the substitution of Western brands [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.avto.vesti.ru/finance/article/3131968>

99. Which banks have disabled Swift in Russia [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: <https://gogov.ru/news/887248-6may22>

100. Which banks have come under sanctions for today [Электронный

ресурс]. – Режим доступа: <https://gogov.ru/news/886013-22dec22>

101. Kamaz. P. A. O. «КАМАЗ», «ММК», «VIST Grupp» discussed the prospects of cooperation. [Электронный ресурс] / ВРК.name. – Режим

доступа: https://vrk.name/news/165135_kamaz_mmk_i_vist_grupp_obsudili_perspektivy_sotrudnichestva.html

102. Kaminski T. Foreign and Security Policy, chapter in book «Liberal White Book Europe 2030». – 2021 [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://liberalforum.eu/wp-content/uploads/2021/04/Liberal-White-Book-Europe-2030.pdf>

103. Koshcheyev S. We received the strongest blow: the results of 2022 in the economy and financial markets [Электронный ресурс] / S.

Koshcheyev, L. Gubayeva // Realnoye vremya. – 2023. – Режим доступа: <https://realnoevremya.ru/articles/268849-ekonomika-i-finansovye-rynki-itogi-2022-goda>

104. Lazareva M. The European Union and Russia: History of the Relationship and Cooperation Prospects [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

https://www.academia.edu/22036959/The_European_Union_and_Russia_History_of_the_Relationship_and_Cooperation_Prospects.

105. Lee J. Russia can't replace the energy market putin broke [Электронный ресурс] / J. Lee / Bloomberg.com. – 2023. – Режим доступа: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2023-01-29/russia-can-t-replace-the-energy-market-putin-broke>

106. Lukyanov F. EU-Russia Relations: What Went Wrong? [Электронный ресурс] / F. Lukyanov // Carnegie. – Режим доступа: <https://carnegiemoscow.org/commentary/83945>

107. Maass A.S. EU-Russia Relations, 1999-2015: From Courtship to Confrontation. – 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.book2look.com/embed/9781317372677>

108. Main origin of primary energy imports, EU-28, 2003–13 (% of extra EU-28 imports) [Электронный ресурс] / Евростат. – Режим доступа: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2003%E2%80%9313_\(%_of_extra_EU-28_imports\)_YB15.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2003%E2%80%9313_(%_of_extra_EU-28_imports)_YB15.png)

109. Medium-term Strategy for Development of Relations Between the Russian Federation and the European Union (2000 – 2010) [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russian_medium_term_strategy/index.htm

110. Meister S. A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine [Электронный ресурс] / S. Meister // Carnegie Europe. – 29.11.2022. – Режим доступа: <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>

111. Nationale Sicherheitsstrategien der Bundesrepublik Deutschland. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.bmvg.de/de/nationale-sicherheitsstrategie>
112. Northern Dimension [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deea/dv/0209_/0209_05.pdf
113. ООО Екополимеры. – 2023. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.rusprofile.ru/id/2727537>
114. Orekhova A. Oil service without an accent [Электронный ресурс] / A. Orekhova // Oilcapital.ru. – Режим доступа: <https://oilcapital.ru/news/2022-04-13/nefteservis-bez-aktsenta-1041863>
115. Package of measures for the Implementation of the Minsk agreements . [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/UA_150212_MinskAgreement_en.pdf
116. The first Russian-Italian aluminum forum [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <https://www.metainfo.ru/ru/news/127577>
117. Press corner. European Commission [Электронный ресурс] / European Commission. – Режим доступа: https://ec.europa.eu/commission/press-corner/detail/uk/IP_22_2802
118. Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, signed in Minsk, 5 September 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.osce.org/home/123257>
119. Inspection and analysis of Russian legal entities and entrepreneurs [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.rusprofile.ru/>
120. Reports S. The supply chain that keeps tech flowing to Russia [Электронный ресурс] / Reports S // Reuters. – 2022. – Режим доступа: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/ukraine-crisis-russia-tech-middlemen/>
121. Restrictive measures in response to crisis in Ukraine [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: <https://eeas.europa.eu/sites>

/eeas/files

/eu_restrictive_measures_in_response_to_crisis_in_ukraine_rus_web.pdf

122. Republic.ru. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://republic.ru/>

123. Russia Economic Report [Электронный ресурс] / The World Bank. – Режим доступа: <https://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer#:~:text=Growth%20in%20Russia%20is%20forecast,Uncertainty%20around%20inflation%20remains%20high.>

124. Russia-EU strategic partnership [Электронный ресурс] / The Ministry of Foreign Affairs of Russia. 2012. – Режим доступа: <https://web.archive.org/web/20121003090546/http://rusemb.org.uk/resp/>

125. Russia [Электронный ресурс] / European Parliament. – Режим доступа: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>

126. Russia. Fact Sheets on the European Union [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>

127. Russian Federation and the IMF [Электронный ресурс] / IMF. – Режим доступа: <https://www.imf.org/en/Countries/RUS>

128. Sanctions imposed on Russia 2022-2023, by target [Электронный ресурс] / Statista. – 2023. – Режим доступа: <https://www.statista.com/statistics/1293531/western-sanctions-imposed-on-russia-by-target/#:~:text=Sanctions%20imposed%20on%20Russia%202022%2D2023%2C%20by%20target&text=Between%200February%2022%2C%202022%2C%20and,on%20entities%20over%20that%20period.>

129. Schlumberger announces update on Russia operations [Электронный ресурс] / SLB. – Режим доступа: <https://www.slb.com/about/newsroom/press-release/2022/pr-2022-0318-update-on-russia>

130. Severstal participates in strengthening the country's defense capabilities // [Электронный ресурс] 35media. – 2020. – Режим

доступу: <https://35media.ru/news/2020/05/09/severstal-uchastvuet-v-ukreplenii-oboronosposobnosti-strany>

131. Simola H. War and sanctions: Effects on the Russian economy / H. Simola [Электронный ресурс] / CEPR. – 2022. – Режим доступа: <https://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy>

132. Skolimowska A. The European Union as a ‘Normative Power’ in International Relations. Theoretical and Empirical Challenges [Электронный ресурс] / A. Skolimowska // Yearbook of Polish European Studies. – 2016. – Режим доступа: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-62ad385b-20c1-4f60-9f88-97d9773d34d1/c/18-2015_skolimowska.pdf

133. Special meeting of the European Council, 30-31 May 2022 [Электронный ресурс] / European Council. – 2022. – Режим доступа: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2022/05/30-31/>

134. Statement of the Heads of State or Government on Ukraine. – Brussels, March 6, 2014.

135. The EU’s Russia policy Five guiding principles. – Briefing 2016 [Электронный ресурс] / European Union. – Режим доступа: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589857/EPRS_BRI\(2016\)589857_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589857/EPRS_BRI(2016)589857_EN.pdf)

136. The European Union and Russia: Before and After the Crisis in Ukraine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/ldeucom/115/11510.htm>

137. The International Working Group on Russian sanctions [Электронный ресурс] / Freeman Spogli Institute for International Studies. – Режим доступа: <https://fsi.stanford.edu/working-group-sanctions>

138. Third energy package. – 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en

139. Timeline – EU restrictive measures against Russia over Ukraine. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures->

against-russia-over-ukraine/history-restrictive -measures-against-russia-over-ukraine/

140. Transcript of October 2023 World Economic Outlook Press Briefing. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/10/10/tr101023-transcript-of-october-2023-world-economic-outlook-press-briefing>

141. Transit Kaliningrad – Russian mainland. – 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/transit-kaliningrad-russian-mainland-proposals-and-implementation.html>

142. Treaty on European Union. [Електронний ресурс] / Official Journal of the European Communities. – 191, 29.7.1992. – Р. 1–112. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu/sign>

143. Trifonova P. "Renov" structure with partners launched a large plant of aluminum alloys [Електронний ресурс] / P. Trifonova // Vedomosti. – Режим доступу: <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2019/07/18/806760-kamensk-uralskii-metallurgicheskii-zavod>

144. Versailles Declaration 10 and 11 March 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/версальська-декларація-за-підсумками-неформальної-зустрічі-глав-держав-та-урядів-10-11-березня-2022_uk?s=232

145. Visa is not needed: how alternative payment systems for Russians are ahead of competitors [Електронний ресурс] / Shares Pro. – Режим доступу: <https://sharespro.ru/content/idei/visa-ne-nuzhna-kak-alternativnye-platizhnye-sistemy-dlya-rossiyan-operezhayut-konkurentov-76437/>

146. Wessel R. A. General Principles in EU Common Foreign and Security Policy / in V. Morena-Lax, P. Neuvonen, K. Ziegler (Eds.), Research Handbook on General Principles of EU Law. – Edward Elgar Publishing. – 2022. – PP. 607-624

147. Europe will refuse 90% of the oil it buys from Russia. Is it possible to say goodbye to the Russian economy? [Электронный ресурс] / Meduza. – Режим доступа: <https://meduza.io/cards/evropa-otkazhetsya-ot-90-nefti-kotoruyu-pokupaet-v-rossii-s-rossiyskoj-ekonomikoj-mozhno-poproschatsya>

148. Zabrodskiy M. Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: RUSI report [Электронный ресурс] / M. Zabrodskiy, J. Watling, O.V. Danylyuk, N. Reynolds. – 2022. – Режим доступа: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf>

149. Zachmann G. Can Europe survive without Russian gas? [Электронный ресурс] / G. Zachmann // Bruegel. – 27.03.2014.– Режим доступа: <https://www.bruegel.org/blog-post/can-europe-survive-without-russian-gas>

ДОДАТКИ

Додаток А

Forbes | Велика брехня та російська статистика

Зростання російського ВВП у I кварталі 2023-го

Сектори	Вартість у млрд рублів у 2023Q1	Вартість у млрд рублів у 2022Q1	Зміна у млрд рублів	Номінальне зростання, %	Реальне зростання, %	Імпліцитний дефлятор, %
ВВП за поточних цін	35 999,1	36 398,5	-399,4	-1,1%	-1,8%	0,7%
Сільське господарство	759,9	747,6	+12,3	+1,6%	+3,4%	-1,8%
Сировина	3878	6059,8	-2181,8	-36%	-4,9%	-31,1%
Промислові товари	4071,3	4742,6	-671,3	-14,2%	+0,3%	-14,5%
Житлово-комунальні послуги	985,3	877,3	+108	+12,3%	-0,8%	+13,1%
Вода	139,1	143,5	-4,4	-3,1%	-10,8%	+7,7%
Будівництво	1110,8	973,4	+137,4	+14,1%	+7%	+7,1%
Оптова і роздрібна торгівля	3808,9	4037,1	-228,2	-5,7%	-10,1%	+4,4%
Транспорт	2391,6	1939,8	+451,8	+23,3%	+2%	+21,3%
Готелі і кейтеринг	278,3	229,2	+49,1	+21,4%	+9,1%	+12,3%
IT і комунікації	679,8	648,1	+31,7	+4,9%	-5,4%	+10,3%
Фінанси і страхування	2005,3	1589,7	+415,6	+26,1%	+6,2%	+19,9%
Нерухомість	3978,1	3633,7	+344,4	+9,5%	+1,3%	+8,2%
Бізнесові і професійні послуги	1215,7	1123,7	+92	+8,2%	-1,1%	+9,3%
Адміністративні і дотичні до них послуги	743,5	670,1	+73,4	+11%	-0,4%	+11,4%
Державні послуги, включено із армією і соціальним забезпеченням	3635,2	2274,2	+1361	+59,8%	+4,0%	+55,8%
Освіта	1113,8	973,1	+140,7	+14,5%	+3,4%	+11,1%
Охорона здоров'я і соціальні послуги	1157,8	1051,3	+106,5	+10,1%	-0,2%	+10,3%
Культура, спорт	309,9	277,1	+32,8	+11,8%	+2,1%	+9,7%
Інші послуги	114,5	152	-37,5	-24,7%	-30,6%	+5,9%
Послуги з утримання будинків	121,6	115,5	+6,1	+5,3%	-6%	+11,3%
Чисті податки	3500,6	4139,6	-639	-15,4%	-7,7%	-7,7%

Джерела: Росстат, власні розрахунки автора